

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Nicolai Cavssini Trecensis E Societate Iesv, De Eloqventia
Sacra Et Hvmana**

Caussin, Nicolas

Coloniae Agrippinae, 1626

De Affectibvs. Liber Octavvs.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-68724](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-68724)

DE
AFFECTIBVS
LIBER OCTAVVS.

Affectuum vis, & praestantia.

CAPVT PRIMVM.

*Deus in
ve. tis. sic
orator in
affectibus
ambulat.*

Eleberrimum est diuini vatis oraculum, Deum *super pennas ventorum ambulare*; quo dicto, eximia quaedam, veluti aurigantis Dei species, humanis penè subijcitur oculis. No-

ster autem orator, numinis quaedam portio, & excellens imago stupendæ illius maiestatis, affectibus, quasi ventis rapitur, & eos ipsos in auditorum animis excitare solet. Taceant Poetae Acolum suum, qui *luctantes ventos*, & *sonoras* (vt aiunt) *tempestates* moderatur. Et modò quidè coarctet, ac mitigat, modò velut sonitu, & terroribus armatas acies emittit. Nihil oratore admirabilius, qui non modò affectuum, quasi ventorum habenas dare nouit, & restiingere. Verù ipsis penè tonitruis, ac fulguribus, amplo quidem illo, & terribili satellitio circumuallatus, stipatusque esse videtur; quod de Atticæ eloquætiæ principe, non in seipè dixit Lucianus, eù pro satellitibus quasi potentissimū Regem *Ἐπὶ τῶν δὲ, ὡς παρὰ δὲ* habuisse memorans. Atq; eius quidè eloquentiæ, quæ in affectibus dominatur, summum est imperiū, nam certus hominū tenet, mētes allicit, voluntates impellit, quo vult, & vnde vult deducit, opem fert supplicibus, excitat afflictos, reis dat salutē, liberat periculis ad summum, mitè quandā tyrannidem in pectoribus

De affectibus Cicero legend. 2 de orat. 105.

Demosib. satellites conuersiones, & tonitrua. Cicero de Orat.

hominum constituit. De hac licet illud Pindari pronunciarè.

*Καὶ τ' ἀρχματῶν κεραυόν σενόνης
Αενάου πυρός, ἔνυ ---
Ἀδ' δ' ἀνὰ σκάπη Διὸς ἀετὸς ἴ---
Κεῖαν πτέρυγ' ἀμυπέτω ---
Θενχάλαος αἶς.*

Et Iouis cupiditatum fulmen extinguit. & perinacis vigilia Aquilam inducit in soporem, ipsum denique Iouem, intus sensibus delin-tu titillat, & potentius inflectit. Quæ rationes efficiunt, vt affectuum, in sublimi præsertim eloquentia vsus sit frequentissimus, & cognitio pernecessaria, de qua, vt quæ ad Rhetores attinent liquidius pertractemus, nonnulla primum, de affectuum definitione, & causis præmittenda sunt.

Affectuum definitio, causa, diuisio.

CAPVT II.

DEus cum hominem primum fingeret, simul cum anima varios illi affectus, quæ si finuras virtutum cotes indidit, quos si Sto-ica falce velis rescindere, supitem facies ex homi-

Lactant. l. 4. Affectum cotes virtutum.

homine, sine vigore, sine sensu, & quod pessimum est omnium, ἀσπύρο. Omnino quasi pennis aues, ita affectibus homines, ad deitatos curfus rapiuntur, & hos quidem, alij, quasi egregios virtutum ministros, & prodromos faciunt, alij, abiectionis clauo, eosdem intemperantys dominos, & summa crudelitate efferatos experiuntur. Ex quo fit, vt in permotionum moderata temperie, animæ perpetua quadam serenitas, magnaque (si modo in terris haberi potest) felicitas sita sit, atque collocata. Sunt porro affectus, quos Stoici νοήματα, & ἀσπύροματα, Cicero permotiones; Alij motus, & passionis appellant, *sensum* in anima, ex boni, vel mali opinione nata. *comotiones*, vel, vt D. Nemesius habet lib. de natura hominis c. 15. Affectio est motus animæ rationis expert, ob opinionem boni, vel mali. Fons ergo, & origo omnium affectuum est anima sentiens, neque enim ex intelligente, aut etiam vegetante dimanant, cum in plantis, & in ipsa hominis mente, atque intelligentia, nullæ sint affectiones. Alij, motus sunt leniores, quos ἀδικοὺς Cicero nominat, alij vehementiores, qui παθητικοὶ appellantur; Et si rectam rationem excedant, animæ δὲ νόσος, aduersis veluti ventis labefactant, & diuellunt. Quod, quam saepe faciunt, & quam feroces ludos ludant, testis est humana natura à primi parentis lapsu, permolesta vtriorum affectuum tyrannide violenter abrepta: vt non immerito quaratur Philo, veluti in arcam Noemi bestias, ita in corpus humanum affectionum motus, immanes quasdam, & indomitas feras, post hanc naturæ labem esse admittas.

Quicquid agunt homines: votum, timor, ira, voluptas.

Gaudia, discursus, nostri farrago libelli est.

Que omnia essent tolerabilia, si modum facerent; verum vt subitis procellis crescentes amnes, legitimum excedens alueum, superque vel segetes, vel plantarum culturam præcipites lati, rusticorum operum salubritatem, & decus eueniunt; Sic animus, affectuum impetu abreptus, atque obfessus exiuguitur. Sed hæc Ethicis plenius discutienda relinquimus.

Iam verd earum, quæ παθητικοὶ nuncupantur, affectionum variæ diuisiones afferuntur.

Diuus Thomas apex Theologiae, affectus diuidit secundum geminam sentientis animæ facultatem, concupiscibilem, & irascibilem,

quam Græci, melius ἐπιθυμητικὸν ἢ θυμώδη nominant; & in Appetente quidem collocat amorem, odium, desiderium, fugam, gaudium & dolorem. In irascente spem, desperationem, timorem, audaciam, iram. Galenus, ex candescentiam, iram, timorem, mœrorem, inuidiam, cupiditatem, amorem, & odium memorat. Stoici ad quatuor fontes voluptatem, dolorem, spem, timorem, omnia referunt. Plato, sub sinem Timæi, duo veluti permotionum elementa facit, voluptatem, & dolorem. Aristoteles, quem hic sequimur, 12. motuum genera recenset. Iram, mansuetudinem, amorem, timorem, confidentiam, verecundiam, & inuerecundiam, gratiam, & commiserationem, indignationem, inuidiam, & amulationem. Omnia quidem appositè dicta, & hæc ex boni malive præsentis, vel absentis varia ratione, & ab alijs fusius, strictius ab alijs colliguntur. Aristotelis tamen diuisio, ad ciuiles motus, & Rhetorum tractationem magis facit, quam in singulis postea plenius discutiemus, maximè autem motus amoris, lætitiæ, voluptatis, spem, metus, odij, iracundiæ, delinitionis, & miserarionis, qui in hac sublimi, quam tractamus eloquentia, sapius dominatur, sigillatim exponam.

Galenus lib. de cognos. & curat. affect.

Affectuum Sedes, instrumenta, seu vehicula.

Et qui sint Dæmoniacy affectus.

CAPVT III.

Affectuum sedes, cor humanum est, mare illud magnum Danielis, in quo quatuor venti (tot scilicet perturbationum fontes) aduersis motibus in sese plerumque feruntur infesti. Nec sine causa פלג ימים Pal. ga. Maior diuisiones aquarum, cor Regis appellauit sapiens. Mirū est quomodo vna particula, tantos, & tam varios fluctus capere possit. Quod autē cordi aptius insideant, ratio est, quod spiritu, calore, & sanguine, quasi instrumentis, vehementes illi affectus, quales sunt amoris, & iracundiæ potissimū, indigeant, quorum omnium cor focus est, & domicilium. Quo fit etiam, vt ad violentos affectus pronio-

Daniel. 7. Affectuum sedes. Prouerb. 21.

Affectuum nomen, & definitio.

Affectus inuicem, & naturam.

Vt in arcam Noemi bestias, sic affectus in animos immittit. Philo lib. de plant. Noemi. Lucretial. Satyr. 11. Maximus Tyrus. 17.

Affectuum diuisio. D. Thom. 1. 2. q. 3.

pronioreſ ſunt, quibus plurimum caloris eſt, & ſanguinis, ſpiritusque ipſi ſubtilius elaborati intra cordis receptaculum emicant. Itaque, & in adoleſcentibus morus vigent acriores, qui in ſenibus, remittente ſe paulatim calore, ſi- dunt ut plurimum, & langueſcunt.

Affectum demoniaci.

Ad hæc inſtrumenta naturalia, plerumque externa cauſæ accidunt, ut Dæmones, qui corporis humoribus implexi, mirum quantos fluctus in humanis corporibus excitant, mentemque vitijſ mancipatam, p̄nitus labefa- ctant. Vnde Chaldaicam illam ſententiam, quæ ex Zoroaſtis diſciplina manauit, Σὸν ἀγρίων δ̄νεσ̄ς χ̄δονὸς οὐκ ἔχουσι, explicãſ Pfe- lus, & poſt eum Auguſtinus Eugubinus, Vas, inquit, eſt compoſita vitæ noſtræ conſtitutio. Ferræ terreſtres; qui circum terras vagantur Dæmones. Igitur noſtram vitam, ſcatentem malis affectibus, cæ fera inhabitant; Si quidẽ hæc genera cum ipſis affectibus coaleſcunt, fiuntque eadem quaſi ſubſtantia: Quo circa cū & ipſi affectiõnum ſint pleni, ad corporeas, & incorporeas affectiõnes adiunguntur, & con- nectuntur, ſimile ſimili attrahentes, cum ha- beant vim mouendarum perturbatiõnum. Hanc animam impotentiffimis affectibus, quos Dæmones excitare ſolent, mancipatam, admirabilis Iſaiãſ ſub hac pictura, adumbrare viſus eſt.

Iſai. 13. 21.

[Sed requieſcunt ibi beſtiæ, & replebun- tur domus eorum draconibus; Et habitabunt ibi Struthiones, & piloſi ſaltabunt ibi, & re- ſpondebunt ibi ylulæ in ædibus eius, & Syre- nes in delubris voluptatis, vbi per piloſos, Dæmones, ut explicat verſo 70. interpretum, vel etiam ſatyros, ut alij volunt, ſatis aperte inuuit.

Nec diſſimilia, de permoſionibus Dæmo- num ope excitatis, ſentit Mercurius Trifine- giſtus.

Mercur. Trifmeg.

Μηδενὸς μέρους τῆ κοσμου κενὸν εἶναι θεῶν δει- μονων, οἷς ὑπεξελθῶν, ἔλαττει τῆς ἰδίας εὐεργείας τὸ σπέρμα, καὶ ἐκύνθησεν ὁ νῦν τὸ σπαρὲν, μοιχείας, φόνους παρτοπίας, ἱερο- συλίας, ἀσεβείας, ἀγχοῦας, κατὰ κρημνῶν καταφοράς, καὶ ἄλλὰ πάντα ὅσα δομῶνται ἔργα.

Cum nulla mundi pars vacua ſit Dæmone. Qui ſubiens tacitè mentem, propriæ opera- tionis inſeruit ſemen, & peperit ipſa mens, quod ſatum fuerit, videlicet adulteria, cæ-

des, parentum verberationes, ſacrilegia, im- pietates, ſtrangulationes, per præcipitia im- pulſiones, & alia omnia, quæ ſunt Dæmonũ opera. De his portentofis affectibus, non eſt nobis futurus ſermo, ſed de ijs, qui humani- tus concitari, commouerique ſolent.

Quid ſpectandum in ijs, qui mouent af- fectus.

CAPVT IV.

PRIMUM ſtatuendum eſt, non eſſe cuiuſ- uis hominis affectus illos, præcipuè vechementes, & intenſos excitare, vel remittere; quippe donum Dei eſt: cuius, ut in ſenſus, & mentes ſummum eſt imperium, ita pro ſua voluntate mortalibus impertit. Auida eſt ſui iuris, & regni, quælibet natura, neque alium in ſuo dominantem facile patitur. Itaque in ijs permoſionum incitantibus, longè diſpar eſt Dei, & hominum ratio.

Cur ratio in excitatiõnis motibus aſſeruitur.

Deus enim, (quod à Theodoreto præclare dictum eſt) ut ſine veſtibus, & ferramentis, hanc præclarã vniuerſi conſtructionem ſapienter eſt machinatus: Contra homines, ſi quid moliantur, tot, & tam diuerſis egent in- ſtrumentis, ut in eo ipſo, in quo comparatio naui, & potentes videri volunt, ſuam fateci cogantur imbecillitate. Pari omnino ratio- ne in mouendis affectibus oratores, niſi diui- na ope ſuffulti fuerint, fruſtra verborum ſtrepitu, quaſi malleorum aures confundunt, animam porrò minimè attingunt. Deus verò, ſine turba, ſine murmure, ſine voce ſubtiliter penetrat, & intimis ſenſibus illabitur.

Dei ope iſi excitatiõnis affectum.

Hæc fuit Chriſti Domini efficax permo- uendorum hominum ratio, qui cum vntione ſpiritus intimas perfunderet mentes, & copioſa cœleſtis parentis luce colluſtraret, plus tacendo, (vel ſi loqui oportebat) plus vna effiebat vocula, quam ſexcenta verborum, & quiſquiliarum humanarum volumina.

His nixi præſidijs Apoſtoli, & quotquot ſacri oratores, & doctores extiterunt, eas permoſiones animis intulerunt, quas, nulla vn- quam lenocinantis facundiæ ratio expreſ- ſiſſet. Sit igitur hæc prima lex, ad bonos mo- tus in hominum peſtoribus excitandos, opus eſſe Dei mouentis ſpiritu, & quò plus cum Deo commercij habuerint oratores, eò in ex- citan-

citandis affectibus fore vehementiores. Sed vt
 praesidia quoque humana exequamur, statu-
 unt Rhetores, primam, & omnium potentis-
 simam in humanis rebus, motus excitandi ra-
 tionem, in similitudine affectuum esse posi-
 tam. Quos enim impressos habent motus ora-
 tores, eos facilius in auditorum pectus trans-
 fundunt. Ardere te oportet, si vis incendere,
 tristari cum moestis, cum laetis gaudere, cum
 iratis exandescere. Nihil aequè flexibiles tra-
 hit animos, ac tota ratio similitudinis. Fe-
 runt ab ipsi primordijs, vt corporibus, sic cer-
 tis animis indita quaedam simulachra, & ve-
 stigia similitudinis, quo fit, vt illi in primis
 etiã congressibus, cum sese antea nunquã ag-
 nouerint, statim ad beneuolentia coniunctio-
 nem, ipsa quæ in eis est similitudine prole-
 stati, velocius emicent, tenaciusque sibi mu-
 tuo inhæreant, quod de Theagene, & Charic-
 læa narrat Heliodorus lib. 3. Aethiopicor;
 qui vbi primum in mutuum conspectum ve-
 nerunt, statim animæ, quæ se ipsidem ferè à
 Deo notis, & characteribus impressas agnoue-
 runt, totæ in vultum varijs motibus persusû
 profilerunt *ομοῦ τε γὰρ ἀλλήλους ἐπέβη, ὡς
 περ τὸ ψυχῆς ἐκ πρώτης ἐπιπέρας τὸ ὁμοίον
 ἐπιγέσσης, ἕως πρὸς τὸ κατ' ἀξίαν δικεῖον
 προδραμύσης*. inquit ille.

Hæc est animorum *συνομοσία*, & cognatio,
 ad excitandos quoslibet motus efficacis-
 sima, & vbi similes occurrunt animæ, haud
 difficile mutuis colloquijs, quasi beneuolentia
 vehiculis, statim, & ipsæ affectus in alios
 deriuant, & ab alijs deriuatos suscipiunt, at-
 que instar sulphuratorum quamprimum in-
 ardescunt.

Tales fuerunt Castoris, & Pollucis, Achil-
 lis, & Patrocli, Orestis, & Pyladis, cæterorû
 que, qui inter amicorum paria recensentur a-
 nimæ, quæ tanto affinitatis nodo erant ag-
 glutinata, vt in ludicris, & serijs pari volun-
 tate concinerent: eadem vellent, vel nollent,
 quasi mens vna (vt à Minutio felice dicitur)
 in duobus esset diuisa. Adulatores quoque qui
 hanc similitudinem non habent, vt eos, qui
 hanc insidiantur facilius decipiant, eisdem
 prorsus sibi motus affingunt.

Rides, maiora cachinnis

*Co ncutisur flet, si lachrymas conspexit ami-
 ci,
 Nec dolet. Igniculum bruma si tempore poj-
 cas,*

*Acci, si Endromidem: si dixeris astuo: sudat.
 Et hæc quidem prima ratio ducta est à na-
 tura.*

Secunda est; motus efficax ratio, sapientia,
 vel sapientia exstimatione, siquidem ea miti-
 tur animi. Tantum est, & tam augustum sa-
 pientia nomen, de qua non immeritò canit
 Synesij lyra.

*Σοφία δὲ μοι παρέη
 Ἀγαθὰ μὲν νεότερα,
 Ἀγαθὰ δ' ἡγέρας ἔλαττον,
 Ἀγαθὰ δ' ἀναορα. πλὴν
 Σοφία, γελῶσα πικρῶς
 Ἀβατον βίβ μερίμνας.*

*Synes. in
 hymnis*

III. Virtus, maximè verò sanctitas, & iu-
 stitia, vel etiam sanctitatis, & iustitia opinio,
 Nihil enim maculosa, vel vita, vel fama, cū
 hominibus commodè geri potest: Ipsi, qui
 toti sunt in flagitijs, vel sceleribus volutati,
 improbitatis nomen auersantur. Contrà, om-
 nes lubenter se, ac sua promittunt ijs, quos in-
 nocentia, & sanctimonie gloria florere pu-
 tant. Nec immeritò Andocides orator, suadet
 ei, qui alios promouere velit, vt primum vitã
 suam rectè instituat, quod amissa probitatis
 exstimatione, omnes persuasionis nerui suc-
 cidantur. Quæ causa impulsit Lacedæmonio-
 rum grauem confessum, vt ab improbo ho-
 mine probã sententiã fortè prolatam, eandẽ
 à frugivito dici iuberet, quo plus haberet ro-
 boris.

*Tertia vir-
 tus & san-
 ctitas.*

IV. Conditiõ, & auctoritas dicentis ve-
 hemens quoque animorum est incitamentum.
 Vt amento iacula, sic robustius auctoritate
 dicta vibrantur. Byssina verba sordescunt in
 dipthera; in bysso, & purpura, vilia quæque
 collucet. Magni omnino reseruitur qui lo-
 quitur Thestires, an Agamemnon. scipio, an
 Sextus Clodius, aut Bambalio. Vnum enim
 verbum viri auctoritate grauis, efficit, quod
 longissima obsecuri hominis orationes præ-
 stare non poterunt. M. Scaurus, verbosa ora-
 tione à Vario Sucronensi accusatus, quod ac-
 cepta à Mithridate pecunia Rempublicam
 prodidisset, vno verbo respondit. In quam
 est (Quiritès) quum inter nec rationem vitæ
 reddere. Sed tamen audebo vos inter-
 rogare. Varius Sucronensis ait, M. Aemilium
 Scaurum mercede corruptum populum
 prodidisse. A. Aemilius Scaurus huic culpa

*Quarta au-
 thoritas.*

*Plin. de vi-
 ris illustri-
 bus.*

*Rationes
 humana.
 Prima si-
 militudo
 affectuum,
 & animo-
 rum. Vide
 Cic. 2. de
 orat.
 sect. 19.
 Vt etiam
 de similitu-
 dine animo-
 rum opinio.*

*Heliod. l. 3.
 Aethi.*

*Anima sul-
 phurata, vt
 vocantur à
 Platino.*

*Minutius
 in Octauis.*

Luminalis.

se affinem esse negat: vtri creditis? Nominato tantum auctore, & reo, permotus rei indignitate populus, accusationem repulit: Tantum, vel muta eloquentia, cum auctoritate coniuncta, semper habuit ponderis.

Quinta a- las.

V. Huic auctoritati plurimum fauet ætatis maturitas, cui honor, & imperium naturæ ipsius calculo videtur attributum. Satis fuit Augusto ad tumultum inter nobilissimos iuvenes excitatum, protinus compescendum, dixisse. *Audite iuvenes senem, quem iuvenem senes audierunt.*

Plusarchi in apoph.

Hæc omnia eloquentiæ mirum in modum inferuunt.

Sexta elo- quentia vi.

VI. Iam quod caput est, ei, qui ad sublimes illos motus assurgere cupit, grandem esse oportet eloquentiam, acrem, neruosam, incitatam, non quæ primo impetu fidat, & collabatur, sed quæ perpetuis innutrita rebus crescat, & fecunderur. Accedere oportet vocem, neruos, & latera, quæ contentionem illam ferant, & inardescens animum, velut flammam commodè sustentent. Si quis ita est comparatus, ut hæc subsidia, quam promptissima habeat, poterit dubio procul in ratione affectuum versari non infeliciter: sin contra, & auctoritas deest, & eloquentia, periculosum est aggredi: sunt enim è pelui (quod aiunt) fulgura, fulgores videlicet, ex vasculorum nitore vibrati, qui pueros tantum terriant, nocendi vim nullam habent, quin post speciem quandam, & inanem pompam grauitatis, soluuntur in risum. Sed ipsa licet eloquentiæ vis magna sit, desit tamen doctrinæ, & virtutis, ac cæterorum, quæ auctoritatem conciliare solent opinio, nescio, quo pacto grauiore persone, non aguntur his motibus; quod indignum sua amplitudine existiment. Alienum, quo superiores vbiq; videri volunt, in suo pectore regnantem, & quasi triumphantem admittere. Itaque succensent, quod ait Longinus, *ὡς πᾶδες ἀφρονες ὑπὸ τεχνίτου ῥήτορος σχηματίους κατασυρίζομενοι*, quod Alexander Phereus declarauit, qui Poetam multauit, quo in tragœdia Hecuba *καθ' ἑαυτὴν* cōscripta, non nihil commotus, & ad miserationis affectus, à quibus ob singularem ingenij seuitiam

abhorrebat, fuerat inflexus.

XUS.

Quid spectandum in personis, quæ mouenda sunt ad affectus.

CAPVT V.

Spectandi verò sunt imprimis auditores, quos cupis permouere, à quibus rei permagnum pendet momentum; qui cum natura plerunq; distinctissimi sint, varias quoque, & multiplices sortiuntur affectiones. Alij ad iras, & odia faciles miserationibus non magis mouentur, quam caures Marpesiæ. Alij viri boni, & *ἀπιδάκρυτοι*, nec non pueri, & femine ad doloris, & misericordiæ affectus, facillime impelluntur, ad iras, & odia languescunt. Alij tencro quidem ingenio præditi, sed longorere rerum vsu, atque assuetudine firmati, ut nihil multum mirantur, sic neque miserantur. Alij toti sunt in rerum intelligentia, & eruditione perquirenda, graues, austeri, difficiles, a mollissimis illis affectionibus longè remoti. Alij denique naturæ ipsius, & educationis vitio, quasi *cornis fibris* (quod ait Poeta) *καλ' ἑ*, stupore magis, quam crudelitate nihil sentiunt. Dicitur non potest, quot sint hominum genera, & quam variè se habeant ad affectus: Idcirco prudentissimo oratori, diligenter erit obseruandum, quod cuiusque sexat stomachus.

Varia ani- morum de- scriptio ad affectum.

Cognoscat autem, si inspiciat quale sit hominum, apud quos agat ingenium, qua educatione à tenero formati, quibus persuasio- nibus imbuti, quibus instructi moribus, qua ætate, quo sexu, qua conditione, & nonnunquam in priuatis, qua valetudine, habitudine corporis, denique, quo loco, quo tempore, accedat ad mouendum.

Primum igitur ingenium (ut superiori libro ostendi) infinitas habet varietates, ut non vnum quidpiam homo videatur, sed multiplex, & in omnem partem versatile, ut ait Synesius

Ingenium cognoscendum.

Synesius ad

Ὅχι ἀπλοδύτι χρέμα οὐδὲ μονοειδὲς ἀνθρώπου. Ἀλλὰ σιωπᾷσειν ὁ θεὸς ἐπὶ τῆς ζωῆς σὺντασιν, ἐχλον διωόμεων παμμιγῆ τε καὶ πάμφωνον, καὶ ἑσμέν οἶμα ὑδρας θηρίον ἀτοπώτερον, καὶ μᾶλλον τι πολοκί- φαλον.

Arad. 1m per-

Non enim simplex quidpiam, & vniformis natura homo est. Sed ad huius vnus animalis constructionem, turbam quandam facultatum miscellaneam, atque omnigenam

603g

Ar Comitorum abuti minimè debent, sed omnia prudentiæ, & honestatis sale condire.

Cicero in Orat.

Leonis facti dicitur Philost. in Leonis.

Aethiop. l.:

Talis in Lucio Crasso oratore urbanitas fuit, & cum gravitate iunctus facietiarum oratorius non seutilis lepos, quem plurimum Cicero commendat. Nec minoris apud Græcos nominis fuit Leo Byzantius, auditor Platonis, & Sophista nobilis, qui vno urbanitatis dicto apud Philippum Regem confecit, quod Demosthenes longa oratione apud Athenienses frustra tentavit. Philippo, enim contra Byzantium venienti festinus occurrens. Dic age, inquit, Philippe quæ te causa trahit oppugnatum nostra moenia? At ille, amor, inquit, tuæ patriæ, qua ut potiar veni. Leo excipiens, at qui respondit, non instrumento bellico, sed musico amantibus opus est, quo dicto, ducem abello. Byzantino auerit. Orationis verò mollis, & vernantis ad hos sensus accommodata iucunditas, blandissimè mulcet pectora. Qualis est ista Ηγείτο μὲν γὰρ ἐπὶ μάχης ἀπὸ σωμάτων ἑλευθερίας βούων ὄχθον ἔχοντα ἡ δὲ ἀλλαγὸν παρὰ ἡρώδη χρυσῶς ἀκλίσι καὶ ἰάπασον ἡμφίετο. Ζωνὴν δὲ ἐπέβλεπε τοῖς σέρνοισι ἢ ἀτεχνῶς ἀμεγος εἰς ἐκείνῳ τὸ πᾶν τ' ἐαυτῷ τέχνης καὶ ἐκκλῆσεν, & cætera similes orationis delicia, quæ sine vilo externarum rerum apparatu suapte natura delectant.

De dolore & miseratione in genere.

Et quibus moueantur rebus, sint externa: species, præter orationem adhibenda.

CAPVT VII.

PRimum vt affectiones sunt permotiones sensuum, ea in mouendis affectibus sunt proponenda, quæ sensibus vicina sunt. Qua de causa res vniuersales (vt notat Aristoteles) minime voluntatem mouent, nec ad eosdem suscipiendos parati, qui plus intelligentiæ, & speculationi tribuunt, quam sensibus, persuaderi quidem possunt, motibus verò, & affectionibus inardescere difficilius possunt. Mens enim ex arce tantisper euocanda, vt eorum ardore inflametur. Atque

Ea in motibus proponenda, quæ ad sensum magis accedunt. Species oculis obla-

vt oculorum sensus omnium acerrimus est, ea ad motum sic quæ oculis subijciuntur, validius iritantur efficiuntur. animos, quam quæ demissas per aures influunt. Misericors quidem fuit, in laudatione in oratione Casaris, Marci Antonij Epiccedium. Hæc ca: nobri. Cænos sanguine cruentatos. Heu vestem. Laceram: sari. Casar inuictissime, inuictissime. Casar! Hanc vestem. ideo togam sumpseras, vt in ea morereris. Verum anima istorum verborum fuit vestis cruenta ante oculos Populi Romani, explicata, hæc vel infantem fecisset eloquentem. Hoc consilio nudata etiam sapissimè militum, ad ostendendas cicatrices, corpora, prolati ipsorum, qui periclitabantur parentes squallidi, filij parui moerentes, vxores luctu confectæ: quarum rerum, inquit Quintilianus, ingens plerumque vis est, in rem præsentem animos ducentium.

Seditionem Romæ inter plebem, ac milites excitatam, in qua permultum sanguinis effusum erat, senior Pupienus Imperator, non oratione, non imperij maiestate frenare potuit: Quamprimum autem infantulum Gordianum seditionis ostendit, vim omnem, atque infensorum pectorum furias mitigauit.

Similiter Gregorius IX. cum populum Romanum inclinare in partes Frederici cerneret, Apostolorum Petri, & Pauli capita, relictis, in religiosi manibus deportans, & lachrymabili voce sanctorum reliquias populo commendans. P. Rodans, ita de repente omnium animos immutauit, vt qui ante rebelles in Pontificem animo fauerant, contra Fredericum vltro arma caperent. Non dispari ratione Franciscus Danulodulus, ad deprecandam suæ reipublicæ culpam, auertendumque anathematis fulmen, ad Clementem V. missis catena ferrea colloca, ita iecta, itaque ad Pontificis pedes pronoluit, eò miseratione commoto, veniam impetrauit, & patriæ fuliginem deterst.

At dices, si tantum momenti ad mouendos affectus in corporeis imaginibus, ob oculos positus situm est, atque collocatum: quorsu Fabius Quintilianus oratoris consilium irideret, qui depictam tabulam statuit in imaginem rei, cuius atrocitate iudex commouendus erat. Quæ enim est (inquit) Actoris infantia, qui mutam illam effigiem magis, quàm orationem pro se putat loquuturam. Respondeo, præclaram fuisse Quintiliani animaduersionem: Et si enim gladius, & cruenta vestis, & suppliciorum tormenta, & cicatrices, & filij

Zonaras. Aspetus infantis pueri. Gregor. 9. ad portam. Fab. l. 6. c. 1. Species externa nuda mouent.

& filij parui lugentes prolati, nonnunquam iudicum oculos inflexerunt: Est tamen istis modus adhibendus, vt cum natura negotij congruere, non foris accessira esse videantur. Qualia sunt, quæ picturis, & hominum artificio sunt comparata; Ipsa enim apparatus molitione motum extinguunt, dum animus ad ea, quæ ficta manifeste perspicit, aduersus fidem, dominatus sui iure validius oblutatur. Itaque in ipsis tragœdijs, in quibus maior esse solet licentia, non probantur, apud eruditos præsertim oculos expressa rerum, per simulachra, & species figmenta, quæ plerunque, vt satis rei maiestati non respondent, multum de actionis dignitate detrahunt. Dixi apud eruditos oculos, nam rudis populus, qui parum valet mente, & intelligentia, in theatris, oculorum magis delicias desiderat, quam aurium. Sed quia non frequenter cadunt in orationes, expressæ rerum ad motum oculorum imagines, alia via inceda nobis erit, de qua statim dicemus.

Auditu vis. Alius sensus est auditus, qui plerunque vehementer sonis percellitur, ex quibus torus animus inardescit, ideoque apud multos populos receptum, vt musicam adhibeant in prælijs. Lydi tibijs, & fistulis, Cretenses cithara, & fidibus Marti præluserunt, Lacedæmonij carminum concentu animati, mirabiles pugnæ ediderunt: Timotheus, vt est apud Dionem Prosaum, in Alexandrum Macedonem suis modulis pro arbitrio transfundebat affectus, vt alias torpentem incitaret, alias incitatum, atque adeo furentem mitigaret.

Empedocles Agrigentinus, furibundum adolescentem, stricto gladio hospitem impetentem, mellitis cantionibus reuocauit.

Cassiod. Illi sunt admirabiles Musicæ affectus, de quibus discrete Cassiodorus. Hæc cum de secreto naturæ, tanquam sensuum Regina, tropis suis ornata processerit, reliquæ cogitationes exiliunt: omniaque facit eijci, vt ipsam solummodo delectet audiri. Tristitiam noxiam iucundat: tumidos furores attenuat, eruentam sæuitiam efficit blandam; excitat ignauiam, soporantemque languorem, vigilantibus reddit saluberrimam quietem, vitiatam turpi amore, ad honestum studium reuocat, castitatem sanat, mentis rædium bonis cogitationibus semper aduersum, perniciofa odia conuertit ad auxiliatricem gratiam, & quod beatissimum curationis genus

est, per dulcissimas voluptates expellit animi passiones, incorpoream animam corporaliter mulcet, & solo auditu, ad quod vult deducit, quam tenere non præualet, verbo tacito manibus clamat, sine ore loquitur, & per insensibilium obsequium præualet sensuum exercere dominatum.

Hæc Cassiodorus, in quibus vim Musices plane admirabilem commendat, nec sine fructu olim nonnulli oratores, & salutis, ac vitæ deprecatores, Musicam precibus admiscuerunt: siquidem Theodulphum è vinculis Ludouicus pius liberauit, postquam ab eo plena voce cantari audiuit hymnum, quem in vineulis recens meditatus fuerat. *Gloria laus, & honor tibi sit, Rex Christe redemptor.* Quæ ratio, impulit etiam antiquos illos Getas, vt cum Citharis legationes de pace, & concordia obirent, rati illud ad mulcendos animos potentissimum esse incitamentum. Neque verò ad concitandos furores, minus habet virium. Testis est illa historia, quam de Erico II. Daniæ rege narrat Sixo grammaticus. Apud Ericum, inquit, cognomine bonum, Daniæ regem, Citharædus quidam, haud ignobilis, admirabilis, & propè stupendos artis suæ commendabat effectus, maximeque illud ipsum, quod in humanos sensus, mentesque obtineret imperium. Rex verborum nouitate percussus, qui neque tantam vim Musicæ arbitraretur, continuo hominem artis specimen edere iubet, & torpentes animos ad furorem Martium, si posset accendere. Annuuit ille, & ne qua nocendi ansa daretur, arma ex aula omnia efferri præcipit, custodesque in atrio collocari, quo furentes, si qui fortè in insaniam agerentur, compererent. Dictum factum. Tum ille, quæ plurimum pollebat cantandi peritia, primum quidem inusitata: seueritatis concentum edidit, quo stupore quodam, & mœrore, omnium quotquot aderant auditorum mentes cernebantur oppressæ. Deinde adeo suaues, & mellitos cantus effudit, vt toti iactatione corporis, intemperantem proderent lætitiâ. Tandem verò, vbi acrioribus modulis intonare cœpit, continuo totis tectis fremere, tumultuari, arma, & gladios in lamare. Nec mora, accurrunt custodes vt Regem, cum alijs furentem contineant: Sed ille effractis atrij foribus, arcepto ense, quatuor transfodit, & vt actus in rabiem taurus, toris bacchatur ædibus. Vix tandem puluinarium, &

Crax l. 1. c. 27. Metrop.
Saxo. l. 12. Daniæ.
Mirabilis effectus musica.

& lectulorum mole vndique oppressus contineri potuit. Postquam menti restitutus est, relicto procuratore regni filio, Hierosolymam expandendorum homicidiorum, per prios cruciatus, gratia profectus est, atque in Cypro defunctus.

Sunt omnino, & sonorum, & earum rerum, quæ corporis subijciuntur oculis admirabiles effectus, & stupendi nonnunquam magis, quàm imitandi. Rarus est enim istorum locus, neque apud prudentes viros probantur illi concionatores, qui in concionibus de venerandis Domini cruciatibus, fictas personas, & corporeas suppliciorum imagines, cum novitate subijciunt oculis, inter quæ, ridicula nonnunquam possunt occurrere, quæ tantum abest, vt dolorem concitent, quin risum potius eliciant. Quam ob rem, & ab huiusmodi dramatis cavendum est, & oratione magis, qua nihil homini nobilius datum est, quam istis signorum figmentis vtendum; quanquam, & lugubris Musica, hic moderatè appolita, non erit importuna.

Quæres ad motum adhibenda.

CAPVT VIII.

Ratio mouendi ab hypotypp.

Quoniam igitur hæc figmentorum species, rariorem in oratione obtinent locum, tenendus est modus, qui ad has effigies propius accedat. Valebunt imprimis viuæ rerum descriptiones, quæ acutissimè sensus intimos ferire solent. Exemplum affero. Smyrnâ vrbe nobilissimâ terræ motu collapsa, perorat Aristides Legatus apud Antoninos, vt instaurationem promoueat. Non desert ruinarum picturam, quod facere solebant, qui naufragio fortunarum iacturam fecerant, sed ipse luculenta descriptione, miseræ vrbis fatum ponit ob oculos. Κατὰ Σμύρνα τὸ τῆς Ἀσίας ἀγάλμα, τὸ ἕξ ὑμέτερας ἐκλιπώσιμα ἡγεμονίας, περὶ τῶν σεσημοῖς ἐξέβησα, &c. Deinde postquam eius pulchritudinem, quam nuper ipsi Imperatores viderāt commemorauit, exclamat. Νῦν πάντα ἐκόνει μέμυκε μὲν ἐκεῖ ὁ λιμήν. αἴχεται δὲ ἀγορᾶς κάλλιπ. Κόσμοι δὲ ὁδῶν ἀφανεῖς. Γυμνάσια δὲ αὐτοῖς ἀνδράσι καὶ παισὶ διεφθάρσαν. Ναοὶ δὲ οἱ μὲν κενεταὶ οἱ δὲ χατεδυσαν. Ἡ δὲ

Aristid. in orat. de Smyr.

Suavis Aristid. epist.

πρὸς θεὸν ὡρανοτάτη πόλειον, καὶ τὸ κάλλιπ ἐκλιπώσιμος ἀνθρώποις διαποσιν ἀωρότατον θεαμάτων ἀποπέφανται κακὸς ἐρηπίων καὶ νεκρῶν. Ζέφυροι δὲ ἐρημὴν ἐπνευσί. Iacet Smyrna ornamentum Asiæ, vestri decus imperij, igni, ac terræ motibus contrita (mox narrata eius pulchritudine) hæc nunc omnia sunt in cinere. Clausus est portus ille, perierunt fori ornamenta: Viarum decora euauerunt: gymnasia cum ipsis viuis, & pueris collapsa: templa partim iacent, partim hausta sunt. lucundissima denique spectatu vrbs, & pulchritudinis apud omnes insignis cognomento, in iucundissimum effecta est spectaculum, ruinarum, & cadauerum tumulus. Nunc verò desertam perflant Zephyri. Ad hæc voces Imperatores lachrymas non tenuerunt. Suavis est enim omnino notus. Hic Ciceronis, grauis est, & efficax. Ponite igitur ante oculos, P. conscripti, miseram quidem illam, & scibilem speciem, sed ad incitandos animos vestros necessariam: nocturnum impetum in urbem Asiæ clarissimam, irruptionem armatorum in Trebonij domum, cum miser ille prius latronum gladios videret, quam quæ res esset audisset: fuentis introitum Dolabella; vocem impuram, atque eos illud infame, vincula, verbera, eculeum, carnificem, tortoremque samarium. Hæc Hypotyposos species. Sic apud Euripidem cuiusceratæ flammis Creusæ, & infelicissimi parentis lacerato filie corpori pertinacius adhaerescens species, licet per nuntium narretur, potentissima est ad affectus.

Ciceroni motus in morte Trebonij Philip. Ali.

Euripid. in Medea.

Quid Q. Haterius? cum de filia Archipiræ diceret, quam captiuus adolescens abduxerat: omnia terrore compleuit. Deinde ad adolescentem conuersus. Quid exhorruisti? focer tuus venit.

Narrationes rerum magna etiam nihil et simplicia mouent.

Secundo, non modò descriptiones, sed ipsæ pene nudæ rerum narrationes, in rebus maxime tristibus, sufficiunt ad motus eiciendos, modò cum ea, qua par est, fiant dignitate.

Narratio de supplicio Gaiij Cossiani apud Ciceronem, in qua simplicem rei gestæ expositionem profiteret, plus me afficit, quàm si omnia exaggeratione, & clamoribus Cossiani constreperent: quantam enim vim habent illa.

Cic. vlt. in V. rem. Gaiij Cossiani supplicij apud Cic. sicatissimè ad motum

Cadebatur virgis in medio foro Mellanæ cuius Romanus, ludices, cum intercæ nullus

agmina, tanquam pia anima, sui membra corporis in filijs offerebat, & per artus proprios videbatur sibi subire tormenta. Cadebant filij tormentis exulcerati, mortui super mortuos aduoluebantur, corpora super corpora volutabantur, capita super capita exsecabantur. Refertus erat locus cadaueribus filiorum, non fleuit mater, non lamentata est, non oculos cuiusquam preffit, aut ora morientis clausit, non lauit vulnera, sciens gloriosiores esse, si cuiuscerati, & concreti pariter puluere, & sanguine viderentur, quales solent de bello redire victores, qualia solent trophæa ex hostibus reportare: Quæ cythara dulciores ederet cantus, quàm morientes filij in tam grauibus supplicijs ediderunt, erumpebat enim natura: gemitus etiam intuitis.

Hæc vir diuinus: Suam verò Agnetem, quo affectu exprimit? num tubis omnibus hæc vox potior est?

*Narratio
D. Amb. de
sãcta Agne-
te motus ef-
ficax. lib. 1.
de virginib.*

Fuitne in illo corpufculo vulnere locus? & quæ non habuit, quo ferrum reciperet, habuit vnde vinceret. At istius ætatis puellæ, toruos etiam vultus parentum ferre non possunt, & acu districta solent puncta flere, quasi vulnera. Hæc inter cruentas carnificum impauida manus, hæc stridentium grauibus immobilis tractibus catenarum, nunc furentis mucroni militis totum offerre corpus, *mori adhuc nescia, sed parata*, vel si ad aras inuita raperetur, tendere Christo inter ignes manus, at que in ipsis sacrilegis focis, trophæum Domini si nare victoris: nunc ferratis colla, manusque ambas inferere nexibus: sed nullus tam tenuia membra poterat nexus includere. Nouum martyrij genus! *nondum id: mea poena, & iam matura victoria*: certare difficultis, facilis coronari, magisterium virtutis impleuti, quæ præiudicium ferebat ætatis. Non sic ad thalamum nupta properaret, vt ad supplicij locum læta successit, gradu festina virgo processit, non intorto crine caput compta, sed Christo, non flosculis redimita, sed moribus. Flere omnes, ipsa sine fletu. [Deinde tribuit illi orationem.]

Sponsi iniuria est expectare placituras. Qui me sibi prior elegit, accipiet: quid percussor moraris? *Perens corpus, quod amari potest oculis, quibus nolo*: Stetit, orauit, ceruicem inflexit. Cetneres trepidare carnificem, quasi ipse adductus fuisset, tremere percussoris dextram, pallere ora, alieno timentis periculo,

cum puella non timeret suo. Hæc magnaro, & planè illecebrosam vini habent ad amoris, miserationis, odij, iracundiæ, & ceteros affectus excitandos, & si sæpius ira gloriosa illa martyrum certamina, victoria, triamphi, ea, qua par est, dignitate narrentur, fructus parerent infinitos.

Ad istas autem, quæ finguntur, pro popoetas, iuuerit appositæ, prout fert rei narratæ natura, nonnullas subtexere exclamationes, vt in supplicio Gaiij præstitit Cicero, post quæ enim miser istius repetitum clamorem, *Cuius Romanus sum* commemorauit, statim erumpit iuuenem exclamationem.

O nomen dulce libertatis! O ius eximum nostræ ciuitatis! O lex Porcia, legeque sempronæ! O grauius desiderata, & aliquando reddita plebi Romanæ tribunitia potestas.

*Exclama-
tiones ap-
positæ ma-
gnis narra-
tionibus
subiunctæ
sunt valè
efficacis.*

De qualitate affectuum lenium, & violentorum.

Et quomodo ijs vtendum.

CAPVT IX.

Affectuum alij lenes sunt, alij violenti, & illi quidem suauiter influunt, hi citato quodam impetu vibrantur. Hi dolorem moderatum decent, illi quasi iracundiæ satellites ad subita excubant, & vehementius exitiunt illi tractantur securius, hi in tumorem plerumque degenerant. Exemplum lenis, & moderati affectus tale est apud Quintilianum, vbi ipse filij mortem deslet.

Illum, inquit, de quo summa conceperam, & in quo spem vnicam senectutis meæ reponeram, reposito vulnere obitatis amisi. Quid nunc agam, aut quem vltra esse vsum mei Dijs reptobantibus credam? Nam ita fortè accedit, vt eum quoque librum, quem de causis corruptæ eloquentiæ emisi, iam scribere aggressus simili ictu ferirer. Tunc igitur optimum fuit infautum opus, & quicquid hoc est, in me infelicum literarum, super immaturum funus consumpturis, viscera mea flammis iniicere, neque hanc impiam viuacitatem, nouis insuper curis fatigare. Quis enim mihi bonus parens ignoscat, si studere amplius possum? ac non oderim hanc animi mei firmitatem, si quis in me est alius vltus vocis, quam vt inculcra Deos, superstes om-
nium

*Tab. 1. 6.
Affectuum
lenium ex-
emplum.*

nium meorum? nullam terras despicere pro-
 uidentiam tester? si non meo casu, cui tamen
 nihil obijet, nisi quod viuam, potest. At illo-
 rum certe, quos vtrique immeritis mors a-
 ceiba damaauit, crepta mihi prius eorundem
 est mater, quæ nondum expleto ætatis vnde-
 uicesimo anno, duos enixa filios, quamuis a-
 cerbissimis rapta fatiis scelix discessit. Ego vel
 hoc vno malo sic etiam afflicus, vt me iam
 nulla fortuna possit efficere scelicem. Nam,
 cum omni virtute, quæ in foeminas cadit, fun-
 ct a sit, insanabilem attulit marito dolorem,
 tum ætate ea puellari, præsertim meæ com-
 parata, potest & ipsa numerari inter vulnera
 orbicatis, siberis tamen superstitibus oble-
 ctabar, & quod nefas erat, scia, sed opta-
 bat ipsa me saluo maximos cruciatus præci-
 piti vita effugit. Mihi filius minor, quintum
 egressus annum, vt in malis agerem, prior al-
 terum ex duobus eruit. Illud verò insidiantis
 in malis, nec augere lachrymarum caus-
 fas volo, vti namque esset ratio minuendi, sed
 dissimulare qui possum, quid illi gratiæ in
 vultu, quid iucunditatis in sermone, quos in-
 genij igniculos, quam præstantiam placide, &
 (quod scio vix posse credi) tantum altæ men-
 tis ediderit? qualis amorem quicumque alic-
 nus infans mereretur. Illud verò insidiantis,
 quo me validius cruciaret, fortuna fuit, vt il-
 le mihi blandissimus, me suis nutritus, me
 autæ educanti, me omnibus, qui sollicitare
 solent illas ætates, anteferet. Quapropter
 illi dolori, quem ex matre optima, atque
 laudem omnem supergressa, paucos ante men-
 ses ceperam, gratulor. Minus enim est, quod
 flendum meo nomine, quam quod illius gau-
 dendum est. Vna post hæc, Quintiliani mei
 spe, ac voluptate nitbar, & poterat sufficere
 solatio Non enim stotulos, sicut prior, sed
 & decimum iam ætatis ingressus annum,
 certos, atque deformatos fructus ostende-
 rat. Iuro per mala mea, per infelicem consen-
 tiam, per illos inanes, numina doloris mei, has
 me in illo vidisse virtutes ingenij, non modò
 ad percipiendas disciplinas, quo nihil præ-
 stantius cognoui, plurima expertus, studijque
 iam tum non coacti, (sciunt præceptores)
 sed probitatis, humanitatis, pietatis, libe-
 ralitatis, vt profus possit hinc esse tanti ful-
 minis metus, quod obseruatum ferè est, cele-
 rimum occidere festinatam maturitatem, & esse
 nescio quam, quæ spes tantas decerpit inuidi-
 am; ne videlicet vltra quam homini datum

est, nostra prouehantur. (Deinde) Tuosne e-
 go, ò meæ spes inanes, cum labentes oculos,
 cum fugientem spiritum vidi? corpus frigi-
 dum exanguis complexus, animum recipere,
 auramque communem haurire amplius po-
 tui: dignus his cruciatibus, quos feo, dignus
 his cogitationibus. Tene consulari nuper
 adoptione, ad omnium spes honorum patris
 admotum, te auunculo Prætori generum de-
 stinatum, te omnium spe Atticæ eloquen-
 tiæ candidatam, superstes parens habiturus
 est tantum ad pœuas? Et si non cupido lucis,
 certe patientia vindicet te, reliqua mea ætate.

Hactenus Quintilianus, cuius affectus (vt
 apparet) sunt vnde de ciuiles, & humani compa-
 rentur nunc ea, quæ in eodem argumento scri-
 psit Himerius famosus ille sophista, qui Iulia-
 ni temporibus floruit, Christiano nomini
 perinfectus. Inuenientur quidem vehemen-
 tiora, sed quæ porsape degenerent in frigi-
 dum. Sic igitur ille de morte filij.

Ὁ πᾶσι θεῶν τευχὸς με, ἀλοφρονίας ἀ-
 ξίου, Ἡρακλῆϊ μὲ ἐδέχθη, πολλῆς περιόδου, καὶ
 τῶν ἄλλων οἶμαι τὸ ὄψεσθαι, ἵνα μάλιστα τὸ
 ἀρετῆς τὴν ἐφ' ἡλίου πᾶσαν κτήτατο, τὸ δὲ
 εἶσω τῶν κύκλων μένων ὑπέβησεν τὰς σήλας ἡμῶν
 τὰς Ἡρακλῆϊ τῶν δαύμασι. πῆς ἀπέκειρε
 δαίμων τὸ κῆρας ἐξίας τὸ χρυσοῦν βόστροχον,
 πῆς τὸ πυρσὸν τὸ ἐμῆς δόξης ἐπέσε. πῆς ἐ-
 ρινύων τὸ παρρησίῳ ἐρεῦσθαι, καὶ τὸ προση-
 νῆς, καὶ ἡδὲ μείδιαμάτων ὁσῶν προσώπων
 ἐσύλησται, οἱ μοι. Διόνυσε, πῶς ἠνεγκας ἐκ τῶ
 σοῦ τεμένους πᾶσα τὸν ἱερὸν ἀπταχθὸν κρόνον,
 & cætera, quæ extant apud Phorium. Latine
 hunc sensum habent. O dolor AEschyli dig-
 nus cothurno. Herculem terras peruagari, & tot
 duodecim adeo labores subire, vt terrarum
 orbem, veluti virtutis suæ testem relinque-
 ret. Tu ve: ò intra tuos commoratus termi-
 nos, egregie factis nobis columnas Herculis
 superasti. Quod quaeso numen auream cæsa-
 riam familiæ detondit meæ? quis gloriæ meæ
 splendorem exstinxit? Quænam furia gena-
 rum ruborem, blandum, iucundumque vultus
 tui risum eripuit? Quæ ratione heu me! passus
 es, ò Liber! ex delubris tuis sacrum diripi iu-
 uenem? Commune hoc aduersum te, me-
 amque familiam, Erinnyes trophæum fixe-
 runt. Cur ei thalamum nuptialem inferi-
 orem non apparauit, quandoquidem su-

Himerij
 affectus cum
 Quintilia-
 ni affecti-
 bus com-
 parati.

Elit. P.
 Steph. p.
 & 2011.

Δ α α peri-

Pueri laus

Iuro per
 manes.

Affectus
frigidus, &
tragicus, ali
quando
etiam pua.
videt.

periores ei parca inuiderunt. Heu quibus, quam tristibus seruatus sum luctuosis sermo nibus? Omnia cum orationum argumenta tractarim, vnum luctus semper declinaui, nesciebam enim me meis lamentis feriari. O qui antea ætatis terminos virtutum dotibus transisti, iam verò morte commutasti, qui fraterno amore, etiam Dioscuros superasti. Illi quidem pro Helena bellum gesserunt, raptum tamen non prohibuerunt. Tu verò fratris tui germani custos, omni muro eras fortior, tu omnibus morbis, solo animi robore restitisti. Improbus fortasse dæmon, & crudelis, ideo tecum contendit, & multis prælijs superatus, tandem aliquando clandestinis, & fallacibus machinis te prostrauit. Neque verò cessisti ad extrema vsque dæmoni, vt postumus audire, sed corpore licet cesseris, animo non cessisti. Verum strangulauit ille, perque vim abstulit; Tu verò in ipso laqueo animam agebas, amabilem tibi nutricem voce inelamans, te omni ope destitutum, sic laqueo conclusit. Nouerat enim, quod sæpe victus, patre presente, & iuuante discesserat. Vicerat, & obstinatos, immobilesque indicium animos: & tum primum seuerum illum confessum risisse apparuit. Desiderio tui mentes illas flexisti, quas Dij ipsi, iudicio disceptantes, flectere nequierunt. Occlusisti mihi portas vrbis, occlusisti Eleusina. Qua ratione Mineruæ sacrificabo, quæ pro te futuam contra Dæmonem illum non excitauit? Quomodo Deum patrium colam, pater ob filium contristatus? o audaces sermones! iacet Rufinus, & vos adhuc floretis! o infelix lingua, Musarum prius instrumētum, nunc verò turpis Dæmonis! o qui clarius Lucifero splendisti: qui latissimum mihi tum diem ostendisti, cum te primum Sol conspexissim verò rursus tristissimum, quo acerbum illum, & tragicum nuntium percepi.

Haftenus sophista Ethnicus, & quidem satis verbosè. Vehementiores videntur illi affectus, non sunt tamen graues, plus vnum illud Quintiliani facio.

[Luto per illos manes numina doloris mei] quam totam istam monodiam. Primum enim, & Baccho, & Mineruæ vehementer iratus nuntium remittit, Eleusinae, & patrium Deorum cultum auersatur, nihil nisi furias, & dæmones, in se stimulis inuidiæ cõcitatos loquitur, linguam ipsam suam Alastoris cuiuspiam instrumentum, conficitur,

quæ omnia doloris sunt tragici, furiosi, & desperati. Deinde, cuius amentia est, scholasticum adolescentem cum Hercule, Castore, & Polluce comparare, eius desiderio mentes inflexas prædicare, quas Dij flectere nullo modo poterant.

Certè & in ijs affectibus, quanquam poësim ferè scribit, longè prudentior est author Aethiopicon. Nam ecce Theagenes Chariclam velut mortuam iugit, quæ tamè adhuc erat in viuis: erumpunt affectus, satis quidem vehementes, sed non insani.

Theagenis
Chariclam
velut mor-
tuam desit-
tis affe-
ctis vni-

Ὁ πάρος ἀτλήτῃ φρενὶ ὦ συμφορῶς
Δηλάτου, πῆς οὐτὰς ἀκόριε. Ἐρινὸς τοῖς
ἡμετέροις χακοῖς σὺ βόαχχευσε, φυγὴν τῆς
σὺ γέχουσης ἐπιβαλοῦσα κινδόνους θαλασ-
σᾶν, κινδόνους πειρατηρίαν ὑποβαλοῦσα, τῆς
λησῶς παραδῶσα πολλακίς, ἵ ὄντων ἀλο-
τεκνώσατα. ἐν μόνον ἀντὶ πάντων ὑπέλειπε-
το, καὶ τὸ το ἀνὴρ ἄσασα. Καίτοι χαρὶ κλει-
α, καὶ πολεμίας χερὸς ἔργον ἠφιλάτα ἡ γέγει-
ται. δῆλον μὲν ὡς σαφροσύνης ἀντεχομένη,
καὶ ἐμοὶ δῆθεν ἐαυτὴν φυλάτῃσα. καίτοι δὲ
οὐκ ὄμως ἠδυσχεγῆς, οὐδὲν μὲν αὐτῆς ἔργον
ἀποναμένη. εἰς οὐδὲν ὠφέλῃ ἐμοὶ γενομέ-
νη, ἀλλ' ἄ γλυκεῖα προσφθέζομαι τὰ τελευ-
τάσια, καὶ εἰσθότα ἐπίσηφομα, εἴτι, καὶ χαλὰ μι-
κρὸν ἐμπαινεῖς. Οἱ μοι σιωπῶς, καὶ τὸ μαντι-
κὸν ἐκέينو, καὶ δεηθῶρον εἶμα σιγῆς κρατέχει,
καὶ ζόφῃ τὴν πυρφόρον, καὶ χάθῃ τὴν ἐκ-
τῆ ἀνακτόρων κατέληφεν, ὀφθαλμοὶ δ' ἀφει-
γῆς οἱ πάντας τᾶ κάλλει κατασφάλλαντες,
οὐδ' οὐκ οἶδεν ὁ φρονέουσα, οἶδα ἀκριβῶς. Ἀλλ'
ᾧτι ἂν σε, τίς ὀνομάσει, νύμφην, ἀλλ'
ἀνόμφουτῃ γαμητήν, ἀλλ' ἀπειράτῃ.
πῖνα οὖν ἀνακαλέσω πῖνα προσφθέζομαι
λογοῦ, ἢ ἄρα τὸ πάντων ὀνομάτων ἠδισομῆ,
χαρὶ κλεια, ἢ χαρὶ κλεια θάρσει πῖσον ἐχέ-
τον ἐρώδωρον. ἀπολήψῃ με μικρὸν ὑπερὸν
ἀδού γὰρ χάος ἐπάσσα, τὰς ἐμαυτῆ σφαγᾶς,
καὶ ἀπειθῶμαι τὸ εἰ φίλιον ἄμα τοῦ μέ-
ξεῖ δὲ ἡμᾶς αὐτοσχέδιον μνήμα τὸ δὲ σπῆ-
λαγομ.

Animaduertes quàm (vel in isto argumen-
to, in quo rarus est modus) compositi sint, &
non pueriles affectus.

Pulcherri-
ma lamen-
tatio:

O dolorem (inquit) intolerabilem, & calamitatem diuinitus iniussam! quam ad eod infatiabilis furia in nostris bacchabatur funeribus? quæ exilium nobis à patria imposuit, sexcentis maris, prædonumque periculis obiecit, omnibus fortunis spoliata. Vnum erat pro omnibus relictum solarum, sed & hoc ereptum est. Iacet Chariclæa, & hostili manu dilecta perempta est, haud dubie pudicitiam propugnans, & mihi se asseruans. Nihilominus tamen iacet infelix, neque ipsa quenquam ex forma fructum cepit, neque mihi vlli vsu fuit. Cæterum, ô dilecta, alloquere me iam vltimo, solito more: manda quippiam, si quid adhuc spiras. Heu me miserum! taces? fastidiculum illud, & diuino lepore præditum os, silentium premit. Caligo igitur aseram, & ex sacratio Deorum ministram, chaos occupauit. Oculi verò lucis expertes, qui nuper gratissima pulchritudine fulgurabant, hos non vidit intersector, certo scio. Cæterum, quo te nomine quispiam appellet? sponsæne: at desponsata non es: an pronuptæ? enimuerò expertes es coniugij. Quam igitur appellabo? quam nouissimis verbis alloquar? An omnium suauissimo nomine Chariclæo. O Chariclæa! adesto animo, fidem habes amatorem: haud ita multò post me acceptura es: iam enim tibi inferias peragam mea ipsius cæde, amico tibi sanguine faciam, & ambos capiet nos hæc spelunca, tude, & tumularium monumentum.

Vtinam hic auctor in grauiori argumento versatus fuisset, ingenium illi candidum, politum, & ad maiora eloquentiæ decoratum. Cauendum est omnino, vt postea ostendemus, ne istis miserationibus, quod per se contingit, excidat oratio, alioqui in frigidus, & pueriles dissoluetur affectus: fatius est moderatè lugere, quam istas ineptissimas nannias ridentibus occinere.

In iracundia felicius vehementiorum affectuum fræna laxantur, vt patet in Ciceronis Pisoniana, quæ flammæ, & faces iacularur; tragicas etiam imprecationes vsurpat, quibus ait se ditiora imprecari.

Quæ est igitur pœna? quod supplicium? id mea sententia, quod accidere nemini potest, nisi nocenti, suscepta fraus, impedita, & oppressa mens conscientia, bonorum omnium odium, nota iusti Senatus, amissio dignitatis.

Exempla
motuum in
iracundia.

(Deinde) neque verò ego, si vnquam vobis mala precarer, quod sæpè feci, in quo Diu immortales meas preces audierunt, morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer.

Thyestæa ista execratio est Poëtæ, vulgi animos, non sapientum mouentis.

Vt in naufragio expulsus, vspiam saxis fixis asperis.

Euisceratus lacere ponderis, saxa spargens sabo.

Danio, sanguine atro.

Sed neque nimis exaggeranda res est, nam qui in tenui argumento Thyestæos clamores fundit, ineptus est, & risum magis efficit quam iracundiam.

De immoderatis, & nugatorijs affectibus.

Deque Aristidis, & Libanij in hoc genere erroribus.

CAPVT X.

Nescio quo pacto rerum humanarum vitio sit, vt quæ eximie pulchra, aut iucunda sunt, quasi venerint ad summum, facile deflorescant, & in fastidium, contemptumque defluant.

Nihil præclarum in tota eloquentia, quam ratio affectuum, nihil æquè fragile est, nihil erroribus magis obnoxium, quibus tota illa gratiæ, & honoris pompa marcescit, & quæ antea pulchra, & speciosa videbantur, in risus, ineptiasque pueriles dissoluntur. Hoc sæpè contingit in affectibus, dum humanos limites, modumque prudentiæ transiliunt. Exemplum sit ex Aristidis monodia, de Smyrna, in qua multa quidem satis appositè dicta,

*Ω Ζεῦ ἢ χριστέ μου, πότερον σιωπῶ
Σμύρνης κειμένης; ἢ τὴν μεταλαβὼν ἀδάμαντ
ῶ φύσιν: ἢ τὴν ταύτῃ καρτερίᾳ
καρτερίων; ἀλλ' ὀδύραμαι; ποίαν ἀρμονίαν
ἀρμολογῶ;*

Proh Iupiter quid agam? vtrum tacebo collapsa Smyrna: cuius adamantis, si taceam hoc ingenium est, quis stupor tolerantia: an lugebo? quam verò adaptans harmoniam, &c.

Aristidis
lamentatio
de euerfione
Smyrna.

Hoc initio deinde satis grauiter vr̄bis dignitatem commendat, commemorans Corybantum choros, educationes, ac natales Deorum, Peloponēsi coloniam, Theseum conditorem locorum sub Sipylo, Homeri ortū, certamina, trophæa, victorias, deinde suburbia, portus, bafes, campos, prospectus, maria, fontes, templa, theatra, forum, & cætera ornamenta, quorum iactura gravis est ad mouendos affectus. Mox ingenio suo plus æquo indulgens, totam orationem conuertit in exclamationem.

O fontes, ô theatra, ô vici! ô curricula partim sub tecto, partim sub diot! ô splendor diffimam fori formam! ô vias auri, templorumque cognomine, singulas, quadras, & fori vicem singulas exhibentes! ô portus carissimam desiderantes vr̄bem, ô gymnasiolorum decora, ô templorum, & septorum amantitates! ô marina ornamenta! ô cuncta hæc somnia! ô casus Asia, ô reliquæ ciuitates, ô terra omnis, & omne, quod intra, atque extra Gades est mare, ô orbis astrorum! ô qui cuncta vides, sol, quale sustinuiti videre spectaculum? Et cætera, quæ longissimo tractu continuantur, vt oporteat omnino, & exhauriri dicentis spiritum, & audientium animos fatigare compleri. Postremò addit ridicula quædam, Gorgones si reuiuiscerent, non iam Medusam, & suum oculum, sed Smyrnam communem Asia oculum desferuras, auibz ferè inuideret, quæ ruinam euaserint, oportebat inquit, eas in commune bustum ciuitatis insilire, amnes lachrymis manare, totam terram detonderi, & vbiq; naues cum nigris velis folui. Hæc puerilia sunt, & nimia: sunt tamen eius verba:

Ἡὼς ἂν Γοργόνες εἰ περιήσαν, σὶ κ' ἐν τὴν Μέδυσαν, οὐδ' ἔ' αὐτ' ὀφθαλμῶν, ἀλλ' ἔ' τῆς Ἀσίας ἐπένδησαν, & Νῦν ἔδει μὲ πάντας οἰωνούς εἰς πῦρ ἄλλεσθαι παρέχει ἢ ἡ πόλις ἀφ' ὄνομα. πάνταν ἢ τὴν ἡπειρον ἀποκείρασθαι πάντας αὐτῆς ὀβόσφυχ' ὀίχεται. Νῦν ποταμούς δ' αἰχρῶσι ῥυπῆται, νῦν δ' ἄλλ' ἀδ' ἀσ' ἐκπλεῖσαι μέλασι τοῖς ἰσίοις.

Haud dissimilis est Libani sophistæ nœnia de incendio Daphnæici templi, quàm lepidè exagitat D. Chrysofostomus, in oratione de S. Babyla Martyre. Nonnullorum hic sensuum attingemus, incipit.

Viri, quorum oculis, æquè ac meis caligo

offusa est, in posterum neque pulchram, neque amplam ciuitatem hanc vocemus.

(Deinde conuersus ad Apollinem.)

Ad hæc, cum ita tuæ sanguinem sentirent, sedulus Daphnes custos, vel contemptus, cum esses, permanisti, ô Apollo, aliquoties ceteram iniuria lacessitus, atque externo spoliatus ornatu, patienter tamen tulisti, Nunc verò multis ouibus, multis item bobus ad aram tuam macatis, postquam sacrosanctum Imperatoris os pede excepisti, intuitus quæ prædicebas, visus liberatus esse mortuo quodam [S. Babylam Martyrem intelligit] quem tu iudicaueras malum tibi vicinum esse, ac tibi obstrepere: de medio statim cursu solum vertisti. Vndenam hoc tempore glottabiunt apud eos, qui memores sunt sacrorum, statuarumque tibi erectarum. [Mox] Quale ô Iupiter, laborantis animi laxamentum perdidimus! Quam Daphnes regio tumultibus vacua erat, quanto etiam templum ipsum magis vacuum, utpote, in quo natura, ex sese quasi portum in portu fecerat: ambobus quidem admodum tranquilliss, ahero tamen maiorem tranquillitatem præstante. Quis non ibi mortem, quis non ibi timorem, quis non ibi luctum deposuisset? Quis præterea fortunatas insulas inibi desiderasset?

[Hæc tolerabilia: quæ sequuntur puerum magis sapiunt, quàm consummatum Rhetotorem.]

O dexteram malignam, ô iniquum ignem! quonam primum dilapsus est! quodnam mali huius exordium? nam a tecto exortus ad reliqua deinceps serpsit: ad illius caput, ad faciè, ad phialam, ad Cydarim, & talarum vestem? Vulcanus enim ignis arbiter, non comminatus est igni huic detrimentum afferenti, cum beneficio deuinctus Apollo deberet, ob indicium olim sibi ab illo factum? sed neque Iupiter, qui imbrum habenas tenet, aquam in ignem dimisit: qui præsertim olim Lydorum Regi periclitanti aquam extinxit. [Pergit insanire.] Viri, trahitur mihi mens ad Dei Apollinis speciem, ac mihi ob oculos cogitatio typum ipsum representat, formæ leuitatem, colli molliem, idque in lapide cingulum, quo aurea tunica circa pectus sic colligebatur, vt partim subsideret, partim subsurgeret. Denique torus Dei habitus, cuius iram vel feruentem non sedauisset, vt qui similis esset cantilenam occidenti? Et hercule audiuit hunc olim aliquis (vt aiunt) in meridie

Libani
sophista
nœnia de in-

conditio
Daphnæici
templi.

Puerilis
affectus.

die cythara ludentem Aures beatas! Ceterum cantus erat terrae laudatio; cui quidem de aureo cyatho libare mihi videtur, quod puellam oculauerit dehiscens, ac sese deinde contrahens.

Tandem describit incendium, in quo ridiculum est, quod ait, Iulianum Imperatorem, ubi de templi incendio rumor auditus est, Mercurij talaria quesiuisset, ut ad flammam restinguendam properaret, Nymphas è suis fontibus egressas, ingentem luctum excitasse. Postremo concludit.

Præsta te mihi talem, Apollo, qualem te reddidit Chryses, dum Græcis imprecaretur, iræ plenum, & nocti adsimilem: quandoquidem tibi ornamenta cum redderemus, & qui quid olim de templo tuo ablatum fuerat restitueremus: præceptum est, quod colamus simulachrum, haud aliter, quam si sponsus aliquis interim dum corollæ contextuntur, moriatur.

Hi non sunt affectus, sed deliramenta, ut præclare animaduertit D. Chrysostomus.

De languidis affectibus, & q̄s, qui vocantur ἀπόλαιτοι.

CAPVT XI.

Pori nis
egregium
dicium
Athe. l. 3.

DOrion ille quidem tibicen haud ignobilis, & præ cæteris facetus, ut multas in omne genus hominum, sic in poetas, & oratores plerasque contorsit argutias, qui in rebus magnis describendis fuissent argumento longè inferiores. Itaque cum tempestatem à Timotheo descriptam in naua legeret, liquidò affirmauit, se in feruenti cacabo vidisse vehementiorem. Hoc plerisque oratoribus accidit, qui in ijs affectibus effugendis, qui vehementiam habent non medioerem, ita ipsi remissi sunt, & languidi, ut multum de rei maiestate detrahant. Quis enim fingere non putet, qui in grauissimis iniurijs languorem orationis simul habeat, & actionis? Natura ipsa in istis sua sponte profilit satis, nec acrioribus indiget incitamentis, nam & imperiti, & barbari, dum suas, aut propinquorum lamentantur iniurias, ita voce, vultu, & tota actione se gerunt, ut appareat eos, quod agunt, imis sentire medullis, ac visceribus, si quis igitur orator ita est naturæ imbecillitate constitutus, vel etiam voce, & lateribus ita tenuis,

ut nec possit indignari, nec irasci, nunquam huiusmodi argumenta tractare debet.

Quis Martem iunica teclum adamantina
Digne dixerit, aëti puluere Troico
Nigrum Merionen? aut ope Palladis
Tydidem superis parem.

Qui genium habuerit potentis naturæ, quam non omnino in hac re cedendum est naturæ, sed si vehementius, quam par est incitata fuerit, restringenda est nonnunquam, & ardoris cursus compescendus, ne in eos motus incidamus, quos Rhetores ἀκαλοῦς nominant, inconditos scilicet, & agrestes, nec palestræ cultura perpolitos. Sit Oratori modestia, quod C. Graccho Erycinus seruus, quæ non fistulâ eburneâ, sed rectæ rationis lege, modo inconditi motus vastitatem colligat, modo intemperantis vehementiam reprimat, modo lasciuientis luxuriam amputet, ad summum, omnia iuxta decori leges & iura componat.

Horat.
carm. ode
II.

De mixtura affectuum.

CAPVT XII.

Delestationis mater est varietas, quam, ut natura in rebus, sic in oratione ars, & ipsa quæ conficitur ex arte ratio, prudenter obseruat. Non erunt igitur omnia vno affectu pertextenda, sed prout rerum, actionumq; dissimilitudo postulabit, grata disparitate miscenda, quam necessario actionis excitata quedam species, atque admirabilitas consequitur. Et hoc ipsum in Sapphone Poetria de meliore nota commendat Dionysius Longinus, quod ut sublimis artifex, diuersos motus summa varietate, nec minus elegantii pulchritudine temperaret, ut in istis versibus.

Φάνεταί μοι κενὸν ἴσθ' ἑοῖσιν
Ἐμὸν ἢ ἢ ὅς τις εἴαντι τοι
Ἰζάνει, καὶ πᾶσι οἰσὶν ἀδούφον
Σεδ' ὕπακθει.
Καὶ γελῶσαι ἱμερόεν, τὸ μοι τὰμ
Καρδίαν εἰς τήθεισιν ἐπύρασεμ.
Ὡτ' ἴδον σ' ὡς βρόγχου, ἐμοὶ γὰρ αὐδῶς
Οὐδὲν ἔδ' ἤκει.

Et Ceteri, quos Latinos habes apud Catullum.

Α α α 3

Sed

Doloris motus apud expressus.

Sed quis in eo Euripidis, & Senecæ Medeam non miretur? quanta dexteritate miscent affectus, quam admirabili varietate distinguunt. Ea motus doloris, quam aptè expressus.

Ω τέκνα, τέκνα, σφῶν μὲν ἔστι δὴ πόλις,
Καὶ δῶμ' ἐν ᾧ κηπόντες ἀδελίαν ἐμέ,
Οικήσειτ' αἰεὶ μητέρ' ὄψεσθαι μένοι:
Ἐγὼ δὲ ἐς ἄλλην γαῖαν εἶμι δὴ φυγᾶς,
Πρὶν σφῶν θναοῦσα, καὶ πιδεῖν εὐδαίμονας,
Πρὶν λέκτρα, καὶ γυνάμματα, καὶ γαμηλίους
Ἐνας ἀγίλας, λαμπράδας, τε ἀνασχεθῆναι
Ω δυσάλανα τ' ἐμῆς ἀνδραδίας, &c.

Suavis est iste motus, moderatè tristis, & leniter in intima pectoris influens, statim tristitiæ immiscet mollem risum innocentissimarum animarum, quæ matri ablandiuntur, ex quo ignescit dolor.

Φεῶ φεῶ τί προσδέχεσθε μ' ἄμματα
τέκνα;

Τί προσγέλατε τ' πανόστων γέλαμα;
Et inter hæc horror, & deliquium animæ.

Αἰεὶ τί δράσω, καρδία γὰρ οἴχεται,
Γυνάμματα δὲ μὴ φαρδρόν ὡς εἶδον τέκνωμα.

Mox auersatur consilia de cæde liberorum concepta.

Οὐκ ἂν διενάμην, χαρῆτα βλαπόμενα
Τὰ πρόδεν, ἀπὸ παιδῶν ἐκ γαίης ἐμῆς.

Statim resumit dolorem, misericordiam, metum in furiosam lætitiā, crudelitatem, iracundiam, audaciam commutat.

Καὶ τοι τί πάσχω, βέλωμα γέλατ' ὄφλημα
Ἐχθροὺς μὲν εἶσα τοὺς ἐμοὺς ἀζημίους;
Τολμητέον.

Deinde subitò ista affectuum moles, quasi fluctus ad saxum allisi frangitur, & post inanes ventos, veluti ridentis cæli clementior aura succedit.

Α ἂ μὴ δὴτα θυμὸς, μὴ σὺ γ' ἐργάσθη τάδε,
Ἐλθὼν αὐτοὺς ὡς τέλειαν, φέισαι τέκνωμα.

Sed quam brevis est bonorum portio. Ecce qui inter doloris, & iracundiæ cæcitatem, veluti radius lucis emicuerat, iterum densissimis tenebris circumfunditur.

Μὰ τοὺς παρ' ἀδελφῶν νεγρέρας ἀλάστορας,
Οὔτοι ποτ' ἔσαι ἔδ', ὅπως ἐχθροῖς ἐγὼ
Παιδάς παρήσω τοὺς ἐμοὺς χερσὶν ἐρίσας.
Πάτων σφ' ἀνάγκη καταβαλεῖν.

Vehemens omnino motus, etiam addito per manes, & inferos iurcurando: sed tamen quasi torrens ad robustissimum obicem fidit, postquam liberos dissuaniata est, intimis phlogestis aculeis lancinata.

Δότ' ὦ τέκνα

Δότ' ἀσάσσαδε μηδὲ δεξιᾶν χεῖρα
Ω φίλτατη χεῖρ, φίλτατον δέ μοι τόμα;
Καὶ στήμα, καὶ πρόσωπον εὐγενὲς τέκνωμα
Ἐυδαίμονο ἴτομα. ἀλλ' ἐκεῖ, τὰ δὲ ἀνθάδε
Πατὴρ ἀφείλετ' ὦ γλυκεῖα προσβολή,
Ω μαλθακὸς χροῖς, πνεῦμα δ' ἠδύστον τέκνωμα,
Χωρεῖτε, χωρεῖτε ὄκ' ἐτ' εἰμὶ προσβλή-
παιρ.

Nec inferior in his affectibus miscendis Seneca, quam artificiosissimè enim Medeam de necè liberorum cogitantem exprimit.

Non statim tam demens, & furiosus exurgit affectus; sed ut cruenti, & horribiles cometæ ex vario halitu paulatim concresecunt, ita ex varijs motibus, præuicij rerum aptissimè conexarum dispositione, vehementissimus ardor pectoris incitatur.

Primum, volcones singulari certamine congressuri, illa identidem cauda percursantes robur excitant, ita languentem animum ad maiorem iracundiam irritat.

Incumbe in iras, teque languentem excita:
Penitusque veteres pectore ex imo impetus
Violentus haurit: quidquid admissum est adhuc,
Pietas vocetur.

[Deinde,]

Medea nunc sum, creuit ingenium malis. Ita proludit furori, & veluti classicum canit. Mox quàm artificiosè, quàmque per varios anfractus, in vehementissimum illum, quam intendit motum delabatur, nescio quid animo iam delibavit, tamen ad primos tam atrocis malitiæ impetus, bonæ indolis semina quædam resisterunt, subtimuit, & refugit.

— Nescio quid feroc
Decreuit animus intus, & nondum sibi
Audet furori.

Dissimular igitur pudore confusa, quod primum cogitauerat, & aliud proponit haud multum dissimile.

— Sculta properavi nimis.
Expullice visumam liberos hostis meus

Compara-
riobtenit,
progreffum
cometiarum
cum motu

Aliquos habere: Statim excludit illam moderationem, & vela perimit furori, etiam specioso, vt opinatur, & æquo prætenu.

Quicquid ex illo tum est; Creusa peperit: placuit hoc pœna genus. Ad merito quo placuit. Vltimum magno scelus.

Animo parandum est: liberi quondam mei,

Vos pro patris sceleribus pœnas date. Aperte lufit audacia. Mox succedunt in scenam verecundia, metus, misericordia.

Cor pepulit horror, membra torpescunt gelus.

Ecce tremuit, ira discessit loco: Materq; tota coniuge expulsa redit.

Egone, vt meorum liberum, ac prolis mea Fundam cruorem? melius: ah demens furor!

Statim, vt in alternis vndis recurfant furores.

Occidant: non sunt mei.

Ex repente: Mei sunt, & culpa carent.

Et que sequuntur. profus ab Euripide expressa.

Heu cara proles! vnicum afflicta domus Solamen: huc vos fert, & insusus mihi Coniungite artus.

Postremò Ierenum illud, doloris, & furoris tubine confunditur.

Rursus ignescit dolor, Et feruus odium: repeti inuisam manum.

Antiqua mentis ira: qua duci sequor.

Placet etiam Iosephum in eodem argumento audire, vbi matrem Hierosolymitanam describit, se ad filioli necem accingentem.

Βρέφους εἶπεν ἄβλιον, ἐν πολέμῳ, καὶ λιμῷ, καὶ ἄσσει, τίνι σε τηρήσω; τὰ γὰρ παρὰ πρόμαχοις δέλεα, καὶ ἐν ἔσθλῳ ἐπ' αὐτοῦ, φθάσει καὶ δάσειν ὁ λιμός, οἱ σασιασαὶ δὲ ἀμφοτέρω χαλεπώτεροι: ἴδι γὰρ μοι σοφῆ, καὶ τοῖς σασιασαῖς ἱερνός, καὶ τῶν βιῶν μὴ δὲ μόνον ἔλλετῶν τ' ἰσθμῶν συμφορῶν.

Mifera (inqui) soboles, cui te referuo in bello, & fame, & seditione. Apud Romanos si vixeris, seruiturus es, vel certe fames prænunciet seruitutem: sed omni seruitute, & fa-

me crudeliores sunt seditiosi: Morere, & esto matri cibus, seditiosis fuita, & humanavira fabula, quæ sola deest calamitatibus Iudæorum.

Iosephum cum Euripide, & Seneca, in Roma capta ab Alarico sic expressi, & miscui, vbi Romana mater ad eandem Ianienam acuitur.

Cui te referuo, matris infelix puer, Cui dira Erynnis tot tili primas iuba

Amplexa cunas, oris afflauit nigri Lesbale viri: dura Lucina labor!

Cui te referuo? cur referuo? ad quas neci? Ad gladium, an ignem? ad famem? an pestem?

Et seruo?

Morere Leona, morere, sis matri cibus, Solare rabiem ventris in cesti, miser,

Miser Leona morere, sis matri cibus. Te, dulce pondus, mensibus denis tili: Clausum sub aluo visceribus autum meis.

Et nunc repende gratiam matri, puer: Relicta pridem viscera intorsum subi.

Deinde, vt fert istorum motu ratio, spectis furialibus incitatur ad nefas.

Incesta facies Vira ineluctabilis. Quid fœda gyro membra ferali rotas? Ad omne facinus non rudem dextram asfero,

Feriam, perib' glutinam, carnes meas. Mox succedie miseratio, & ad pueri vocem grauitur commota exclamat

O dulce germen matris! o sanguis meus! Eben tepentes pluuunt lachrymæ genas! Pietas recurfat, corda miscunt fera.

Rursu que mater, tigride erecta redit. O tenera membra, o dulce apud, o flos tener!

O labra mellea, o manus, o lumina! O parce nato, parce genitrici tua.

Animula dulcis, vine, morietur parens: Morietur audax, impium & vecors caput.

(Iterum stimulant miseram furia.) Seruabo Gothis liberos! iterum furor:

En iterum Erynnis corda bacchatur sero. Lympha uersa per pectora, exagitat, coquit: Omnes in illo corpore excepi rogas.

Quoscumque sani busta Typi: onis crepant. Non bo multa, quod ber, possim malum.

Fidem, pudorem, nomen, exturbo ocyus.

Hinc preliantur affectus. Morietur insons! seu lupa fontis puer.

Mens est, & isto ventre condetur meus. Nati sepulchrum fuit hic matris sinus.

Motus ex Iosepho, Euripide & Seneca expressi.

Ioseph. l. 7. de bello Iud. c. 11. a

Hæc

Hæc sola restat fabula, & magna venit

Speianda scena, desor audaces manus.

Pergo ira, pergo.

Subsidit statim, & in te pesceit.

— *Vincor in elix parens,*

Heu cor rigeſcit, membra torpeſcunt gelu!

Perimere natum, fundere cruorem meum?

Comedere carnes: melius: sibi demens furor!

Reslit statim motus, quasi violentus satelles, & miseram rapit.

Morietur: esto, quid moror? pia, impia!

Morietur: esto.

Hæc mixtura affectuum plurimum habet virium, & suauitatis.

At dices? si dolor, & iracundia sola excitanda sit, eruntne lætæ species adhibendæ: id omnino cum dexteritate præstandum est. Solent plerumque læta præmitti, quo ex eorum iactura grauius postea stimuletur dolor, quod in Aristidis exemplo docui, vbi nobilissimæ vibis amor uitatem, & delicias commemorans viam sibi sternit ad monodiam. Cauendum est tamen, ne cum doloris aguntur partes, faceta quædam, & iucunda intempestiue miscantur, quæ gliscentem plerumque motum elidunt, & serua conuertunt in risum.

De modo, & ratione mouendi.

CAPVT XII.

IN modo, & ratione mouendorum affectuum hæc præcipue sunt obseruanda.

Primò, postquam orator, & personarum, quas constituit permouere, & suarum virium exploratam habet rationem, debet omnino rerum cætera quæque adiuncta diligentissime examinare. Contingunt enim aliquando tempora, vbi repentino aliquando casu iam commoti animi flexibiles sunt, & in eam, in quam semel inclinarunt partem, facillimo ictu impelluntur. Itaque tunc feliciter cadunt oratorum tali, cum eis locus, & ratio temporum; cæteraque id genus famulantur. Contrà, difficilius est mouere, vbi iam senio ad similes affectus pectora obduruerunt, aut contrarijs etiam affectibus occupata, impeditaque sunt: tunc certandum rationibus, instandum, colluctandum, nihil enim inanes motus efficient, nisi pernicax aduersus ea, quæ dicuntur, iudicium, dextro Marte expugnatum fuerit. Docendus est, atque eru-

*Capienda
occasiones
mouendorum
affectuum.*

diendus etiam imperitorum intellectus, atquequam motus inardescant, & nunquam ex abrupto incipiendum, nisi iam nuta rerum circumstantiæ egerint, quod e at ab oratione expectandum: licuit Ciceroni ita exordiri.

Quousque tandem abutere, Carilina, patientia nostra? &c. ¶ Et prudenter quidem in eo fecit, iam enim ita partim metu, partim iracundia, & dolore incitati erant omnium animi, vt magis ipse, nascentibus veluti affectibus obstericari videretur, quam nondum natæ generare, ac deformare. Quod plerique male arripientes in frigidis, & sedatis argumentis, statim in acutissimos erumpunt sonos.

Secundò, Etsi comparare animos ad motum oporteat, magnâ tamen curâ prouidendum est, ne ipsi accessiti, aut intrusi videantur affectus, si enim comparati, si affectati, si sit, nimis artificiosi appareant, quasi detecti hostium subterranei cuniculi, aut eliduntur, aut minus habent virium. Elicienda est permotio latenter, non autem cum ea aperto Marte pugnandum.

— *Nec nocte paratum*

Plorabit, qui me voluit incuruisse querela.

Qua in re lepidissimum est, quod narrat Quintilianus de adolescentulo caussidico, qui apud Cassium Seuerum diciturus, inter cæteros motus comparauerat, *Quid me o. uo. val. su. intueris, Seuerus?* Ad hæc frigide vir grauis.

Non me hercules, inquit, faciebam, sed sic scripsisti. Ecce & quàm potuit truculentissime eum aspexit. Alius transtulit aliquando puellam, quæ soror esse aduersarij dicebatur: (nam de hoc lis erat) in aduersa subtelina, tanquam in gremio fratris relicturus. At is præmonitus iam decesserat. Tum ille alioqui vir facundus, inopinata rei casu obmutuit, & infantem suam frigidissime reportauit. Alius imaginem mariti pro rea proferre magnum putauit, & ea sæp us risum fecit, nam & hi, quorum officij erat, vt traderent eam ad epilogum, ignari quid esset epilogus, quoties respexisset patronus, offerebant palam, & prolata nouissime deformitas ipsa imaginis, præteritam quoque gratiam orationis perdidit.

Fab. l. 6. c. 2. Festina narratio de motu in te parati.

Tantum est insulsis motibus periculi. Quid igitur nihil erit apparandum? quid, & quomodo dicas non erit meditando? Absit: Affectibus enim proprias sententias, & verba a-

hæ aptare, res vna est omnium difficillima, & magnorum peculiaris laus ingeniorum, quam tentarunt multi, præstiterunt pauci: quo fit, vt raro temerario ingenij calore, satis scilicet excuriatur. Comparanda est opinor, motio, sed ita comparanda, vt naturaliter insuere, non intrusa esse videatur, nisi fortè exercitatissimis in dicendo hominibus contingat, vt in eo etiam repentino furore sunt felices.

Motus vt corrumpitur.

Tertio in rebus prouidendum est, ne ijs, quæ proponuntur opus sit intentione iudicij quàm acuta: nam, vt superius monui, quò magis inuestigando laborat intellectus, eo magis in sensu minuitur permotio: ex quo vitiant, & corrumpunt affectus, qui vbi primum mouere incœperint, statim erudita quædam, & recondita commiserunt, quibus dum auditoris adhærere seir intellectus, motio præterfluit.

Qua argumenta requirantur in motibus.

Quarto, argumenta debent esse mista, & confusa, sapientique quodam errore vagari, vt videantur ab incensa potius mente subijci, quàm vlla artificij exquisitione comparari. Sic apud Virgilium Dido, apud Senecam Medea, coloribus, & confusis cogitationibus raptim per omnia desiliunt.

Sententia in motibus crebra. Affectus si diu diffusa oratione.

Quinto, Debent esse in affectibus crebra, acuta, & vibrantes sententiæ: sicut enim affectus diffusa oratione, non secus ac tæpestus, cum ventus spargitur fit imbecillior. Bene igitur apud Ciceronem, mulier ad victoris abiecta pedes exclamat; Miseri nostri, noli extinguere extinctos, fuimus aliquando felices, memento te esse hominem.

Hæc si periodicè dicerentur, prius gladius hostis feriret, quàm esset absoluta periodus.

Dictio qua ad motus apta.

Sexto, in miribus affectionibus, dictio erit mobilis, & cita: sed tamen honesta, & gratuita, in vehementibus, & valde incensis, erit stylus, qui saxa deuoluat, vt; *Pontem indignatus Araxes*. Idcirco in tragædijs plerumq; cothurnata verba, & translationes longè petita cœceduntur.

Motus re-perandus.

Septimo, vt nerui in cithara, neque nimium intendendi, neque inertius remittendi, ita in affectibus, maximè verò ab oratore, adhibenda quædam est in modo, in rebus, & verbis mensura: atque, vt curandum est, ne sine iacentes, infirmi, inclinati: ita etiam non nimis atcedi, ne in parenthesisum transeant: nam per motiones vbi nimia fuerint, speciem habent vitiorum, & eos ipsos, qui ita affecti sunt oratores, contemptos faciunt, sui que impotentis.

Ad summum sapienti prouidendum erit, lachrymulas citò arefcere, & ardorem animorum extinguere, non istis tantum sensuum per motionibus insistendum, sed firmissimis præsidij mentem, rationemq; muniendam, quibus conceptas affectuum flammæ alere, conseruareque possit.

Octauo, Occurrunt etiam nonnunquam res adeò magnæ, & graues, vel adeò dira, funesta, lata, incunda, insolita, inaudita, vt melius (non secus ac Timantis Agamemnon) videantur silentio premi, quàm mediocri oratione exprimi. Has ob res, Aiæcis, & Didonis silentium in Necyæ Homeri, & Virgilij, merito omni oratione grauius sapientes iudicauerunt.

Magni motus saepe tergendis silentio.

Parui siquidem affectus sæpius loquuntur, magni stupent. Itaque in hoc gaudij veluti torrente, Theagenes, & Chaticlæa non loquuntur apud Heliodorum, nisi paucissimis, & in ijs interruptis vocibus *ἔχουσι*. Ad summum, stupore defixi concidunt, & toti supereffluentis gaudij vortice obruantur.

Nono, prospiciendum est, vt non in sola peroratione (quæquam præcipuus est in ea locus) sed per totam etiam orationem, vbi res postulat, diffundantur affectus; neque vt Musica odiosa, atque importuna præter rem ingerantur, neq; etiam locis necessarijs desint, sed prudenti quædam œconomia dispensentur.

De remissione affectuum.

CAPVT XIII.

Festiuam narrat historiam Suidas de ignis, & Nili certamine. Chaldæi (inquit) Ignis cultores, Deum illum suum per omnes terrarum oras exultantem, caterorumque domitorem circumferebant, quod vi ignis cætera quæque idola dissoluerentur. Vbi ventum est in Aegyptum, sacerdos quispian callido vir ingenio, hydriam quandam in Dei speciem efformatam, vel vt alij volunt, ingentem Nili statnam cauam, aqua plenam, & innumeris foraminibus, quæ tunc cæca obdlexerat concisam producit. Nec mora, dato signo Dij congregiuntur, ignis statua Nili subijcitur, qui postquam afflare corpit, liquefa-

B b b

ca

ta certa, statim per rimulas ingens aquarum vis erupit, qua ignis extinctus est, & Chaldaeorum superstitio derisa. Simile quidpiam in affectu contingere non raro cernitur. Is enim semel emissus, volat ferox, alacer, & incensus, pugnat, vincit triumphat, quod si in adversarium incidit hominem frigidum, vastum, subtilem, ut ignis a Nilo extinguitur. Oratori igitur, qui movet affectus, non tantum inanis calor, qui statim effluat, sed animorum solida persuasio, quae in posterum etiam remaneat, quaerenda est. Contra, ei qui cupit remittere, & frangere. Primum aperienda est ars mouentis, quod est omnium ad contemptum moris efficacissimum. Ostendendum quippe auditori, comparatam de industria hanc in eius simplicitatem machinam, vanis illum vmbriis agitari, & quasi Panico terrore moveri, quod ubi intelligit ipse, suos irridet affectus, & suspectum habet eum, qui mouere conatus est, imò persaepe quasi fraudulentum deceptorem auersatur.

Argumenta deinde, aut aperte, aut tacite oppugnanda, res extenuanda, verba minuenda, leones, & Elephantum in culices, & formicas efformandi. Si non leuiter impressus, sed tenacius insidens pectori colluctetur affectus, aliò quantum fieri poterit, auertenda erunt, & deducenda cogitationes.

Ad summum, comparato iam auditoris animo, alia motiones erunt excitanda, ut clauis enim clauum, sic motus motum pellit colliduntur etiam nonnunquam tanquam vnda in mari, aliud aliud auget, vel minuit, vel tollit. Odium misericordia miscetur, fauor inuidia diluitur, ira amore, vel reuerentia interpellat. Ritus denique vel exhilaratione animi, vel conuersa in se cogitatione excitatus, magnos saepe, & atroces motus composuit, & verbum appositè, ac festiue dictum omnem motuum doloris, iracundiae, miserationis, & ceterorum apparatus, vitæque confudit.

pariter versat, & rapit: sic omnes affectus vnus amoris complexus comprehensi, vnus quoque amoris conuersione mouentur. Spes, metus, iracundia, voluptates, inuidia, amulationes, odia ipsa, quod mireris, ex amore proficiuntur: Qui cum adeo late pateat, & tantum sibi in humanis actibus vendicet dignitatis, nihil mirum, si in Theologorum, Philosophorum, Rhetorum, poetarumque scriptis, vitamque saepe paginam facit. De hoc igitur affectu pauca impramis, & lecta dicenda sunt. Ordior à nomine.

Mortalium vitio, qui praecleara quaeque in prauos usus verterunt, factum est, ut castis auribus vox amoris sit plerumque suspecta, & nonnihil inuisa, quae causa Diuum Dionysium mouit, ut *Ερωτες* nomen usurpatus in Theologicis, piis mentes ad caelestis amoris satus accipiendos, praepararet, & nihil in hac amoris voce subintendum esse ostenderet.

Ως τὸ τοῦ δὴ τὸ τῷ Ἐρωτες ὄνομα μὴ φησὶν ἡμῶν. μὴ δὲ τις ἡμᾶς δορυβείτω λόγῳ περὶ τῆς δεξιότητος, addit S. Ignatium ante se hac eadem voce in sacris usum, & esse nomine τὸ ἀγαπῆς θεοτερον; quo fit, ut nihil habeat suspicionis. Graeci porro ἰσχυρα dixerunt, ἀπὸ τῆς εἶρεν τὸ δεσμεῖν, ὁ σιωπῶν, γὰρ ἡμᾶς πῶς, à neclendo, quod animas desiderijs, quasi laqueis implicet, vel amanu pectora, mentesque coniungat; an etiã, inquit, παρα τὸ εἶρω, τὸ λέγω καλοὶ γὰρ οἱ ἐρωτῆται, à loquendo, quod loquaces sint, qui amant, vnde & amorem ab Hebraeo nomine *אמור*, hoc est loqui, deriuant nonnulli; quamquam latinæ voces ab hebraeis raro deduci velim: sed hæc Grammaticis discipianda relinquamus.

Dion. r. 4. de diuinis nominibus.

Magnam etymolog. in voce ignis.

De amore.

Amoris nomen.

CAPVT XIV.

VT caelestes orbis, is qui omnium supremus est, suo ambitu contentos, motu

Amoris definitio, & de triplici animæ motu.

Ex S. Dionysio præclarè.

CAPVT XV.

Præclara vox Xenophanis Colophonij, Scitum qui audum diuinitatis humanum ostendens ingenium, homines non modo se dijs similes facere, sed ipsos sibi Deos assimilare con-

Scitum Xenophanis diuini.

contendit, quando eos humana specie, & ea, qua vel plurimum delectantur, pingere, fingereve solent.

Hoc ipsum (inquit) facerent boues, & leones, si manus haberent, & eas artes noscent, quibus humanum ingenium nobilitatum est: equi quidem equos, & similes simias in diuinam similitudinem efformarent.

Εἰ χεῖρας εἶχον βόες ἢ λέοντες, ἢ γράψαι χεῖροσι, καὶ ἐργατελεῖν ἄνωγ ἀνδρες, ἵπποι μὲν τ' ἵπποισι, βόες ᾗ τε βῆσιν ὁμοίως, καὶ θεῶν ἰδέας ἔγραφοι, καὶ δέματα ἐποίησαν τοιαῦθ' ὅσωνταρ καυτοὶ δέμας εἶχον.

Hoc quidem in ceteris, maxime vero in picturis, & imaginibus amoris perspicuum est, quas ad ingenium suum vniuersiusque finxit, & accommodauit affectus: Nihil hic opus est infinita poetarum deliramenta in eo genere persequi, satius est ad saniores recurrere sententias.

Ex Aristotele discimus, Amorem nihil aliud esse, quam propensionem appetitus in bonum, siue illud sit verum. siue cogitatione duntaxat amantis describatur. Plenius magnus, & admirabilis Dionysius amorem definit; συγκρατικὴν δυνάμιν εἰ τῷ καλῷ, καὶ ἀγαθῷ, διὰ τὸ χαλόν, καὶ ἀγαθόν. Vim quandam, qua animus pulchro, & bono adherescit, qua pulchrum, & bonum est. Quae definitio non modo materiale, sed etiam ipsum formale amoris obiectum (vt Theologi appellant) eruditè comprehendit : Atque in eolongè præstantior est, quam quæ à Theophrasto affectur, cum amorem esse dicit animi concupiscentiam, quæ celestem habet ingressum, tardum vero regressum: aut eius, qui definit, ὡς ἀπὸ τοῦ ψυχῆς σχολαστικῆς. Ex hac autem Dionysij definitione colligimus, Animum motum quandam esse animæ, quo fertur in rem dilectam, quanquam non ambulando sit hic motus; (vt ait D. Augustinus) sed amando. Pergit idem sublimis auctor, & in diuinis nominibus triplicem animæ, siue potentius mentis constituit motum, circularem, rectum, obliquum, quorum vim, rationemque sic describit. καὶ κινήσονται ἢ οἱ θεοὶ λέγονται νόες κεκλιμένως μὲν εἰς ἑμῶν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἀτελεωτέρας ἐλάμψονται καλῶν, καὶ ἀγαθῶν. καὶ ἐνθέσονται ᾗ ὁμοίως ἀπὸ τῶν προσηγοριῶν,

εἰς τὴν τ' ὑφειμένων πρόνοιαν, εὐδέει τα πάντα περᾶνοντες. ἐλικοειδῶς ᾗ ὅτι, καὶ προνοούοντες, τ' καταδεεσέσων, ἀνεκφοιτήτως μένυσιν εἰ ταυτότητι περὶ τὸ τ' ταυτότητι ᾗ ἄτιον χαλόν, καὶ ἀγαθόν, ἀκαταλήκτως περιχορεύοντες.

Intellectus, inquit, diuini, circulo quodam moueri dicuntur, dum pulchri, bonique splendorebus, principio, & sine carentibus coniunguntur. Recta vero linea, quando ad inferiorum curam prodeunt, recta omnia peragentes, oblique vero, quando inferioribus ita pronident, vt tamen a propria identitate (hoc enim verbo ταυτότητι ᾗ vitur) non discedant circa pulchram videlicet, atque bonum, identitatis causam, indefessam choræam exercentes. Quæ verba satis obscura sunt, nec qui Dionysium enarrauerunt sanctus Maximus, & Pachymera, multo liquidius explicant. Arbitror ego cum Marsilio Ficino, Animam Deum diligentis, veluti quoddam saltus fuisse expressos. Et Angeli quidem aciem generosæ illius mentis intendentes in Deum, circulari quodam motu mouentur, dum infinitas perfectiones, in sese veluti per orbem annuli recurrentes, contemplantur, & (vt ait ille) æternos quosdam obeunt circulos, ex bono in bonum veluti desilientes. Vbi autem Dei præpotentis imperio delabuntur in terras ad rerum humanarum curam, recta fieri incipiunt, a celo, quasi ad hæc infima lineam ducentes. Verum, quoniam ita gerunt impositas à Deo in terris prouincias, vt ad originem suam, & fontem vsque quaque redeant, imò illi semper adherent, nõ secus, ac radij solis, qui in terras effusi celo tamen copulantur: ex eo ἡλικωδῶς moueri, & in se veluti conuolui dicuntur.

Alia ratio nostri amoris est: primum enim recta ferimur, & per res creatas, quasi per scalarum gradus, ad præpotentis Dei perfectiones contemplantas rapimur, in quibus deinde circulum æternum obeuntes suauissime conquiscimus. Mox à Deo in amorem proximi, & à proximi amore in Deum delati, semper tamen vitique hærentes, ἡλικωδῶς ἐν κύκλῳ γυρί, voluminisque modo mouemur.

Qui rerum naturas, & mundi æconomiam speculantur Philosophi, nec ad vniuersi principem, & moderatorem Deum vsquam redeunt, recta quidem mouentur, sed minquam in illo amabilissimo rerum diuinarum

Explicatur l. Dionys.

Circularis motus angelorum quid sit. Quid sit rectus.

Quid sit ἡλικωδῶς, in se conuolutus. Ratio nostri motus, siue amoris.

Quid sit ἡλικωδῶς, in se conuolutus.

Arif. in topicis.

S. Dionys. l. 4. de diuinis.

Dionysia amorem definit. immortalis de siderium. Maximus Tyrius eundem amorem remigium appellat. Idem Dionys. p. 209. Triplex anima motus.

Plinius.

circulo conquiescant. Contra, qui sublimibus contemplationis pennis subnixi, ad illam Moysis lucidissimam caliginem sese extulerunt, choræam suauissimam ducunt, diuinis amoribus delibuti. Qui verò ita hærent Deo, vt proximorum etiam salutem nauiter promoueant, illi sunt qui mixtam, vt vocant, vitam delegere, Deo gratissimam, & terrarum orbi vtilissimam, siquidem, vt ait vir Ethnicus [Deus est mortali, iuuare mortalem, & hæc ad æternam gloriam via.]

De quinque amorum generibus.

CAPVT XVI.

SANCTUS Hierotheus apud Dionysium, Amorem in quinque genera partitur, in *θεῖον, ἀγγελικόν, νοερόν, ψυχικόν, φυσικόν*, diuinum, angelicum, intellectualem, animale, physicum.

Diuinus is est, qui in Deo, & ipse Deus est, quo nihil ad maiestatem augustius, nihil ad sanctitatem purius, nihil ad constantiam firmitus, stabiliusque esse potest. Hoc ipso res creatas, infinitæ suæ maiestatis stillas maternis plusquam visceribus amplectitur, & quasi nouiter quotidie creans omnia, in suæ prouidentia gremio sustentat, fouet, fecundat. Nec mirum, si Iouem Tigillum antiqui illi dixerunt, quod prouidæ mentis cura, non secus ac æternis columnis inconcussas mundi partes stabiliret. Accedit ipsa dilectionis tenerritas, qua rebus magnis ita voluit esse prouisum, vt ne iustitia quidem negligeret: siquidem eo suauiter dispensante, minima quæ que nascuntur, cresunt, reformantur.

Amor angelicus proprius ad Deum accedit, quando Angeli copiosius æterno gloriæ fulgore illuminati, Deum longè ardentius & firmitus, quam nos diligunt, res deinde humanas, Deo ita iubente, summa caritate procurant, in hominum salute promouenda, alacres, magni, & constantes administrant.

Amor intellectualis, nostræ mentis est, cum ratione diligentis in verum bonum propensio: qui si talis semper esset, nunquam tantas in terris miseret tragædias, quibus miserè laceratur, & labefactatur genus humanum.

Amor animalis, impulsio quædam vehemens est in sensu, ad rem amatam, plerumque cæca, importuna, temeraria, animalis, &

voluptuario homini cum brutis animantibus communis.

Amor denique naturalis, est rerum, quæ intelligentia, & sensu carent, ad cumulatam sui absolutionem decursus: de quo D. Augustinus libr. II. de ciuitate Dei sic loquitur: Amores corporum momenta sunt ponderum, siue deorsum grauitate, siue sursum leuitate nitantur. Hanc enim *ἐπιθυμίαν*, ad sui conseruationem, perfectionemque, Dei prouidentia rebus indidit vniuersis. Et ita quidem amore inconcussus stat mundus, dum suprema ad curam inferiorum, suauis quadam delectatione descendunt, infima verò superiora, à quibus omninò pendent, redamant: ipsa denique paria, mutuo inter se conciliantur, vel mente, & ratione, vt in hominibus: vel solo sensu, vt in brutis: vel denique momento, & muta quadam impulsione, vt in rebus inanimatis fieri solet, sic catenis amoris conglutinantur, & coherent vniuersa. Quæ causa mouit Hesiodum, vt in ipsis mundi incunabulis, è chao, & nocte, primum volucris alis exilientem Amorem depingeret, eo siquidem vinculo coalescit rerum vniuersitas, sed præter hanc vstratam amoris rationem, qua corpora in suum quæque locum feruntur, & plantæ nutrimentum trahunt; Insunt etiam plerumque rebus admirabiles sympathiæ, & antipathiæ: sic mala gemella, quæ germanitatis poma vocantur, semper coherentia sunt, & nunquam singula in foetu: sic palma Syagrorum, eiusdem cum Phœnice nominis, cum Phœnice quoque moritur, & renascitur: sic magnes, ferrum electrum paleas trahit. Contra aquilæ pennæ, carterarum auium

plumis immiscere se nõ ferunt, Pantheræ quodque, & Hyænæ immortale odium, in ipsas cadauerum transit exuuias, siquidem pelles simul suspensæ adhuc bellum exercent, tantum sunt naturalis amoris, & odij effectus. Et hæc quidem amoris secundum subiecta diuisio.

Aliam rationem sequutus est D. Thomas cum ratione motiui, quod est in amante, dupplicem amorem constituit, vnum concupiscentiæ, alterum amicitia. Diuersus est, inquit, amor concupiscentiæ ab amore amicitia, quod amore concupiscentiæ, quis in bonum magis, quod alicui vult fertur, quam in illum, cui vult: sed amore amicitia, magis in illum, cui bonum volumus, inclinamur. Amore igitur concupiscentiæ diligunt, qui se magis,

Sympathia
& antipathia
naturales.

Plin. l. 11. c. 1.
quo- 14. c. 1. 11.
c. 4. lib. 1.
c. 3.

Amor amicitia, & concupiscentia.

se magis, quam rem amatam querunt: Amore vero amicitiae, qui non sua commodi, sed amicorum bonum appetunt.

Sapiens, inquit Seneca, etiamsi contentus est se, tamen habere amicum vult, si ob nihil aliud, ut exerceat amicitiam, ne tam magna virtus iaceat, non ob hoc, quod Epicurus dicebat, ut habeat, qui sibi aegro assideat, succurrat in vincula coniecto, vel inopi: sed ut aliquem habeat, cui ipse aegro assideat, quem ipse circumuentum hostili custodia liberet. Qui se spectat, & propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat, quemadmodum coepit, sic desinet: & mox, qui villitatis causa assumptus est, tandem placebit, quamdiu vilis fuerit. Hac re florentes, amicorum turba circumsidet, circa euerfos ingens est solitudo, & inde amici fugiunt, ubi probantur. Hac re, ista tot nefaria exempla sunt, aliorum metu relinquentium, aliorum metu proidentium. (Deinde) ista, quam tu describis, negotiatio est, non amicitia.

Ad summum, D. Augustinus, rem secundum obiecta meriens, duos amores facit, Dei, & mundi, quod nomine Erotis, & Anterotis veteres expresserunt.

De Erote, & Anterote.

Deque turpis amoris vesania.

CAPVT XVII.

Dionys. l. 4. DIVINE, ut caetera, magnus ille Dionysius turpem amorem, idolum amoris, & lapsum a vero amore describit. Impurus amor idolum est amoris.

Urgit ut magnum sceleris admittunt, qui prepotentis Dei maiestatem nullis terminis circumscriptionem, in Maris corpuseulum colligunt, vel etiam in piscis, aut vulpis, aut simie figuram deformant. sic & eos culpa non mediocri teneti fatendum est, qui affectum illi amoris, quem Deo dari, consecrati que oportebat, in putidi corpuseuli, mundi, & reium humanarum quiesquilias conuertunt. Inde natum est hoc portentum Cupidinis, ab inani-

Alexis apud Arist. l. 13. Sed opinor Alexis omnium solertissime depingit, monstrum enim facit ex omnium naturarum, ingeniorumque praepostera qua-

dam congerie agglutinatum, viriliter audax, muliebriter timidum, furor, atque amentia praecipuus, callida ratione cordatur, labore infractionem, prodigalitate dissolutum, ambitione prodigiosum. Aristophonem autem in Pythagorite, narrat eundem e caelo praecipitum datum, & ijs, quibus ante micabat penis, indutam fuisse victoriam. Melius Aristhenes, apud Theodoretum, irridet eos, qui obsceni amoris, quasi Dei alicuius picturas faciunt, & infinitas in eum nugas committunt. Non est, inquit, non est Deus amor, sed natura corrupta vitium, a quo, dum vincuntur miseri homunciones, turpissimum animae morbum, Dei nomine consecrant.

Ton 3. Iserata xaxiax thalaxi t phseas, is h'hois dntes oi kaaxad' amones deon telu v'son kaaxouxi. Inde inuectus in Venerem. Vtinam, inquit, eam tenerem, quam ipsi sibi Deam fingunt, certe sagittis conficerem, quando tot lectissimas nobis matronas corripit. Quamobrem discretè monet Maximus Tyrius, verum amorem a falso secerni oportere, more nummulariorum, qui nummum legitimum discriminant ab adulterino. Proclus vero, & ipse Philosophus Platonius, in amoribus, idem contingere dicit, ac in sacris, & expiationibus. Qui se expiant (inquit) aut Deos consulunt, antequam puriori numinis praesentia fruantur, in varios terrenorum Demonum impetus, atque terribilimenta nunquam incidunt, a quibus a sinceris bonis, a materiae faecem abripiuntur. Sic, & in vita instituta, tot popularium amorum turba impedimento est, quo minus liquidiore caelestium voluptate perfundamur. Hac ratio plerosque Ethnicorum mouit, ut Anterotem terreno amori contrarium facerent, quorum pugna expressis imaginibus describitur, apud Pausaniam in Eliacis. Cupido enim palmam tenet, quam Anteros infringit, atque extorque de manibus nititur. De hoc Anterote intelligendum Mariani scholiasti epigramma.

Oxi axo paaxo h'mx z'ene x'axi d' t, o d' x' axo xaaxi. Eimi kai thalaxi exkon t eufrosunx. Am' ega es xaaxaron mezoaxen phrena purson anaxia. Eumaxi d'is, faxin d' ouxanon eis axaxi xa.

Aristoph. ibid.

Theodoro- tus orat. 3.

Maximus Tyrius orat. 8.

Proclus l. de anima, & demonib.

Pausan. in Eliacis l. pestler. Marian. Anthol. l. 4.

De hoc ipso vide Lucianum in Encom. Demosthenis. l. 1. p. 89.

Ex ἧ ἀρετῆς σεφάνης πισύρων πλέκω ὄν
 ἀφ' ἐκείνης,
 Τοὺς ἴ φέρων, πρῶτον τῆς Ἑφίης ἐφο-
 μαι.

Non ex vulgi vago (Hospes) Venere, non è
 terra

Sum, nec corporos soboles lassitia:

Verum ego in pura mortalium mente facem
 accendo

Proba eruditionis, mentem in caelum educo.

Ex quatuor autem virtutibus totidem co-
 ronae decerpo.

Quas omnes sero, ed prima me coronat sapien-
 tia.

Tāiota lib.
 de amore
 diuino.

Hæc Ethnici per nebulam duntaxat vide-
 runt. Quanto melius Christiani, inter quos sa-
 piens ille idiota, in libello de amore diuino,
 vtriusque pugnas non inani verborum fuce,
 sed Dei mouentis spiritu describit, vbi de im-
 pudico amore hæc habet. Talis amor est la-
 queus animæ, discretum vitæ, mors suavis,
 blanda percussio, interfectio liniciens, mei sel-
 leum, pernicies delicata, mali natura boni co-
 lore depicta, domus tempestatis, dulce vene-
 num, malum spontaneum, supida iugulatio,
 & omnium rerum calamitas. Nam Adam, &
 Euam de Paradisi delicijs eiecit, cœlestes ter-
 renos fecit, humanum genus in infernum de-
 merfit, vitam abstulit mundo, laborē, & pres-
 suram inuenit, & malum quod ad mortem
 perducit, sædat pueritiam, perdit iuuentutē,
 incitat, ac inquietat emortuam carnem, & se-
 necutem.

De causis amoris in genere.

CAPVT XVIII.

Plato in
 conuiuio.

Abulam narrat Plato in conuiuio de amo-
 ris natalibus. Quando nata est, inquit,
 Venus, parato conuiuio discubuerunt Dij
 ceteri, & Concilij filius Porus, affluentie
 Deus. Cum cœnati essent, Penia, (sive Latine
 Paupertatem malis dicere) mendicatura ci-
 bum, vt pote epulis illie abundantibus, ve-
 nit, & circa fores obuersabatur. Porus qui-
 dem neitate ebrius (vinum namque nondum
 erat) Iouis hortum ingressus est, & somno
 grauatius dormiebat. Penia verò inopia com-

Amoris na-
 talis.

pulla, quo pacto filium, quasi quibusdam in-
 sidijs ex Poru conciperet, excogitauit. Quare
 iuxta illum accubuit, amoremque concepit.
 Habet igitur amor ex matris ingenio, vt pau-
 per sit, pulchrumque, & bonum, quasi nature
 suæ cumulatam absolutionem appetat. Hoc a-
 moris obiectum, hæc causâ, & origo, vnde
 omnes eliciuntur amores.

Pulchri verò, bonique magna est affinitas,
 ingens amicitie nodus, vnde pulchrum, &
 bonum Hebræi vno vocabulo *חַיִּיב* appel-
 larunt, Græci *ἐκ καλῆς καὶ ἀγαθῆς* ynioue *καλο-
 καγαθίας* fecerunt. Hec pulchritudo cum bo-
 no semper copulata, illex est amoris, & fâx
 ipsius cupiditatis. Vna est autem perfecta, &
 absoluta omnibus numeris species, splendor
 gloriæ penes patiem luminum, & figura sub-
 stantiæ eius.

Illex amo-
 ris nodus
 fâx
 pulchrum,
 & bonum.

Ex ea, tanquam ex lucis fonte, triplex e-
 micat pulchritudo, vna quidem per Angeli-
 cos intellectus, puras illas, & ab omni labe de-
 terfas mentes. Altera per intellectuales ani-
 mas, atomos quasdam stupendæ illius maie-
 statis. Tertia denique cæcis longè inferior,
 per varia corpora, quibus inest, longè, lateq;
 spargitur, atque diffunditur; Non secus, ac si
 lumen vnum, per tria quædam vitra, colori-
 bus inter sese dissimillima, in oculos nostros
 desiliat.

Triplex
 pulchrum

Quod si eos aspectus haberemus, qui diu-
 na liquido contemplari possent, rerum cœle-
 stium pulchritudini, quasi purissimo fonti se-
 pet affixi, nunquam diuelleremur, sed misce-
 ri, & hebetes, propter nature nostræ partim
 inbecillitatem, partim etiam peruersitatem,
 per species corporeas, quasi vitra, crassa ple-
 runque, & sordida, pulchritudini s, ac lucis ri-
 uulos consecramur, ad quam etiam mentis
 corruptiæ vitio, & contagione seruius hallu-
 cinamur.

Quemad-
 modum
 circa pul-
 chrum a-
 pet
 mor falli-
 tur.

Secundū ad

Ex quo præclare Diuus Dionysius, ad veri
 amoris faces, in animis excitandas, post pul-
 chrum, & bonum, statim collocat φῶς, & τὸν
 τὸν lumen intellectuale, quod cum ipsa lumen
 pulchritudine coniungit. φῶς νοητὸν λέγου-
 ται, καὶ ὑπὲρ πᾶν αἶος ἀγαθόν, ὡς ἀκτῆς πη-
 γαῖα, καὶ ὑπερβλήθησα φωτοχυσία, πάντα
 τ' ὑπερκόσμιον, καὶ ἐγκόσμιον τοῦ ἐκ τῆ
 πληρώματος αὐτῆς καταλάμπουσα, lu-
 men intellectuale appellatur, quod supra
 omne lumen bonum est, tanquam fontis ra-
 dius.

amor
 illecebra
 φῶς
 τὸν
 cogati

dus, & superfluens luminis diffusio, omnem, quæ supra, & intra mundum est mentem, sua plenitudine illustrans. Hoc igitur nos primum, ad boni cognitionem, intelligentiamque promouet, deinde etiam ad amorem suis quadammodo facibus irritat.

Tertio. Conciliatrix est amoris similitudo, & ingens ad vincendas, simulque retinendas memnes incitamentum. Similia quippe gaudent similibus, & Simia, Simiæ, Graculus Graculo iucundissimus, vel, ut est in veteri prouerbio.

Τὸ πλεῖστον τὸν ἐπιγινώσκοντα, μὴ μὴ μὴ.

quod Ouidius expressit his versibus.

Scilicet ingenij aliqua est concordia iunctis,
Et seruat studij fœdera quisque sui.
Rusticus agricolam, miles fera bella gerontem.

Rectorem dubia nauis a puppis amat.

Quarto. Vetus amatorium afferitur à Seneca, sine medicamento, sine herba, sine vilius veneficæ carmine. Si via amari amn. Et vere, precium amoris accommodatissimum, est amor, nullumque videtur adeo rigidum, & feroc ingratum, quod amoris illecebra non pelliciat ad redamandum. Contingit tamen nonnunquam, vel naturæ arrogancia, vel arcana quadam antiparbia, vel vitiosi amoris corruptela, qui lucem quandam, & discretum appetit, ut homines, quos vident ad amandum procliuus, minime redament, quinimò eorum magis amore capiuntur, qui minus amori respondent, secundum vulgatum Ausonij versum.

Hanc volo, quæ non vult, il am quæ vult ego nolo.

Hæc ferme sunt præcipuæ amoris causæ, quas enucleatus persequutus Aristoteles, in quindecim genera diuidit.

Quindecim Amoris causæ in specie, ex Aristotele.

CAPVT XIX.

Prima, est beneficentia, vel benefica voluntas, amant enim omnes eos, qui benefecerunt, aut quos putant velle benefacere. Quæ affectio, tam naturalis est, ut ipsis belluarum ingenijs coaluerit.

Secunda, habere res communes, de iisdem lætari, in iisdem periclitari; simul in societatem laboris, simul in prætorum, & fructuum contubernium venire.

Tertia, est iustitia, amant enim iustos, & innocentes, quales sunt, qui non ex aliorum damnis viuunt, sed honestis artibus, suaque sibi industria victum comparant.

Quarta, esse bonum, & integra fama. Talibus eum volunt omnes amici fieri, quum & ipsi improbi amant hoc specioso gloriæ, amicitia titulo, rerum suarum infamiam tergere.

Quinta, non aduersari. Itaque amant, in communi vita, & consuetudine, affabiles, qui neque sunt exprobratores beneficiorum, neque vitiorum censores. Qui etiam minime obseruant, qui non maledicunt, irascuntibus non aduersantur, aut si irati fuerint, facillimè conciliantur.

Sexta, studiosè se gerere. Amant enim omnes bene affectos, qui admittuntur, qui fauent, qui insigni beneuolentia prosequuntur, cum omnes amari, & suspici lubentèr velint.

Septima similitudo, amant quippe similes, & eadem profitentes si non impediunt, neque ex eodem sit vita. Et si enim similitudo per se pariat amorem, tamen propter aliquod impedimentum gloriæ, vel lucri, gignit indignationem, & inuidiam, iuxta Hæliodi dictum.

Καὶ κεραμεὺς κεραμῆς κοῦται, καὶ τέκτων τέκτων καὶ πτωχὸς πτωχῷ φρονεῖ, καὶ αἰδοῦς αἰδοῦται.

Octaua, familiaritas, amant enim apud quos, sic se habent, ut non afficiantur metu, nec pudore, maxime in his, quæ sunt ad opinionem: Alia enim ad veritatem turpia sunt, quæ nemo vnquam probus admiserit. Alia sunt ad opinionem, quæ potest, sine culpa, quilibet facere.

Nonâ. Nimia reuerentia, nam amant etiam eos, apud quos pudore afficiuntur, eorum qui sunt πρὸς ἀλλήλους, propter eam, quam aduersus ipsos habent obseruationem.

Decima, æmulatio, aut enim amant eos, aut ijs amici esse volunt, quibus, cum de amore concertant, & quorum æmulationem appetunt, & non inuidiam.

Vnde

Vndecima, Procuratio bonorum. Nam amant eos, quibus bona procurarent, nisi in ipsos maiora mala redundarent.

Duodecima, benevolentia fidelis. Volunt enim amici esse ijs, qui amant, similiter absentes, & praesentes, ac etiam mortuos.

Decima tertia, nulla fictio. Itaque amant eos, qui non fingunt apud ipsos: Tales autem sunt, sua ipsorum vitia dicentes.

Decima quarta, nullus metus. Amant enim non metuendos, ideoque, qui popularitatis studuerunt Principes, libenter audiunt, quod de Theodorico dixit Sidonius, *timet timeri*.

Decima quinta, fiducia. Amamus enim ipsos, quibus confidimus.

De effectu, & usu huiusce affectus.

Amar & benevolentia oratori necessaria.

Fulmineus est hic affectus, sed blandè fulminat, & intimas auditorum mentes, sensusque peruadit. Hanc vnam machinam, si nactus est orator, Helepolin quandam nactus est, qua sine violentia, sine strepitu, sine vlllo tumultu in animos possit inuadere. Si contra labore odio, flagret inuidia, & multitudinis oculis sit inuisus, nulla sunt ingenij, & eloquenti praesidia, quae satis cum fortunare, atque corroborare possint. Quid igitur faciet, & quem in usum hanc de amore tractationem conferet? Primum, opinor dabit operam, vt amicos, & beneuolos eos habeat, apud quos agat? Sed nō inanibus verborum illecebris, & mellitis, (vt ait ille globulis) paratur benevolentia, imò apud viros graues, & sinceros, his artibus male audit amicitia. Vt sanctimonia, virtute, sapientia, bonitate, ceterisque praesidijs excitari, corroborarique amores oportet. Quod luculente docet D. Ambrosius.

Ambros. lib. 2. de offic. c. 7. Nihil tam utile, quam diligere.

Primum, inquit, nouerimus, nihil tam utile, quam diligere: nihil tam inutile, quam non amari. Popularis enim, & grata est omnibus bonitas, nihilque, quod tam facile illabatur humanis sensibus. Ea si mansuetudinae morum, ac facilitate animi, moderatione praecipui, & affabilitate sermonis, verborumque honore, patienti quoque sermonum vice, modestiaque adiuetur gratia, incredibile quantum procedit, ad cumulum dilectionis. Iam, si quis consilio, usu, ministerio, officijs popularem comprehendat gratiam, aut quis periculum suum, pro vniuersa

plebe offerat, non est dubium, quin tantum caritatis in eum à plebe refundatur, vt populus, salutem eius, & gratiam sibi praeferat. Hae sunt amatoriam potentissima, quae oratores persæpe de se, cum suauitate tamen modestia, & liberius de ijs, quos in iudicijs tuentur, commemorare solent, & hae de humano amore.

In sacris concionibus, aliae diuini amoris faces, alia incitamenta, & fomenta quaerenda sunt, quibus pleni sunt libri, & sapientum voces. Imò mundus, quantumcunque est, ingens quoddam volumen est, in quo quot res videntur, tot leguntur characteres, qui diuinam sapientiam, & bonitatem, expressis verbis commendant, & ad redamandum prouocant. Neque verus, piusque amator, res creatas ob aliam causam diligit, quam quia creatoris Dei, quem amat, vel imagines sunt, vel vmbrae, & quanto similiores apparent, tanto magis admiratur, & laudat. Nunquam deest excitandi amoris campus ei, qui Dei insinuat virtutes, & profusissima in humanum genus beneficia expendit. Veruntamen, nisi radius caelestis luminis, an mos ad praestantis illius doctrinae satus accipiendus comparari, nullius quicquam valebit oratio.

Alius praeterea usus est in remissione, cui videlicet, aut amor nimis acer temperandus est, aut etiam prauus è corde, & modè illis reuellendus. Hoc opus, hie labor est, cum valentissima quippe belua luctandum, apud quam, saepe tantum valent periciae Philosophiaratione, quantum apud coecum colores. Bene tamen in hac re praecipiant sapientes, cogitationes amantium alio tradendas, & vsus, ac consuetudinis remissionem vim amoris intemperantis esse infringendam. Vt enim rei dilectae praesentia, quasi fonte, sustentatur amor, sic vbi ista ex oculis crepta est, & alijs iam curis animus assuevit, languescunt quotidie desideriorum faces, & paulatim extinguuntur. Plerumque etiam ipsa satietate obruitur cupiditas, & vehementissimis voluptatibus, victimum irrepit fastidium. Quò fit, vt viri prudentes, etiam honestas amicitias temperent, ne cum actiores fuerint, & assidua consuetudine satiatæ, atque oppletæ, facilius intepescant. Iuuerit etiam, rei intemperanter dilectæ vitia, & deformitates, ob oculos amantis ponere: Cum enim omnes, in amore pulchrum, bonumque appetant, in quo varijs quasi spectris, & fig-nea-

Diuini amoris excitandi ratio ex sacris libris patitur.

Amor in remissione.

ris falsa pulchritudinis elusi, quam sapissimè desectunt à vero, si apertis semel oculis turpitudinem agnouerint, in eo ipso, quod pulcherrimum mente, ac cogitatione deformabant, statim incipiunt odisse, quod antea flagrantius deperierunt.

Ad summum amor amore, quasi clauus clauo depellendus, & animo foedis amoribus obfesso, alia studia, quibus ipse delectari honestè possit, instillanda sunt, multos litera, alios venatio, alios alia exercitationes. variaeque oblectamenta sanarunt; sed nihil homini praesertim Christiano praestari est, quam ad diuina orationis, & abstinentiae praesidia recurrere, haec est enim *armatura fortium*, qua coniurata in omnium penicem rela, potentius infringuntur, vel remissa nocendi diritate, penitus hebescunt. Sed horum remediorum tractatio, ad aliud pertinet institutum.

Affectus amoris exempla.

CAPVT XX.

D. Ambr. l. de obitu Satyri fratris. Affectus amoris.

Quanta vis sit honesti amoris, quamque suauis eius affectus, à nullo commodius, quam à Diuo Ambrosio, in ea oratione, quam in obitum Satyri fratris habuit, arbitror esse delineatum.

Nunquam totus in me fuit, sed in altero nostri pars maior amborum. Atque vinam, vt memoriae, vt gratiae, ita etiam vitae tuae hoc quicquid est, quod spiramus, aut spirare possemus: dimidiumque meorum decideret temporum, quod ad tuorum proficeret vnum.

Ego te frater haeredem feceram, tu haeredem me reliquisti.

Ego te superstitem optabam tu me superstitem dimisisti: Quid mei successor haeredis? quid agam mea vitae superstes? quid agam exors huius, quod cupio luminis?

Ego te frater non requiram, aut possim vquam obliuisci tui? Quas grates? quae munera referam tibi? Nihil à me praeter lachrymas habes. Aut fortasse securus meriti tui, quas solus superstitis habeo lachrymas non requiris Nam etiam cum adhuc viueres fieri prohibebas, metoremque magis nostrum, quam tuam mortem tibi esse testabaris dolori.

Habeo plane pignus meum, quod nulla mihi peregrinatio iam possit auellere: Habeo quas complectar reliquias: Habeo tumulum,

quem corpore tegam. Vinam potuissem aduersus mortem tuam, meum corpus obijcere. Si gladijs peritus esses, me potius pro te obtulissem. Nihil mihi profuit vltimos hausisse anhelitus, nihil status meos inspirasse morienti. Putabam enim, quod, aut tuam mortem ipse suscipere, aut meam vitam in te transfunderem.

An ego possum, aut non cogitare de te, aut vnquam sine lachrymis cogitare? Quid mihi sine te, aut tibi vnquam sine me voluptati fuit?

Ades, inquam, & semper ostenderis, & te toto animo, ac mente complector, aspicio, alloquor, osculor, comprehendo: Ipse iam noctes, quae quasi molestiores viuentem te videbantur, quod mutui conspectus copiam denegarēt, ipse iam somnus colloquiorum nostrorum dudū interruptor inamabilis, dulcis esse cepit, quia te mihi reddidit.

Teneo igitur te frater, nec mihi te mors. *Lachryma sua.* aut tempus auellet. Ipse dulces lachrymae sunt, ipsi fletus iucundi, quibus restinguitur ardor animi, & quasi relaxatus euaporat affectus. Neque enim sine te esse possum, aut tui non meminisse vnquam, aut meminisse sine lachrymis. O amari dies, qui interruptam copulam perdidit! o flebiles noctes, quae tam bonum consortem quietis, & indiuiduum mihi comitem perdidistis!

Para-hospiti consortium, & quemadmodum hic nobis omnia fuere communia: Ita illic quoque diuiduum nesciamus, nec quae so cupientem tui deserat, properantem expecta, festinantem adiuua, & si diuini tibi morari videor, accesse. Neque enim vnquam prolixius absumus à nobis, tu solebas reuolare, nunc quoniam redire non potes, nos ad te ibimus, equum est, vt officium rependamus.

Mellei plane, & vt vno verbo dicam, Ambrosij affectus, quibus si celeberrimi Origenis de S. Magdalene in Christum amore, hominiam conferas, nihil inuenies amanti. Sed haec in priuata amicitia. Alij sunt affectus, ad publicam beneuolentiam conciliandam valde compositi, quibus propter summam morum suauitatem, refertus est M. Tullius, nescio enim, quo pacto blandissime se in animos insinuat, longè aliter, quam Demosthenes, qui in istis, ex ingenij sui conditione, durior est, & austerior. Quid est magis illecebrum hac oratione?

Video P. C. in me omnium vestrum ora, *Cic. 4. in Catil.* atque

Ccc

atque oculos esse conuersos. Video vos non solum de vestro, ac reipublica, verum etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi iucunda in malis, & grata in dolore, vestra erga me voluntas. Sed eam per Deos immortales quæso deponite, atque obliuiscitis salutis meæ, de vobis, ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc conditio consularis data est, vt omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatuque perfererem: feram non solum fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus, vobis, P. R. dignitas, salusque pariat. Ego sum ille Consul P. C. cui non forum, in quo omnis æquitas continetur: non campus, consularibus auspicijs consecratus: non curia, tummum auxilium omnium gentium: non domus, commune perfugium, non lectus, ad quietem datus, &c.

Hæc intimos sensus, voluntatesque deuinciunt, vbi scilicet nostra causa, sollicitum, & ærumnosum virum grauem videmus, qui omnia sua pericula negligit, vt nostris rebus prouideat.

Hoc idem ipsum eloquentissimè tractat D. Chrysostomus, vbi suum in Constantinopolitanos studium, amorem, & charitatem intemam declarans ait, se omnium nomina cordi, & visceribus impressa gerere, eorum perpetuo meminisse, de vniuersorum salute sollicitum, quo fit, vt dum de aliorum commodis noctes, diesque cogitat, sui penè obliuiscatur. Item.

*D. Chryso-
in orat.
anteq. iret
in exilium.
Adulatorii
affectus vi-
tan i.*

Υμεις εμοι πατρες, πως υμεις δυναμαι
επιλαβεισθαι; υμεις εμοι ζωη, υμεις εμοι ευ-
δοκίμης. εαν υμεις προκοιητε ευδοκίμης.
υστε εμοι ζωη, πλεον εμ ημετερω καται δη-
σαυω. Εγω μοριακίς υπερ υμεις σφαγγου
ετοιμω, η ουδεμιαν χαριν παρεχω αλλα
η εφελην αποδιδωμι, &c.

Quam alieni sunt isti affectus, ab illa Georgij Corcytorum Episcopi foeda adulatione, qui vt Imperatoris Emanuelis Ducæ benevolentiam capteret, ita eum alloquitur.

*Georgij
Corcyrensis
ad Emanuel.
Hinc epist.*

Eodem die, quo ab oculis meis discessisti, Domine Imperator, discessit etiam a me modica illa corporis valetudo, quam fueram adeptus: Fortasse enim, quemadmodum ait i-mus de Apostolis Dei præconibus factum, quod sola ipsorum ymbra, infirmorum ægri-tudines curabat, ita etiam de mea corporis in-firma valetudine, ego possem in Christo glo-riari, quod tua ymbra, Imperatoris scilicet meæ

à Deo custodiri, mea membra quamprimum firmat, & corroborat, & quasi cadauer quod-dam corpus meum in vitam reuocatus, & quasi paralyticus alter ego exulto, idque non semel, aut iterum mihi euenit, sed etiam ter-tio: Vt hinc aperte cõiiciam, quod gratia que-dam diuina, corpus tuum (potentissime Do-mine)consequatur, quod etiam de Elisæo, du-plici videlicet Eliæ, quia duplicem spiritum habebat Eliæ, in sacris habetur literis, quod viuificum illud Elisæi corpus, cadaueri cui-dam cum accessisset, illud in vitam quam-primum reuocauit. Quid igitur ego animo voluam? aut quid dicam, nisi quod magna sul-tus spe, quam habeo de recuperanda salute, sequor te, Imperator, quocunque ieris: Hæc oratio tam Græcula, nunquam altos, & gene-rosos animos pelliciet ad amorem, quin potius auertionem, & stomachum ingenerabit, mal-lem dixisset cum Poeta.

*To sine, va misero mihi, lilia nigra viden-
tur.
Nec sapunt fontes, & aculeum vina bibenti:
At tu si venias, & candida lilia fient,
Et sapient fontes, & dulcia vina bibentur.
quod fufius postea dixit Olympius.
Ia sine, va misero mihi, lilia nigra viden-
tur.
Pallentesque rose, nec dulce rubens hyacin-
thus.
Nullos nec myrtus, nec laurus spiras odo-
res:
At tu si venias, & candida lilia fient,
Purpureaque rose, tum dulce rubens hyacin-
thus.
Tum mihi cum myrrho, laurus spirabit odo-
res.*

De affectibus lætitiæ, & spei.

CAPVT XXI.

Vicini sunt amor, voluptatis, & lætitiæ. Amor, læti affectus. Amor enim circa bonum, tam rãa & pãa futurum, quàm præsens versatur. Spes, lo- quomodo la futuri ratione definitur: Lætitiæ, motus est differens, animi, ex iudicio præsentis tam boni. Nihil autem atinet, an ipsum sit verum, an opinio- ne duntaxat deformatum, neque enim minus afficit rerum iucundarum imago, quas sibi quis certissime tenere persuadet, quam si iam præsentis forent.

Talis erat Argiui illius lætitiæ, qui cum eximè,

eximios sibi concedos audire videretur, gestiebat gaudio.

In vacuo solus sessor, planiforq; teatro.

Non est autem difficile, ex ijs, que de amore dicta sunt, excitande lætitiæ modum, rationemque colligere. Nam vbi res quapiam vehementer adamata, in vsum, potestatemq; nostram deuenit, tum influit lætitia, motus quidem ille calidus, & plerunq; vehemens, vt quo pulsantur viscera, cor dilatur, existit

Lætitiæ vis.

rifus, exultatio, hilaritas, & gesticulatio. At si moderatior fuerit, vocatur hilaritas, quæ mentem serenat, sanguinem purgat, vultum grato, florentique colore perfundit. Vbi ex lætitiæ motu tantisper resedit animus, sedatior, iam factus, oriri solet delectatio, & voluptas, quæ est voluntatis in bono suauissime conuiescentis, tranquillitas. Is est lætitiæ, & voluptatis cursus. Sed cum varia sint voluptatum genera, varij quoque earam concitandaram modi exoriri solent. Aliæ sunt viles, corporeæ, momentaneæ, sapius etiam turpes, & fœdæ. Aliæ nobiles, delicatæ, diuturnæ, ad summum puræ, & cœlestes. Qui sensibus omnia metiuntur, non secus ac spongia aquam per suos meatus trahunt, atque illorum anima, sanguini, & carnibus immersa, per quinque dumtaxat sensus, quasi per tot poros, & fistulas voluptates elicit.

Delectatio & voluptas.

Duplex voluptas.

Hi sunt visus, auditus, gustus, odoratus, tactus. Infima omnium est, quæ ad sensum tactus pertinet delectatio, plane bruta, & terrestris, paulo honestior, quæ ad gustum, sed nihilominus contempta. Leuis est in odoratu, qui sensus in homine hebetissimus est, nec tã est odor suauis gratus, quàm teter fœtidus est, & molestus. Aures, quæ ad aerem pertinent, aliquid habent pulchrius, oculi, qui ad igneam illam naturam, & æthereæ proximam accedunt, cæteris longè præstant sensibus. Et tactus quidem, ac gustus voluptate defatigatis sensibus cito extinguuntur, multumque molestiæ, & grauitatis, vt Nilus luti secum trahunt. Cæteri sensus, diutius suam hauriunt voluptatem, habet tamè admixtam ymbra aliquam vanitatis. Durtiores sunt phantasiæ voluptates, quam sensuum, quæ enim de diuitijs, honoribus, & gloria, insedit felicitatis opinio, tenacius inhæret, sed inani bono decipit.

Voluptates sensuum quales.

Ludicriæ. Vires l. 3. de anima.

Liuidiores sunt inferiores, quæ vocantur animi delectationes, excelsissima omnium, & purissima, quæ ad mentem, mentisque

Voluptates animi.

& voluptatis præcipuum munus, contemplationem, & amorem Dei referuntur: habent enim cum æternis illis, quæ nos beatos efficiunt, perpetuum quoddam commercium. *Dulcis hora, breuis mora.*

Norunt, qui sunt experti, quique supra reulas humanas instar aquilarum euecti, ad illius aureæ tranquillitatis sacrarium, & lucidissimam omnipotentis Dei caliginem deuenerunt.

Hæc igitur, cum tam varijs inter se discriminijs, voluptatum genera sint distincta, & vnusquisque suum bonum, sui ingenij, indolis, ac cupiditatis modulo soleat metiri. Difficile est, pari ratione in omnibus, sensum excitare voluptatis. Si quis orator, cum Pandoræ pixide bonorum omnium genere referatissima, conscenderet in suggestum, & ambitioso purpuras, auaro aureorum missilia, Helloni epulas, & vina, voluptuario denique, amores, & delicias largiretur: Is non modo apud plebeios homines, sed apud ipsos chlamydatos, & purpuratos, Orpheo, vel ipso etiam Mercurio eloquentior haberetur, nullusque ad excitandos lætitiæ motus, aptior foret, aut fœlicior, sed

Nobis non licet esse tam differis.
Quis erit igitur lætigi in eloquentia vsus, Lætitiæ v. nemo suadebit oratori, vt ad exhilarandos suos in re auditores musicam canat, aut pulcherrimos oratione, colores spectandos proponat, aut etiam antiquorum more, bellaria, & tragemata spargat in populum, hæc ad theatralium actionum delinimenta pertinent. In oratoria facultate, alijs rationibus captatur iucunditas. Delectant, vt dixi, philologi auditores suos exquisitis argumentis, nouis, ingeniosis, doctis, inuitatis, vtilibus oratione culta, molli, facunda, vernanti, picta, variè figurata. Hæc enim fermè sunt, quibus aurium excitantur delicia. In ciuilibus orationibus occurrunt, malorum fugæ, bonorum fructus, commodorum accessio, ludi, pompæ, triumphi, celebritates, è quibus, & eiusdem generis rebus, lætitiæ motus excitari, fœcundarique solent. Est autem illud vltimum, vbi rerum aduersarum prosperis successibus deterfa est fuligo, ad lætitiæ augendam, superiorum laborum refricare memoriam, & cum præsentium bonorum fructibus, & voluptate comparare. Hoc præstitit Marcus Tullius, in oratione ad Quirites post reditum, vbi sui exiliij memoria, sibi reditus fructum iucundior

Cic. post reditum ad Quirit.

rem redditum esse declarat. Et si (inquit) homini nihil magis oprandum, quam prospera, aequabilis, perpetuaque fortuna, secundo vita, sine vlla offensione cursu: Tamen si mihi tranquilla, & placata omnia fuissent: incredibili quadam, & pene diuina, qua nunc vestro beneficio fruor, laetitia voluptate caruissem.

Deinde enumerat ea, quae laetitiam vulgo in vita ciuili creare possunt, liberos, affines, fortunas, amicitias, consuetudines, vicinitates, clientelas, ludos, dies festos, dignitates, locum, ordinem, patriae charitatem, speciem provinciarum, celebritatem oppidorum, formam regionum, agros, fruges, & caetera, quorum voluptatem, carendo, se magis, quam fruendo, intellexisse dicit.

Cicer. 4. in Catil.

At secunda Caesilinaria triumphat, & exultat, ut ait ipse, haec oratio.

Tandem aliquando, Quirites, L. Catilinam furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriae nefarie molientem, vobis, atque huic urbi ferrum, flammamque minitantem, ex urbe, vel eiecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem urbe profecti sumus. Abijt, excessit, euasit, erupit, nulla iam pernicies a monstro illo, atque prodigio, manibus ipsis, intra moenta comparabitur, &c. In quibus profecto grauis est, & heroicus, ad excitandam laetitiam motus. Videas enim tripudiarum gaudium oratorem, muros vero, & ipsos urbis parietes, grauissimo antea terrore percussos, (sicut olim ad Amphionis lyram lapides), vehementer exultare.

Consequens affectus, qui pompas, & ludos decet, minus quidem habet grauitatis, sed plurimum festiuitatis. Deceptus est autem

ex Panegyriste Maximiniani Imperatoris.

Panegyri max.

De te igitur, Caesar inuicte, hodiernae gratulationis exordium ducimus, ille vestrae maiestatis ortus, isto quo illuxit auspicio, veris illustrior, cui dies serenus, atque ut celebrantes sensimus, ultra rationem temporis, Sol aestiuus incaluit, augustiore fulgens luminis claritate, quam cum originem mundi nascentis animauit. Siquidem tunc, inter illa rerum tenera primordia, moderatus dicitur ne noceret, nunc ardentior, ne maiestate vestra videretur obscurior. O felix, beatusque ver, nouo partu, iam non amoenitate florum, nec viriditate segetum, nec gemmis vitium, nec ipsis tantum fauonijs, & luce serenata laetum, atque venerabile, quantum ortu Caesarum Maximorum. O tempus, quo merito quondam omnia nata esse credatur, cum eodem nunc confirmata esse videantur. O Calenda Martia, sicut olim annorum voluentium, ita nunc aeternorum auspices Imperatorum.

Sed omissis exclamationibus, praecleara est quoque laetiae excitandae ratio, cum res per se hilaris, & laeta, quales sunt pompae, supplicationes, triumphus, ingressus regum, & amplissimorum virorum in ciuitates, populi occursum, acclamationes, encomia, & panegyres describuntur. Obijciuntur tunc cogitationi corona, flores, odoramenta, aurum, argentum, pictae vestes, chori delicatissimi musicorum, collucentium facium globi, & caetera id genus, quae vernanti oratione explicata, necessario laetitiam ingenerant. Num tota florida est, & laeta, haec D. Gregorij oratio, qua ingressum magni illius Athanasij ad Alexandrinos, celebrat his verbis.

Πῶς ἂν παραστήσαμι τῶ λόγῳ, τὸ μέγα ἐκεῖνο θέαμα, Πηταμὸς ἦσαν εἰς ποιετὸς δὲ ἦν ἄρα καὶ τὸν Νῆλον εἰπῶν τὸν χρυσοφόρον ὄντως καὶ εὐσταχῶ, ἐμπωλιν ἀπὸ τῆς πόλεως ἐπὶ τὴν Χαμῆν βροντα, ἡμερησίαν δὲ ὄνομα καὶ περαιτέρω. δότε μοι μικρὸν ἐλ. ὁ ἴσοφῆσαι τῷ δὲ γήματι. ἐκεῖσε γὰρ φείμι, καὶ οὐδὲ ἀπὸ αὐτῶν τῶν λόγων τ. τελετῆς ἐκείνης βροδίου. πᾶσι μὲν ἦ γεν αὐτῶν, καὶ μὴ μοι τῆς ἀπονοίας μέμνηθε, ὡς μικρὸν τῶν ἐμῶν ἡ-

D. Greg. oratio in Athanasium pag. 391.

Quoniam vero modo spectaculi illius magnitudinem oratione referre queam? Fluuius vnus omnes erant. Nilum etiam Poeta quippiam diceret, illum, inquam, vere aurissimum, & spicis vberem, ab urbe ad Chateum retroacto cursu fluentem, diei vnus itinere, atque eo amplius. Liceat mihi per vos, quaeso, paulum adhuc in hac narratione lasciuire. Illic enim animus versatur, nec sermonem ab ea solenitate reuocare facile possum. Pullus ipsum vhebat (ac peto a vobis, ne

Ἐπὶ τὸ πᾶν ἔκειτο, εἴτ' οὖν ἐξ ἐθνῶν λαός, ὃν εὖ ποιῶν ἠπείλει τῶν ἄγνοίας δεσφύλιόμοιοι, εἰ τέτι ἄλλο βέβαιον παραδελῶν ὁ λόγος. κλάδοι ἰσχυρῶν ὑποσχεσθαι, καὶ σφύσεις ἱματίων πολυανθῶν καὶ ποικίλων προρρηθῆναι τὴν καὶ ὑπορρηθῆναι. Ἐταδθα μόνον ἀτιμαδέντων τῶ ὑψηλοῦ καὶ πολυτελοῦς καὶ τὸ ἴσον μὴ ἔχοντες, εἰκῶν καὶ αὐτῆ τῆς ὁπιδήμιας Χριστοῦ, καὶ οἱ προβόαντες καὶ προχερσεύοντες. πᾶν μὲν ἔστι αὐτῶν δὲ μόνον τὸ εὐφημοῦ μὲν, ἀλλὰ καὶ πᾶσα γλώσσα σύμφωνος καὶ ἀντιθετοῦ, νικαῖ ἄλληλας ἐπιγομένης. εἰ κατὰ λεγῶν χρότους παρδῆμιας, καὶ μύρα μὲν ἐκχύσεις καὶ παννοχίδας, καὶ πᾶσαν φωτὶ κατασφραπισμένην τὴν πόλιν, καὶ δημοσίως ἐπιστάσεις καὶ οἰκιδίας, καὶ ὅσοις αἱ πόλεις τὸ φαιδρὸν ἐπιστημαίνουσιν, ἃ τότε μετ' ὑπερβαλῆς ἐκείνου καὶ παρὰ τὸ εἰκὸς ἐχαρίζοντο, οὕτω τῶν αὐτῆ πόλιν ὑδαυμάσι ἔκειντο καὶ μετὰ τοιαύτης κατακαμβάνει τὴν πανηγυρέως.

me audaciae accusetis) non secus ferè ac Iesum meum pullus ille: siue Gentilis populus, quem ignorantiae vineulis solum per commodè conscendit, siue quid aliud nobis hoc sermone designetur. Hoc vnum interfuit, quod Christū rami susceperunt, & variis indumenta, multipliciq; florum genere constitata, ante ipsum proiecta sunt: excelsa autē, & magnifico viro Athanasio nihil tale factū est. In eoque vno, impares honoris partes habuit. Iam hic quoque aduentus Christi expressam imaginem videre licet, quod erant etiam, qui praecundo clamarent, ac chorum agerent: nisi quod non puerilis duntaxat turba, faustis illum acclamationibus excipiebat, verum etiam omnis lingua concurs, & aduersaria hominum sese mutuò superare contendit. Nam quid publicos plausus commotorem, & vnguentorum profusiones, & totam urbem lumine coruscantem, publica item, & priuata conuiuia, caeteraque, per quas urbes laetitiae, atque hilaritatis argumenta edunt, quae tum illi amplissimè, & supra, quam credi queat, conferebantur? Sic vir eximius, ac cum tali pompa, & celebritate, ciuitatem suam ingreditur.

Affectus laetitia caelestis.

Habent, & orationes sacrae, suos laetitiae affectus, & illos quidem graues, & vehementes, quos à rerum diuinarum splendore, maiestate, & iucunditate hauriunt. Quo enim gaudio delibutus haec dicit Augustinus?

August. serm. 136. de temp.

Non quæo, fratres charissimi, quod mente concipio, ore proferre, & cordis mei laetitiam lingua non explicat. Hoc autem non solum ego patior, qui cupio narrare, quæ sentio, sed etiam mecum vos patimini, plus exultantes in conscientia, quam eloquio proferentes. Videtur enim mihi hæc dies, cæteris diebus esse lucidior, Sol mundo clarior illuxisse, astra quoque omnia, vel elementa lætari, & quæ patiente Domino proprium lumen retraxerant, & noluerant creatorum suum aspiciere crucifixum, ecce nunc victorem illum, & ab inferis resurgentem, nouo claritatis suæ venerantur obsequio.

Hilarius. homil. 6. in Pascha.

Quid Hilarius: quam acutè eandem laetitiam pingit. Exulta caelum, & lætare terra. Dies ista amplius ex sepulchro radiat, quam de Sole refulsit. Ouet infernus, quia resolutus est: gaudeat quia uisitatus est: exultet quia i-

gnaram lucem post sæcula longa vidit, & in profunda noctis caligine respicit. Opulchra lux, quæ de candido cæli fastigio promicasti, & interfluente purpurea, sedentes in tenebris, & umbra mortis subita claritate visitasti, vel vestisti. Confestim igitur æterna nox inferorum, Christo descendente respanduit: siluit stridor ille lugentium, & catenarum disrupta ceciderunt vincula damnatorum. Attonita mentis obstupere tortores, omnis simul impia officina contremuit, cum Christum repente in suis sedibus vidit. Et hic Nazianzeni affectus, num gaudio subsultans ferri videretur cum ait.

Χριστὸς γινώσθαι, &c.

Christus gignitur: glorificate. Christus è caelo: obuiam prodite. Christus in terra: subside. Cantate Domino omnis terra. Atque vt hæc duo in vnum contraham. Lætentur cæli, & exultet terra, propter cælestem, ac posseam terrestrem. Christus in carne: tremore, & gaudio exultate, tremore, propter peccatum, gaudio propter spem. Christus ex Virgine, Mulieres virginitatem colite, vt Christi

Gregori Nazianzen. oras. 37.

matres sitis. Quis eum, qui à principio est, nō adorat? Quis eum, qui postremus est, non laudat, ac celebrat? Rursus tenebræ soluuntur, rursus lux creatur, rursus Aegyptus tenebris vexatur, rursus Israel per columnam illuminatur. Populusque in ignorantia tenebris sedet, magnam cognitionis, & scientiæ lucem inspicit. Vetera transierunt, ecce facta sunt omnia noua. Litera cedit, spiritus superat, vmbra prætereunt, veritas ingreditur, &c.

*D. Chryst. in
epist. ad Rō.
hom. 32.* At Chrystostomus non iam cernere futura, nūm extra se rapi, nūm totus lætitia perfundi videtur, cum hæc de SS. Apostolis perorat.

Hinc rapietur Paulus, hinc Petrus, considerate, & horrete, quale spectaculum visura sit Roma, Paulum videlicet repente ex theca illa, cum Petro resurgētem, in occursum Domini sursum ferri. Qualem rosam Christo mittet Roma? Qualibus coronis duabus vrbs ista splendescit? Quibus catenis plane auris cincta est? quales habet fontes? Quis mihi nunc dabit circumfundi corpori Pauli, affigi sepulchro, videre puluerem corporis illius, quæ adhuc in Christo decrant adimplentis; stigmata illius prædicationem Euangelij vbique seminantis? puluerem, inquam, oris illius, per quod Christus loquutus est, per quod lux emicuit, quouis fulgure clarior, & vox exiit dæmonibus, quouis tonitru æribilior.

Referta sunt istis affectibus Patrum scripta, maxime, vbi diuina salutis nostræ mysteria, aut futuræ vitæ commoda percensent. Adhibent etiam nonnunquam honesta blâdimenta, ad auditores grauiter, & suauiter permulcendos, quales sunt apud D. Greg. Nazianzenum, & D. Chrystost. nobilissimæ veris, & mundi descriptiones, quibus in sacris concionibus opportune vsi sunt, vt postea dicturi sumus.

Spes.

Germana est lætitiæ spes, quæ circa bonū futurum versatur, motus plane blandissimus, cuius miseri suauitate deliniti recreantur, languentes excitantur, incalescunt frigidi, mortui pene reuiuiscunt. Nihil ferme hoc motu frequentius habent oratores, dum hortari, consolari, impellere animos student, quod facilius quidem præstant, quam cetera, nam iucundissima est spei persuasio, & nihil ferè adeo leue, ac minutum, ad quod credula ingenia non adhærescant.

*Iucundissima
est spei
persuasio.*

Animaduerti autem oportet nonnullorum errorem, qui ad spei motus excitandos ijs vtuntur rebus, quibus cupiditas, & amor irritari, spes autem minimè fulciri possit. Quod enim res sit præclara, spectabilis, fructuosa, nihil ad sperandum facit, quanquam magnas ingerat amoris faces. Quid igitur spem format, & sustentat? adminicula sunt, & subsidia, quæ ad rem obrinendam plurimum valent: qualia sunt in genere, rem fieri posse, factum esse aliquādo quid simile in pari causa, credibile esse futurum hoc tempore, hoc loco hoc negotio: deinde per singula discurrens orator, exponit certa ad rem efficiendam præsidia, vt ad bellum gerendum pecuniam, milites, arma, machinas, commeatu, ad magistratum, & dignitatem obrinendam, fauorem, & beneuolentiam ciuium, gratiosos amicos, bene nummatum marsupium, & cætera id genus.

Is motus est ad spem compositus.

Iam enim non solum homines, sed etiam Deos immortales, ad temp. seruandam arbitror consensisse, siue enim prodigijs, atq; portentis Dij immortales nobis futura prædicunt: ita sunt apertè denunciata, vt illi pena, & libertas nobis appropinquet: siue tantus consensus omnium, sine impulsu Deorum esse non potuit, quid est, quod de cœlestium voluptate dubitare possimus, & cætera, quæ consequuntur. Simili modo Galgacus, apud Cornelium Tacit. ab adiumentis ad bellum necessarijs, suis terrorem minuit, & fiduciam instillat his verbis.

*Citer. 4.
Philipp.*

Ne retreat vanus aspectus, & auri fulgor, atque argenti, quod neque tangit, neque vulnerat, in ipsa hostium acie inuenimus nostras manus. Agnoscent Britanni suam causam, recordabuntur Galli priorem libertatem, deferent illos cæteri Germani, tanquam nuper Vlsipij reliquerunt. Nec quicquam vltra formidinis, vacua castella, senum coloniæ, inter male parentes, & iniuste imperantes ægra municipia, & discordantia, &c.

*Cornel. Tacit. in vita
Agricola*

Præclaro artificio duo præstat, hostium vires minuens, suas verò exaggerans. Frequens est autem in eo genere à cœlestium fauore, auspicijs, omnibus, portentis bene sperandi materiam capere, quod religione flexibiles promptius animi ducantur. Quamobrem, & belli duces, ab omnibus plerumque etiam fictis, & conquisitis, apud histo-

2109

ricos sapissimè milites suos animant.

Dio 61.

Insigne exemplum est, apud Dionem lib. 62. Vbi Bunduca excellenti plane robore Heroina, Britannos suos ad bellum adversus R. P. incensa admodum oratione cohortata, postremo etiam leporem è gremio demisit, omnibus capiendi causis, qui cum prospere processisset, universa multitudo lævis animis exclamavit. Illa autem ad Andrastem, Viraginum, opinor, & Martij operis Deam χάρην τε τοι έχω ώ ανδράσι, & προσεπικαλομαι σε γυνή γυνάχη, &c. quæ omnia magnam fiduciam militibus indidit. Innumera sunt etiam argumenti exempla de quibus nihil attinet hic pluribus dicere. Cavendum est autem apud graves, & cordatos viros, levia quædam spei momenta, & vt aiunt, mera vigilantium insomnia proferre, quæ nihil addunt fiducia, sed risum potius, & contemptum pariunt. Quod indicavit Ciceronis ille iocus in Pompeianum, qui redintegrandum bellum esse aiebat, & bene sperandum, quod in castris Pompeij septem Aquilæ repertæ essent. Rectè moneres, inquit Cicero, si pugnandum esset nobis cum Graculis. Vbi vanis spei figmentis semel decepti sunt animi, difficilior postea tractantur, & pellicuntur.

De metu.

CAPVT XXII.

Metus dicitur di-
m. satelles.

Oppositus est fiducia metus, dirus quidam tortor, & satelles, quo meticulosæ animæ grauissimè vexantur. Est enim animi cõussio in expectatione mali, quæ plus aliquando officit, quam ipsius mali præsentia. Siquidem multos impendentium malorum formidine, & opinione exanimatos esse constat. Vfus est huius motus, cum ab insituito aliquo, vel consilio, vel opere deterrendi sunt animi, nec satis bonorum illecebra capiuntur; Tunc enim malorum metus necessario incutiendus est.

Plurimum autem iuuat oratorem, natura, constitutioque corporis eius, cui metum cupit inurere. Plerique enim sunt adeo meticulosi, vt frondium instar, ad leuissimum quemque ventum impullum contremiscant.

Qui meti
vicioli.

Tales sunt à natura, qui parum calidi sanguinis habent circa cor diffusum, qui se atra

bile macerant, alacritatemque, & vigorem in dies extinguunt, qui obscura vitæ, & meticulosæ institutioni assueuerunt, qui se, & alios tenerrimè diligunt. Ijs enim timeant, quos amant necesse est. Ad hæc, timoribus facilius pulsantur prudentes, & considerati, qui pericu a longius prouident, nisi ea sint, quibus se facile expedire posse credant. Item improbi, conscientia terroribus exagitati; & ad omnia (vt aiunt) fulgura exi allefcetes: Par est enim mullos timere, qui multis segetem timendi præbent, nisi eos, à quibus male timeantur, imbecillimos putent. Apud ingenia mollia, & natura mericulosa, facilius est excitare terrorem, dura, & versuta, nunquam, nisi magnis commouentur rebus.

Tria autem sunt genera, vt animaduertit Aristoteles, rerum metuendarum. *Res metuenda.*

Vnum earum, quæ interimunt, vt fulmina, incendia, eluisiones, ferarum impetus, hostium concursiones.

Alterum earum, quæ magnam molestiam afferunt, vt amissiones parentum, coniugum, liberorum, fratrum; fortunarum, igit omnia, carcer, exilium.

Tertium earum, quæ signa sunt rerum eiusmodi, & certius indicant periculum. In quo etiam genere portenta, & prodigia, quæ præter communem rerum cursum accidunt, grauissimos terrores inurere pectoribus solent. Neque verè satis est mala esse, ad deterrendum proposita, nisi enim ea proximum damnum minentur, non æque facile commouere valent. Tiuentur enim non omnes, qui nocere possunt, sed qui cum possint, velint, & eum velint, promptissime faciant. Maxime vero vbi, qui læsi sunt armatam habent potentiam, sunt que ipsi iniusti, & contumeliam suo iudicio perpessi, qui que timorem faciendum, aut habendum decreuerint, tum formidolosi cuique prudenti redduntur.

Industria conceitandi timoris prima est, *Industria timoris excitandi.* nosse quid quisque amet, hac enim pungendus est, qua diligit, hic vis acrior, hic tenuis mollior est, sic ambizioso, honoru iactura. Auaro, pecuniarum amissio; amatori, deliciarum creptio; proponitur.

II. Res, quæ merito timeri possunt, & ex ijs emergentes casus, graui oratione sunt proponendi, vt pene ipsis subijciantur oculis.

Qui quò plures, & atrociores fuerint.

ed maior erit timoris grauitas, vt si ciuium animi, ad deditioem essent compellendi, mouerentur ab ipso futuro calamitatis (syrbs in hostium manus deueniret) metu. Depingerentur Ciceronis more, arces subito vno incendio concidentem, ciuor exuandans, sepulta patria, miseri, atque insepulti ciuium acerui, lamentationes matremfamilias, fuga virginum, atque puerorum, & caetera, qua simul collecta, ingens quoddam facerent arumnarum omnium incendium.

III. Iuuat proxima pericula subijcere, & eorum; qui eadem, in eodem negotio perpeffi sunt, exempla percontare.

Mouentur enim omnes periculi similitudinae, maxime cum totius negotij, adiuncta paria sunt: quod Demosthenes grauitate, & magnifice praestat, cum Athenienses hortatur, ne Philippum quasi suis viribus imparere, & proinde nulla damna importatum despiciant. Quod vt obtineat, vicinas vires, & prouincias totas iam a Philppo vastatas, per συναδριστημόν commemorat, vt alienis malis faciat suos cautiore.

Demosth. Philipp. 3. num. 30.

Ολιυθον μὲ δὴ καὶ μεθ' ἡμῶν, καὶ Ἀπολλωνίαν, καὶ δύο, καὶ τριάκοντα πόλεις ἐπὶ θράκης ἑὼς ἀπείσας οὕτως ὁμοίως ἀνήρικον, ὥστε μηδὲνα μὴ εἰ πᾶσι τῶν ἀκιδῶν, εἶναι βῆδρον προσελθόντα εἰσῆν καὶ τὸ φακῶν ἐν τῷ σταστο ἀνηρημένον σταπᾶ. ἀλλὰ δεπᾶλια πᾶσι χρεῖ, &c.

Nonn. Dionys. lib. 12.

IV. Nihil nimium minari oportet, habent enim minae muliebris aliquid iracundiae, nec immerito, δὴ λυγρὸν ἀπιλλῆς, dixit Nonnus Poeta: Canes, qui crebrius latrant, minus sunt formidolosi, & qui perpetuo garrunt ciuuli, nunquam naues haurient. Sic qui assiduis minis perstreperunt, minus incedunt timoris; incipiunt enim, quae saepe huiusmodi sine euctu audiunt, assuiscere, & vt fabrorum ferrariorum canes, iuxta incudem dormire.

V. Iracundia ita expromenda est, vt semper aliquid videatur habere reconditum: Qui enim se totos effundunt, quasi apes exciso iam aculeo, minus sunt metuendi. Pleraque etiam, quae prolata minus habent grauitatis, aut per aposiopesis sunt reticenda, aut allegoriarum inuolucris tegenda, quo formidinis plus habeant. Quaeque latent maiora putat, plus incutit terroris a graui persona dictum. Quos ego Δυσμενέων δέ τε παῖδες, aut aliquid simi-

le, quam multae, & frendentes minae. Et recte Demetrius Phalereus cum Ducem laudaret, qui ad timorem hostibus incuriendum dixit anigmaticè, *Faciunt vt in eorum agris, cicada in nuda canant humo* Hoc enim, quid velit pleae nescitur, & dum in varias trahitur interpretationes, plus metus incutit, & terroris.

VI. Diligenter prouidendum est oratori, apud quos agat, & quid ex eo motu velit, si enim salutarem metum esse cupit ijs, quibus imprimit, non debet apud molles, praesertim animos, vehementius agere, ne ex metu in pauorem, stuporem, desperationemque veniant. Alij sunt, qui nauiter suppliciorum metu terrendi sunt, alij veneratione, & reuerentia continendi, vt filij apud parentes, discipuli apud praecceptores. Habet quidem veneratio aliquid metus, sed plus pudoris admistum. Eius enim compresso quadam animi ex opinione magnitudinis bona, at certe nobis innoxia, quam in alio reueremur. Ex ea temperie magni, & boni nascitur amor, & pudor: Vnde expectimur, quod non in scite dixit quispiam apud Caesarem. *Qui apud se audent Caesar dicere, magnitudinem suam videntur ignorare: qui non vident, boni suam.* Venerationem aut istam tueretur admiratio, quae vt familiari consuetudine deperdi solet, cum praesertim, quae leone antea vix inueneri audebant vulpes, incipiant paulatim cum eo iustare: Ita enim reuerentiae quidpiam facile minuitur, nisi solida sit, & magna, & nouum quid promens in dies, ac denique tanta, vt se a contemptu facile vendicare possit: quod praestant verba, & facta graui, virilia, constantia, sublimia, sine vanitate, & furore. Haec qui norunt, admotam sibi venerationem impensius, & ardentius colunt. Haec contra eleuant, verba, & facta puerilia, ludibunda, securilia, leuia, vana, inconstantia, demissa, abiecta, quibus tollitur ipsius excellentiae, quae animos perfuderat, opinio.

Veneratio quid differt a metu.

Portenta plurimum valent ad terrorem

VII. Et postremo, ad terrorem valentissima sunt portenta, & prodigia, vel eorum etiam opinio, quae credulos multitudinis animos, in omnem partem versare solent. Quam multi enim defectione Solis, & Lunae, quam ignorabant, accedente, tunc ad caelestes minas oratoris vocem, a suis consilijs profusus reuocati sunt, & deterriti.

Nicias ipse dux Atheniensium, cum exercitum xl. millium, circa Syracusas mutatis castris seruare poterat, cum Luna deliquium pate-

pateretur, quasi periculi aliquid portenderet, superstitiose à motione castrorum, suadentibus nonnullis, abstinuit, ex quo florentissimum exercitum in lanienam apertam coniecit. Quin & populum, sua memoria adeo amentem refert Vines, vt Lunam ab asino e-potam, vanis terroribus inductus crederet: cum asino de fluuio, vt assoler bibente, Lunæ imago reidens in fluuio, ad obiectam nubem subito se condidisset. Quamobrem, & miser asinus in carcerem actus, & post legitimam quaestionem factus est, vt Lunam mundo redderet. Dicit non potest quantum in eo superstitio-num genere luserint oratores, & quam graues inde terrorum affectus incusserint, quos prodita calliditate, sedare, & in risum vertere facillimum fuit.

At in lacris concionibus, alia habemus non vana terculamenta, sed firmissima iracundia Dei in improbos argumenta, in quibus cœlestis illa eloquentia, vt alias videbimus, triumphare solet.

De metus remissione nihil hic attinet pluribus dicere, cum ex contrario affectu spei, & fiducia fati sit manifestum.

De odio.

Eius definitio.

CAPVT XXIII.

QVæ de amoris natura dicta sunt hæc-ius, commodiorem ad omnes odij affectus cognoscendos sternunt viam. Vt enim amor, est ad rem dilectam naturalis quædam propensio, sic odium, est animæ ab eo, quod malum sibi esse sentit, auersio. Nonnulli cum ira confundunt, siquidem D. Augustinus in libro definitionum, Odium, vererem iram ex pluribus causis collectam, & diuturno tempore perseverantem definit, haud multum à Marco Tullio dissentiens, qui odium iram inueteratam esse dixit. Sunt ista quidem inter se magno affinitatis vinculo contincta; differunt tamen non nihil, vt ingeniosè obseruat Arist. in Rhet. Primum enim, ira propriè ex priuatis, aut communibus, quæ ad nos quoquo modo spectant iniurijs, ebullire solet, odium, ex fontibus magis vniuersis oritur, vt ex improbitate, licet ipsa minime nos læserit, improbos quippe omnes auersamur, non autem omnibus irascimur, sed singulis, à quibus nos læsos

esse arbitramur. Deinde ira, cum molestia quadam, & dolore coniuncta est, cum præsertim perturbationis, quasi fluctus intumescunt. Odium sine molestia est, & dolore eius, qui odit.

Tertiò, ira studet dolorem, & cruciatum inferre ei, cui succenset Odium, malum potius, quam molestos sensus machinatur. Postremo, ira mitigatur facilius, & malis illius, cui irascitur satiata statim deseruescit. Odium sanatur difficilius, & nulla ferme mali magnitudine superatur.

De quatuor odij generibus.

CAPVT XXIV.

NON vna est odij natura, sed in multos veluti concisa ramos, qui videntur ad quatuor capita posse referri commodius. Vnum est odium melancholicum. Alterum feruam. Tertium humanum. Quartum denique naturale. Melancholicum, ex atræ bilis redundantia oriri solet, quæ ita plerunque miseros agit, & verfat, vt omnes honestas voluptates, lucem, homines, se denique ipsos oderint. Itaque conscios fugiant oculos, vitæ ciuili auersantur studia, & in vastas penetrant solitudines, in quibus hominum odio, & vitæ tædio contabescunt. Talis fuit Timon *quisd. sp. nos.* in omne genus humanum singulari odio teter, & funestus, qui se nullum luculentius populo Atheniensi largiri posse credebatur beneficium, quam si ad mortis compendia, patibula, & funes suggereret. Hanc odij versaniam *morbum Bellerophontæum* antiqui nominarunt, quod ea ipsa tristitia tæbe, labora *Rutilius Lupus in i. inerario.* rase Bellerophon crederetur, vt iudicat Rutilius Lupus.

Eiunc nimia bilis morbum assignauit Homero.

Bellerophontæis sollicitudinibus.

Sed homo Ethnicus, Christiano nomine perinfectus, imple Anachoretarum, & Monachorum institutum fugillat, quos *Luci fugas viros* nominat, & Bellerophontæo morbo percitos, in solitudinibus degerere existimat. Si quem habuisset rerum diuinarum sensum, homo ad cœlum magis aptus, quam ad cœlum, agnouisset nullos esse lætiores, nullos tranquillioris animi, vt æque commodioris, quam qui remisso vanissimis rebus nū-

D d d

cio,

Odia qua-
tuor.

Polyb. l. 9.
Diod. l. 13.

Vines in
lib. 10. de
ciuit. Dei
c. 16.

ei, totos se Deo tradiderunt, & ad hanc vitam excolendam, non tristes, feucros, melancholicos, sed iucundos, faciles, latioque requies.

Ferinum odium est rabiosa quedam nocendi aviditas, quae nullis expletur poenis, sed in ipsa mortuorum sauit cadauera. Tale fuit Achillis in Hectorem odium. Neque enim eius, quem oderat morte, & sanguine expletus, eum abiectum supplicem, animam agentem, dirissimis verbis alloquitur, quibus Homerus, hanc odij immanitatem exprimit.

Iliad. X.

Μή με κλέων γούνων γυνάξω, μηδε τοκῆ-
ωρ,

Αἰ γάρ πρως αὐτὸν με μένῃ, καὶ θυμὸς
ἀνείη

Ὡ μὲ ἀπῶστα μὲν ἄρμον κρεῖτα ἔδ ἄρμα.

*Ne me canis per genua deprecare, neque per
parentes,*

Vtinam me, & robur, & animus sineret,

*Tuas carnes dissectas in partes crudas man-
dere.*

*Dion. in
Traiano.*

Hæc odij ferini sunt indicia, ab heroico ingenio alienissima. Talis est Lycanthroporum, atque anthropophagorum immanis quedam feruitia, & diritas, qui in humano sanguine tripudiant. Hoc sub Traiano nonnulli Iudæi incitatissimis furore animis præstiterunt, nam post ingentem Romani exercitus lanienam carnes occisorum sunt epulati, & intestinis adhuc cruore stillantibus præcincti. Nec mitior fuit Dionysius Pannonum dux, qui victo Gabra & Branna, trophæum ex ossibus interfectorum crexit, aut Alboinus, qui sibi Cunnimundi interfecti caluariam, in vas efformavit. Hæc humanum excedunt modum, quæ non nisi à tetra, immani, portentosaque natura proficiunt. Tertium odium humanum est, quod humano more, & modo concepitur, & adhibitis etiam remedijs, deponitur, & sanatur.

Nicetas.

Vltimum naturale est, ex arcana quadam antipathia proficiens, qua fit, ut alij ad res alias minus sint affecti, sed naturæ quodam instinctu auersentur, licet odij materiam, & segetem non videant. Sic in naturalibus, Lupina tympana, dissolunt ea, quæ ex agnino corio sunt constata, & Aquilarum pennæ alias detegunt, Brassicæ denique ac Rutæ inimicitia quedam est, & aliorum haud dissimili-
um.

Causa odij, & fomenta.

CAPVT XXV.

Causæ odij, & fontes non sunt hic latius inquirendi, cum ex amoris cognitione, intelligentiaque sauis patreant. Contrariorum enim contraria ratio est, & quæ amoris causis aduersantur, hæc omnia ad odium excitandum, haud mediocriter faciunt. Nam ut odium melancholicum, ferinum, ac naturale mittamus, & humanum, quod huius est instituti, breuiter attingamus, mali siue veram, siue fictam rationem habet, ex qua nascitur, & fecundatur. Tria autem in specie Aristoteles enumerat, è quibus frequentius odij natura coalescit, iram, detractionem, incommo-
dum. Nam si odium inueterata est iracundia, omnino ex reside irarum flamma succreuit odium, & temporis diuturnitate in pestiferum quoddam malum concreuit.

Calumnia porro, vna est magorum odiorum fomes, & festina, siquidem cum omnes ferme honores, & famæ appetentissimi sint, haud æquo animo patiuntur, sed aduersis linguæ telis impeti. *Calumnia ipsum conturbat sapientem.* Nam & Basilii epist. 82. ad irrogatam sibi de hæresi calumniam, ait se, & corde palpitasse, & lingua defectum, & penè aduersus omne genus humanum ob morum, & linguæ peruersitate odium concepisse. Dici non potest, quanta plerumque, & quam tetra odiorum incendia, vnius susurronis lingua, improbè ventilata excitant. Quod si præter calumniam, incommo-
dum in bonis, vel animæ, vel corporis, vel etiam fortunis accedat, eò magis odium stimulat, & in magnam quandam molem indignationis coalescit. Itaque vehementer oderunt, qui honorum iacturas, exilia, corporis mutilationes, struclas nomini, atque honori suo insidias ab alijs agnouerunt, & difficile nisi ipse, qui intulit resarciat iniurias, conquiescunt.

Manet alta mente repositum.

*Iudicium Paridis, spreteque iniuria for-
ma.*

Adhærescunt autem odia præcipuè meti-
culosis, nam, ut ait Ludouicus Viues, suspicio
magna hic regnum obtinet, in qua vel me
ticulosum nostrum ingenium sequimur, diu preni-
vel

vel coniecturam ex ratione, aut experimen-
tis, quod alios, quos læsit, quod eius parentes,
& propinqui læserunt, quod qui tales sunt so-
lent lædere, vt qui robusti, & animosi absque
mente, & fera famelicæ, vel irritatæ.

Item ignaui homines in odium sunt prou-
Quippe, qui vndique imminere sibi damnum
metuunt, itaque oderint omne genus virium,
ac potentia: à qua lædi possunt. Vnde tam
cruenta, & vecors in principibus illis suspici-
osis, vt in Caligula, & Nerone extitit fauitia.
Præterea odium ex siccis est, & frigidis, id-
circo eiusmodi personis, locis, temporibus
inualescit: vt melancholicis, hyeme, morbo,
egestate, fame, infamia. Agit quidem in his
altius radicis odium, sed iners, & segne, acui-
tur autem ad acerbiter calorem. Iam qui te-
nerimè sese amant, leuibus de causis oderit
alios, semper enim lædi se autumant, & om-
nia in duritiorem partem interpretantur. Hæc
odij vt sæpius causæ sunt, & fomenta. Ma-
li verò corui, malum est ouum, nam ex eo sup-
pullulat maledicentia, & rabiosa quædam di-
citas, quæ vbi incedit, in acerbiter, in
fauitiam, immanitatem denique commutatur.

De odij concitatione, & remissione.

CAPVT XVI.

Odiorem flammam excitare facile est, re-
stinguere difficillimum. Siquidem vitio
humanæ naturæ, omnes ferè ad odia
propiores sunt, quam ad amores: Vbi autem
animo infederunt, altius sui vestigium im-
primunt, vt non nisi ægrè postea moueantur.
Cui dolet meminist, cui placet obliuiscitur. Amo-
res plerumque, & beneficia, pluma sunt leui-
ora: Damna, & odia plumbo grauiora, cordi
tenacius adhærescunt.

Quomodo
excitatur
odium.

Excitatur autem vulgo odium, si quid o-
stenditur factum ab aduersarijs spurcè,
superbè, fastidiosè, crudeliter, confidenter,
malitiosè, flagitiosè, si à persona for-
dida, impura, illiberali, fæua, arroganti, id-
que, aut dolo, & rapina, aut vi, & ferro, ini-
quissimis consilijs, si in priuata damna, & pu-
blica, si præter metum, suspicionem, expecta-
tionemque nostram.

Hæc & similia oratores commemorare

solent, deinde his capitibus inflammant a-
nimos in vltionem facinoris: Huiusmodi
crimina maiores seuerissimè coercuisse. Non
in paucos, sed in superiores, atque adeo to-
tum reip. corpus labefactandum, rendere,
latius impunitate manatura, nisi vis mali,
maturè rescindatur.

Dementis audaciæ exitum permultos ex-
pectare, qui aliorum impunitate corrobora-
tam suam ipsorum exerant audaciam. Ma-
lificium tale esse, vt neque imprudentia ex-
cusari, neque leniore manu corrigi possit,
id non modo ab hominibus, sed à barbaris,
& feris esse remotum. Talia sunt, quæ in
parentes, liberos, coniuges, consanguineos,
hospites, in patronos, præceptores, in homi-
nes claros, & nobiles, ipsos deniq; mortuos
iniuriosè committuntur.

Deinde hæc ipsa ex loco comparatorum
augentur, illustrantur, exaggerantur. Dira,
horrida, truculenta, ipsis hostibus, feris, sa-
xis & solitudinibus deploranda ostendun-
tur: quorum exemplis plenæ sunt Demo-
sthenis, ac Ciceronis orationes. Et mox ali-
qua in capite de iracundia proferemus, Odij re-
missio licet sit ipsa difficilior, non omnem
tamen excludit medicinam, vbi præsertim e-
minet aliqua mentis celsitudo, & generositas.

Primum hebetatur rebus cadidis, atque
humidis, rebus lætis, ac valde prosperis,
vt animaduertit Viues, cum scilicet tristitia,
& rigor, quidam pectoris odiorum comes
ferè perpetuus, paulatim se frangit. Secundo
admittitur misericordia, quæ solet in magnis
calamitatibus, vel ferreis animis irripere,
tollitur etiam spe, aut cupiditate certa ali-
quid ab inimico adipiscendi, quod vtile, aut
iucundum credamus fore, multò verò re-
ctius præsentis boni læticia, atque voluptate.
Tertio diluitur maiore aliquo, & grauiore
odio, aut aliarum rerum magni momenti,
cura, & sollicitudine.

Quarto, sublatis causis, quibus odium co-
citatum fuit, ipsum quoque aboleri contingit,
vt cum, qui odio habebatur, repente in alium
mutatus est, aut alia amandi causa emergit,
vt quod propinquus, necessarius, bellicolus,
eruditus, reip. vtilis.

Quinto debilitatur odium, si quis quæ alij
dixerint, belkè interpretari, & in meliorem
partem deflectere assuecat: sed nullum præ-
sentius remedium, quam rerum terrenarum

Ddd 2 cop.

contemptus Christianarum decor, & man-
fuctudo virtutum, Christianique Domini heroi-
ca quadam imitatio.

& pectus Agamemnonis cui bretur.
Ista verò quem genium habent, quam ex-
celse, quam acerbè, quam heroicè collecta.

De motibus iracundia, & doloris.

Eius motus vim arduam, & praestantem esse,
primordia a poetis data.

CAPVT XXVII.

Flmina sub Ioue sumi (inquit ille) Enim-
uerò, non omnium est oratorum, graues
illos, & accensos iracundiaè motus, heroicis
viribus, & lacertis intorquere.

Hic *Ma-tem tunica tecum adamantina* ostē-
dere oportet, hic tonare, fulminare, & permif-
cere oportet omnia. Et quis hoc satis dignè
praestiterit, nisi cui ingenium acre, ycelox,
igneum, sublime, excitatum: vox, lacerti, vi-
res, pondus yulius, frontis rigor, fulgor oculo-
rum, & cætera, quæ ad huiusmodi affectus
concurrunt.

*Meus ira-
cundia he-
roica affi-
ciles.*

Multi fortasse Alexandrum in pueritiæ
rudimentis lyra proludentem depinxerunt,
pauci fulminantem expricere, ludicra quæ-
dam amatoria, vel etiam mites honesta am-
icitia blanditias, & suaves illos, atq; vi ita
dicam, byssinos affectus, satis bellè permulti
reddere solent: At frementis iracundiaè toni-
trua, flammæ, & ignes aptè fingere, paucorū
est, & magnum sublimis eloquentiaè argu-
mentum. In quo certe dicendi genere quan-
tum posset magnus vbiq; dicendi artifex
Homerus, in Achillis iracundia effingenda
satis declarauit. Quam enim sublimis est, &
heroicus, vt cæteros omitam, hic motus Ac-
hillis aduersus Agamemnonem.

*Homerus in
iracundia
exp. imenda
genitofus.*

Ω μοι ἀναδείλω ὀπταίμενε, κερδαλέο
φρασι, &c.

Erumpunt ista ex intimo pectore planè la-
certofa: Primum, quàm aptè grauem, & Hero-
icum gemitum exprimit in dolore iracun-
dia: deinde, quod in ciuili vita apud veteres
summum habebatur probrum, statim impu-
dentiam obijcit admodum ἀμφοτεράς, neque
enim impudentem duntaxat, sed ἀναδείλων ἰ-
πιμίνων, impudètia, quasi veste indutum di-
cit: ad summum grande illud vocabulum κερ-
δαλέο, sententiam claudit, quo ira tāquam
maiori vehiculo rapitur, vt fortius in aures,

Οἰνέαρές, κλυδὸς δμμάτ', ἔχων κραδίην
διέλαφοιο.

& Δημοβόρῳ βασιλεὺς, ἐπεὶ οὐπίδαν ἰ-
σιν ἀνάσσεις

Ἡ γὰρ ἀν' Ἀχίλλεω ἔδον ὕστατα λαβήταμο.

Vino grauis, probrum Regi quam ignomi-
niosum, quod verò subsequitur, quàm oppor-
tunè, & loco, *Canis oculos habens, & cor cerui*,
canis scilicet oculos, ob inuidentiam alienæ
felicitatis, & rapacitatem: Cor cerui, ob ani-
mum in prælijs, & congressibus deictum. Hæc
iuuenem ira, & zelotypia stimulis percitum
praclare exprimunt. Agamemnonis verò ira
grauior est, & planè regii. Nam cum discelsū
Achilles minaretur, generosè respondet.

Φεύγε μάλ' εἶποι δὲ μὸς ἐταίσουται οὐδὲ
σ' ἔγωγε:

Λίσσομαι εἶνεκ' ἐμῆν μένειν παρ' ἔμοιγε,
χ' ἄλλα:

Οἴκε με τιμήσσει μάλιστ' ἡ μητιέτα Ζεὺς

*Fuge citò quocumque animus impulerit, nun-
quam te deprecabo, vt ne ex gratia p. aneas.*

Hæc a contemptum ambitios Principis,
qui rotam Græciam suis armis sustentari ex-
istimabat, sufficiunt. Iam illud quantè est
dignitatis.

— *Quid me sunt alij, qui me horrent,*

Maximè verò omnium Consiliarius Iupiter.

Ex Homeri fonte Tragici poetæ, Græci,
Latini hauserunt, qui in istis affectibus ex-
primèdis, admirabiles, vt post hæc videbimus,
habent emissiones. Quo spiritu enim Medæa
Euripidis intorquet.

Οὐ γὰρ μάτην δέσποιναν, ἦν ἐγὼ σέβω Euripid. in
Μάλιστ' πάντων, ἐξ ἑμῶν γόνι εἰλόμην Medea.

Ἐκάλει μοχλοῖς ναύσταθες ἑμῆς,
Χάριον τις αὐτ' ἐμὸν ἀλγύνην κέαρ.

Πικροὺς δὲ ἐγὼ σφιν, καὶ λοχλοὺς δῆπώ
γέμεις.

& cætera, quæ ibidem fusiùs.

*Non pe. Dominam, quam ego veneror supra
omnes Deos. Hoc iusiurandum, excelsam
ostendit iracundiam in heroïna: deinde sub-
limius quod adiungit, opem adiutricem
meorum, quasi ipsa Hecate in eius foret mini-
sticio:*

fieri: iam illud, quam toruum, & minax.

Nemo cum suo gaudio meum contrahit animum:

Illis ego acerbis, & funestas praeparo nuptias. & cetera. Eodem spiritu Sophocles.

Ἰτ' ὠ τὰ χεῖρ' ἀποίνου: Ἐργυρῶδες,

Ἦε: ἔοδε, καὶ πέδ' ἔοδε πᾶνδ' ἡμῶν σπαρῶ.

Ite, o veloces, & ultrices furia,

Gustate, nec parcae vini se exercitui, & reliqua.

Sed, qui omnium tragicorum ingenia expressit, & saepe vicit Seneca, quantus est, & quam faelix in istis imaginibus, quis hic poetæ mentem vehementi quodam turbine affaram rapi, & torqueri non diceret?

— Audite hoc scelus,

Quocumq; diffugistis, audite inferi:

Audite terra, nonq; Tartara grauis.

Et atra nubes vocibus nostris vacat.

Et, Conuulsae mundam, bella ventorum vndique:

Committite, & omni parte violentum in-tona.

Et, Non sic furore cessit exitus pudor.

Populos ut omnes in pio asieculu fugem.

Arma, arma Theſeu, flagro propece mihi,

Referte manus tela: si remaneat furor,

Pater recedo, mortis inueniam ut in.

& cetera infinita.

Neque verò istis etiam aculeis, quanquam mitiori vit ingenio vacat Virgilius. Hac generosam, & amarulentam iram sapiunt.

Sanguine Troiani, & Rutulo doctabere Virgo:

Et Billona manet reprobus: nec face tantum

Ciffas pragnans, igne ens: a iugales.

Quin item Veneri partu fuis, & Paris alter.

Funeſtaque iterum recidiua in Pergama tadda.

Certe excellunt in istis motibus poetæ, tum furore insito, tum armenti libertate.

Non omnia licent oratoribus, qui Musas colunt seueriores, multa tamen a poetarum gente in isto expressere: & Marcus quidem Tullius, Tragicorum assidua lectione pectus compleuit suam: Demosthenes tantus in affectibus poetarum imitator fuit, ut illi etiam interdum versus graues, & iracundi excideret. Atq; ita ingenium formatur a poetis, sed postea oratoria falce rescanda sunt

permulta, & ciuili prudentiæ adiumentis eliminanda, quæ affectuum cognitio, & tractationis modus suggeret.

De natura Ira.

CAPVT XXVIII.

Ira hic est, & vehemens affectus, *Ἰμαχ* & *καὶ ἀκίνητος*, ut appellatur a Platone, qui nisi rationis firmitas coerceatur, quantas solet excitare tragedias! Hæc autem erit optima iracundiæ ratio, si à virtutis amore proficiscatur, & in improborum vitia potius, quam ipsos homines excandescat.

D. Augustinus epist. 115. ad Nebridium ita de hoc affectu est philosophatus.

Ira est turbulentus appetitus auferendi ea, quæ facilitatem actionis impediunt. Itaque plerumque non hominibus tantum, sed calamo irascimur in scribendo, cumque collidimus, atque frangimus: & aleatores tessaris, & pictores penicillo, & cuique instrumento quilibet, ex quo difficultatem se pari arbitrat. Hac autem assiduitate irascendi se crescere etiam medici affirmant. Cremeto autem fellis, rursus, & facile, & prope nullis causis existentibus irascimur.]

Definitur ab Aristotele appetitio cum dolore coniuncta, eius quæ sperari potest vitionis, propter apertum, aut certe existimatum nostri, nostrorumque contemptum.

Primum appetitio est, & ea vehemens, atque incitata. Deinde cum dolore: Grauius enim intus præcordijs affliguntur irati, ut ipsa videantur pectora rumpere, quod diserte notat Lucretius.

Sed calidè plus est olis, quibus acria corda, iracundaque mens facile effruescit in ira.

Quo genere in primis vis est violenta leonum:

Pectora qui fremitu rumpunt plerumque gementes,

Nec capere irarum fluctus in pectore possunt.

Quem dolorem satis indicat vultus teret, nunc subito retrorsum sanguine fugato expallescens, nunc in os omni colore, ac spiritu verso subrubicundus, & cruento similis, venis tumentibus, oculis nunc trepidis, & hæliantibus, nunc in vno obtutu defixis, & hæ-

Senec. in Thyeste.

In Hecule furio.

Virg. 7. Aeneid.

Arist. 2. Rhetor.

Lucret. li. 3.

Senec. l. 1. de ira.

D. Greg.

Nyff. de 8. beatitud.

Homerus

Iliad. 18.

D. Damasc.

l. 2.

Orthod.

fid. c. 26.

rentibus, &c. quæ à Seneca lib. 9. de ira, & D. Gregorio Nyffeno, de octo beatitudinibus fufius describuntur.

In hoc tamen doloris æstu titillar spes vltionis, aliquo fenfu incunditatis: quam ob cauffam Homerus nonnihil etiam mellis tribuit iracundiæ.

Diuiditur porro ira à Diuo Damasceno in tres species. Prima appellatur *χολη*, & *χολος*, quam bilem, & indignationem vertit; quæ excitari folet, cum quis ob leue dictum, aut factum statim exardescit; qui affectus cum cupiditate vltionis mixtus est, placaturque facilius.

Secunda est *μῆνις* (vbi perpetam nonnulli *μηνίω* legunt) Iracundia est permanens, & thuturna, qualis ea, quæ in Achille describitur ab Homero, tot heroum funeribus, & miserima Græciæ ingemifcentis clade vix fatiata.

Tertia ab eodem appellatur *νότος*, & *πότις*, quæ (inquit) ira est reposita, ac recondita, vltiscendi occasionem captans, in quo cerere eadem sermè est, ac *μῆνις*.

Eust. in l. 1. Iliad. initio.

Alij non *νότος*, sed *μηνίω* tertio loco ponunt, quæ Eustatius *φρεσίν ἰνσασίω* iram prorsus à mente alienatam, præcipitem, insanam; Latini furorem nominant: & talis est ea, quæ à Gregorio Nyffeno, cum energumencorum affectibus comparatur.

Eadem enim (inquit) iratis, quæ Energumedis accidunt. Sanguine diffusi, ac distorti eorum, qui à Dæmone torquentur, sūt oculi, lingua præceps, voces præruptæ, ac latranti similes, quassatio capicis, manuum stolidi motus, pedes instabiles, totius corporis concussio. Hæc sunt irato, & dæmoni communia. Hoc vno duntaxat differunt, quod vnum voluntarium malum est, alterum non est.

De causis Ira, & qui ad iracundiam proclines.

CAPVT XXIX.

Iracundiæ causâs, ingeniosè, vt solet, & feliciter est persequutus Aristoteles, lib. 2. Rhetoricorum.

Sex sunt (inquit) præcipuè, quæ iratos efficiunt, dolor, impedimentum, vehemens cupiditas, despicientia præsentis status, offensio

præter expectationem: quædam circumstantia. Vnde sex genera eorum colligit, qui facilius irascuntur.

Primum est eorum, qui dolent, propter aliquam despicientiam, quæ caussa iræ maxima est, & carcerarum omnium origo. Quò autem quisque vel dignitate clarior est, vel gloria cupidior, eò magis despectus iritatur.

Hinc illa querimonie Iunonis apud Senecam in Hercule furente, & apud Virgilium.

Ast ego, quæ diuum incedo regina!

Cuius rei memorabile est ira Narferis argumentum: cum enim ille animosus Eunu-
chus, & rei militaris gloria præstantissimus, *Narferis* in-
Touilam Gothorum Regem, Martio vigore, *Narferis* in-
& spiritu planè ingentem debellasset, mox *Narferis* in-
inconstantis fortunæ ludo iactatus, non modò Italiae præfectura spoliatus, sed à Sophia Imperatrice impotentis animi scemina probris concisus est. Quippe illa dicebat,

Narferem ad pensa, & lanas esse relegandum.

Quæ vox nimis petulanter effusa, egregij spiritus, & roboris ducem, mirum se Iustino Imperatori, & Sophiæ eius vxori, eam telam orsurum dixit, quam nulla eorum vis, aut industria posset retexere: quod præstitit, cum Longobardos à regnis suæ squallore, ad fertiles Italiæ campos euocauit, quorum armis magna Italiae pars Imperatori detracta est, tantum veneni habuit muliebris calumnia.

Secundum: qui in rebus suis aliquo afficiuntur impedimento, siue apertè quis obstat, & refragetur, siue cum possit minime fauceat: vt si quis sitienti potum denegat, aut famelico panem.

Tertium. Ad iram propensissimi sunt, qui vehèmenter aliqua cupiditate trahuntur, vt egrotantes, paupertate laborantes, sitientes, amantes, *genus irritabile*.

Quartum: quorum præsens status despiciuntur, vt egrotans in ijs, quæ pertinent ad morbum, paupertate laborans, in ijs quæ pertinet ad paupertatem. Bellator in his, quæ ad bellum. Cuius cõtemptus manifestissima sunt exempla. Quibus enim furijs agitur Philoctetes apud Poetas, ob morbum despectus, & à Græcorum exercitu seiunctus. Quibus iræ motibus obnoxij sunt, qui ob vitium aliquod corporis, aut notam deformitatis iridentur: Cornelius Senator, cum à Domitio Corbulone struthiocamelus depilatus vocaretur, in con-

vltimè cupis obiecta iram insipientiam.

in con-

confessu grauissimo Sanatus lachrymas non tenuit.

Hipponas Poëta cum esset singulari oris deformitate, ideoque à ludibundis pictoribus depictus, & in derisum publicum propositus, adeò excanduit, ut derisionis auctores, impulsoresque furioso carmine ad suspendium adigeret. Pauperes verò grauius contemptum ferunt, si antea diuites extiterint, & eò miseriarum delapsi, à suis etiam despiciantur. At milites, & poëta, ceterique scriptores, ipsi etiam opifices, facillime stomachantur, si in ijs, quibus florere se laudibus cupiunt, parui pendantur. Sub Boleslao III. Polonorum Rege Palatinus quidam Polonus, cui Rex in opprobrium ignauia, leporis pellem, colum, & fusum miserat, tam iniquo tulit animo, ut sibi ipsi violentas afferret manus.

Cromer. l. 6

Magna
vix gloria
despicietia.Philost. in
Herode.

Herodes Atticus; cum adhuc adolescens coram Antonino Imperatore perorans, præ timore, & conturbatione mentis obmutisset, contemptum veritus, pene se in Istrum desperatione proiecit.

Titus Labienus ingenio suo superstes (ut ait Seneca) esse noluit, sed eius libris ex S. C. combustis, vltro se in maiorum suorum monumenta ferri atque includi voluit. Tanta crux est gloriae cupidis despicietia.

Quintum, vehementius irritantur, qui præter expectationem offenduntur, maxime ab ijs, quos sibi beneuolos, & amicos fore existimabant. Sicut enim insperata boni species, vbi primum obiecta est, maiori iucunditate sensus perfundit, sic etiam doloris minime expectati, grauis percellit iniuria.

Ad summum enumerantur, qui certis quibusdam horis, & temporibus turbari, & vt maria, ventis cieri, commoueri que solent.

Causa iracundia 17.
ab Aristotele.

Nec satis fuit Aristoteli, hæc in genere enumerasse: septemdecim deinde causas specie, prosequitur, è quibus excitari, conflare que solita est iracundia. Hæ sunt: subânatio, illusio, detrimentum contumeliosum, maledictum, amicitia despiciens, consuetudo honorandi omissa, ingrati animi signum, nulla existimatio, officium spreum, gaudium in aduersis, neglectus, auscultatio, aut inspectio malorum, despicietia in rebus caris, nulla gratiarum actio, dissimulatio, beneficium in alios, & non in ipsos, obliuio, ad summum contemptus apud eos, à quibus gratiam, & famam colligere qui irascuntur vehementer cupiunt.

Ad hæc cuiusque ingenium, natura, temperies, ætas, conditio, diligenter erunt consideranda, è quibus plurimum momenti in iram deriuatur. Non opus est in his immorari pluribus, nimis multæ causæ sunt, & nimis promptæ, quæ iratos faciunt, longè opportunius est de tractatione, & moderatione huius affectus disserere.

De concitando odio, & iracundia.

CAPVT XXX.

Hæc erunt igitur capita, per quæ odij, & iracundia vis facile inardescet: nunc autem modos, & exempla, affectuumque in eo genere varietatem exequamur.

Primum artificium est Oratoris ad animos iam suspicionibus exulceratos, & mediocriter inflexos, accedere, quo facilius motum concipiant. Vt enim in corpore humano, si ad humores male affectos, ipsa cœli ratio, atque intemperies accesserit, tantò citius vis morbi inualefcit: Sic animum præuis iam similitudinibus leuiter occupatum, vel ad eas ipsas suscipiendas, natura, atque ingenio dispositum, acrioris flammæ vis corripit, correptumque facilius incendit.

Hoc M. Tullius in accusatoribus Deiotari animaduertit, qui cum ad ulceratas Cæsaris aures accessissent, eas in tranquilla etiam mente similitates excitârunt, quas vix disertissimi oratoris facundia potuit restinguere.

Secundò, Ipsius personæ, quæ damnum intulit species quædam indigna, atrox, crudelis, funesta, quantum res patitur, exprimenda est, quo iniuria, quæ inde profecta fuerit, grauior, & minimè toleranda videatur.

Tertiò, eius ipsius, qui læsus est, vt occurrerit, comparanda erit innocentia, virtus, sapientia, conditio, dignitas, cum personæ, quæ læsit improbitate, scelere, barbarie, indignitate.

Quartò, iniuria illata per graues hypotyposes oculis subiicienda, sublimibus figuris, vt exclamationibus, apostrophis, prosopœijs, aganactesi, & cæteris erit excitanda.

Quintò, comparatione minorum factum erit exaggerandum, & varia exempla etiam magnarum iniuriarum colligenda, quæ cum in hac vna improbitate collata, longè minoræ videantur.

Sextò,

Sextò, non modo presentis mali vis erit commemoranda, sed etiam futuri, si talis iniuria fuerit impunita, terror ex varijs adiunctis incutiendus.

Septimò, si qua externa species animos irritare acrius potest, tempore, & loco erit adhibenda.

Octavò, si suspicio sit affectati motus, aut animi priuato odio inique affecti, tum lentè, remissè, callidè oratores progredi solent, & simplicem magis rei narrationem, quàm vllà amplificationem pertextere.

Nonò, permagna habenda est rerum, personarum, locorum, temporumque ratio, vt pro istorum varietate motus aut sint acuti, aut lenes, aut mediocres: nec sint comicè iracundi, nec muliebres, nec tragicis minis, & doloribus intemperantes.

Decimò, curandum est vt orator deorum personæ retineat, neque ipse actione intemperanter abutatur: quæ omnia peius exemplis illustro.

Quomodo à personis, rebus & signis, concitetur iracundia.

CAPVT XXXI.

Cic. de Harusp. resp. Persona in odium adducitur à vitijs animi, & corporis, atque ipsius conditionis indignitate.

nitate. Is Ciceronis modus quam optimus mihi videtur. Etenim si vnum hominem deterrimum, poetæ præstanti aliquis ingenio, fictis conquisitisque vitijs deformatum vellet educere, nullum profectò dedecus reperire posset, quod in hoc non inesset, multaque in eo defixa, ac penitus haerentia præteriret. Appositum initium, pergit, & ad commouendos animos deterrima affect vitia, contra Deos, patriam, parentes, quæ homo ille perpetravit *Diis (inquit) immortalibus*, & patriæ nos primum natura conciliat, eodem enim tempore, & suscipimur in lucem, & hoc spiritu coe est augemur: & in certam sedem ciuitatis, ac libertatis ascribimur. Ille parentum non veni, sacra, memoriam, Fonteciano nomine obruit, Deorum ignes solemnes, mensas, abditos, ac penetrales focos occultat, & maribus non inuisa solum, sed etiam inaudita sacra inexplabili scelere peruertit, idemque earum templis inflammat Dearum, quarum ope etiam alijs incendijs subuenitur. Quid de patria loquar, qui primum eum ciuem vi, ferro, periculis, vrbis, omnibus patriæ præsidijs depulit, quem vos patriæ confuatore esse sapissimè iudicaueritis, &c.

Hæc oratio grauis est, distributa, & præteritum exaggerata. Audiam Gregorianæ eloquentiæ fulmen, vt Cappadocem delictibus in odium adducat.

Gregorius Nazianzenus Orat. XXI. in Athanasium.

ΤΕΡΑΣ ἢ Καππαδοκίον, ἐκ τῶ ἐσχάτων ἡμετέρων ὀργάνωτον, πονηρὸν τὸ γένος, πονηρότερον τὴν διάνοιαν οὐδὲ παντελῶς ἐλευθεροῦ. ἀλλ' ἐπιμικτορ, αἶον τὸ ἡμιόνων γινώσκουον τὰ μὲν πρῶτα Ζατῆζης ἀλλοζίας δέλον & μάζης ὄνιον, πάντα, καὶ ποιῆμ, & λέγει ἐπὶ τῆ γαστρί μεμαδικός, τὰ τελευτάα ἦ, & πολιτεία παρεισφραδέρμ, καὶ πιευδὲν ταύτης τὰ ἔσχατα, ὅθι ὑείων κρεῶν ὑπαόοχέα γενέσθαι, οἷς τὸ στρατιωτικὸν ζέρεται. εἶτα καχὸν περὶ τῆ πῖσιν γενόμωτον, καὶ τῆ γαστρί πολιτευσάμωτον. ἐπειδὴ τὸ σῶμα ὑπελέτρωτο μόνον δρατμόν σινεῖ, & ἄλλω δὲ ἄλλης ἀμέθων χῶσαν, & πόλιμ. (αἶα τὰ τ' φυγάδων) τέλμω

Cappadox quoddam monstrum, ex ultimis terræ nostræ finibus oriundum, mularum genere, animo peius, ac omnino quidem ex parte liberum, sed dubium, ac permixtum, cuiusmodi mularum genus esse constat, primum alienæ mensæ mancipium, atque offa venale, sicque comparatum, & edoctum, vt omnia ad ventris gratiam tum faceret, tum loqueretur, tandem cum ad Remip. gerendam pestilenter se conuulisset, atque extrorsum, & fordissimum illius muneri, hoc est, suis carnibus, quibus turba militaris alitur, suscipiendis, profectus fuisset, atque in commisso sibi negotio infidum se præbuisset, totamque muneris sui administrationem ad ventrem retulisset, posteaquam nihil illi præter corpus reliqui fuit, profugiendi consilium capit, atque aliam ex alia regionem, ac ciuitatem (vt fugitiuorum mos

ἐπὶ χαλῶ τῷ κοινῷ τῆς ἐκκλησίας. οἷόν τις λίγυπτιὰκὴ πηγή, τὴν Αλεξανδρίαν καταλαμβάνει. ἐν ταῦτα τ' ἄλλης ἴσταται, καὶ τῆς κενύργιας ἀρχεται, καὶ ἦν τὰ ἄλλα μὲν οὐδὲ νὸς ἀξίῳ, οὐ λόγων ἐλευθερίων μετετχηκῶς αὐτὴν συνίστανται μὲν, ὅσα εὐσεβείας σχῆμα γ' οὐν τι καὶ πᾶσιμα κοινὸν περιείμην, κακουργῆσαι, καὶ συγγέαι πράγματα πάντων δεινότερα.

mos est) subinde permutans, postremò ad cōmunem Ecclesie perniciem, instar cuiusdam Aegyptiacę plage Alexandriam inuadit. Hic vagari desinit; improbitatem autem, & versatiam auspicatur. Ac cętera quidem nullius pretij erat, nō liberalibus disciplinis imburus, non in congressu, & colloquio facetus, non pietatis latuam saltem, & inanem speciem præferens, verū ad suscipienda facinora, resque perturbandas appositis.

simus.

Item Iuliani orat. IIII.

Αλλ' ἐπιείκει με μαντικὸν ἢ τῷ ἦθος ἀνωμαλία, καὶ τὸ περιττὸν τ' ἐκείσεως. ἔτι περ μάντις ἀρετῶ, ὅς τις ἐκείσε μῦθος αἰθε καλῶς οὐδὲν ὅσον γὰρ εἰδοίκε μοι σημεῖον εἶναι χρηστῶ, ἀνὴρ ἄσπαστος, ἀμοι παλλόμενοι, καὶ ἀνασχηκόμενοι. ὀφθαλμὸς σοβῆ μῦθος, καὶ περιπερόμενος, καὶ μανικὸν βλέπων, πόδες ἀσταθῆντες, καὶ μετακλάζοντες, μυκτῆρ ὕβριν πνέων, καὶ περιφρόνησιν, προσάτωσ σχηματισμοὶ καταγέλαστοι. τὸ αὐτὸ φέροντες γέλωτες ἀκρατεῖς τε, καὶ βρασματοῦεις, νέουσις καὶ ἀναεύσεις, σὺν οὐδενὶ λόγῳ, λόγῳ ἰσάμηνος, καὶ κοπῶ, ἰσάμηνος πνεύματι, ἐρατήσεις ἀτακτοὶ καὶ ἀσύνηλοι ἀποκρίσεις οὐδὲν τῶτων ἀμείνωσι, ἀλλ' ἄλλως ἐπεμεινῶσται, καὶ ὅσα εὐσεβείας, οὐδὲ τὰξαι προῖδσαι παρθεύσεως. ἢ ἂν χαρῆ ἕκασον γράφοιμι, τὸ τὸν πρὸ τ' ἔργων ἐδεασάμεν, ὃν καὶ ἐπὶ τ' ἔργων ἐγνώρισσα.

Sed me morum, ac gestus ipsius inaequalitas, atque ingens quaedam mentis emotio vatem efficiebat; siquidem vates ille optimus est, qui recte conijcere nouit. Neque enim mihi boni quicquam significare videbantur, ceruix minime firma, humeri, quos subinde agitabar, & attollebar, oculus vagus, & oberrans, ac furiosum quiddam intuens, pedes inabitiles, & titubantes, nasus contumeliam spirans, vultus lineamenta ridicula, idem significantia, risus proterui, & aestuantes nutus, & renurus omni ratione carētes; sermo hærens, spirituque intercusus; interrogationes præcipites, & imperite, responsiones his nihilo meliores, alia in alias insultantes, non autem graues, & constantes, nec eruditionis ordine progredientes. Quid singula describere necesse est? Talem ante opera conspicatus sum, qualem in operibus postea cognoui.

Iuliani de scriptio.

Sidon. Apol. ep. 13. li. 3.

Eodem genio, sed impari stylo, Gnatonem improborum signiferum, Sidonius Apollinaris efformat, de quo plenius in libro descriptionum, post multa eius crimina addit; Foxculentia omninò par cloacali, quæ quò plus commota, plus fœtida est. Ita viuens, paucis voluptati, nullis amori, omnibus risui, vesicaru ruptor, fractorque ferularum, bibendi audius, audior detrahendi, rabido pariter ore spirans cœnum, spumans vinum, loquens venenum facit anibigi putidior, temulentior, an facinorosior existimetur. [Subiungit de corpore]. Enimvero ille sordidior est, atque deformior

cadauere rogali, quod facibus admotis semicom bustum, moxque sidente strue torrium deuolutum, reddere pyræ iam fastidiosus pollinetor exhorret. Præter hæc lumina gerit idem lumine carentia, quæ stygiæ vice paludis voluunt lachrymas per tenebras gerit & aures immanitate barrinas, quarum fistulam biforem pellis vlcerosâ, circumuenit saxeis nodis, & tofosis humore verrucis; per marginem curuum protuberantibus, portat & nasum, qui cum sit amplus in foraminibus, & strictus in spina, sic patescit horrori, quod angustatur olfactui, prætendit os etiam labris plumbeum, tictu ferinum, gingiuus purulenti.

Ecc tmm.

tum, dentibus buxeum. Et cetera, quæ ille grandi, & horribili oratione.

Omitto quæ habet Demosthenes in Aechinem, Aristogitonem, & Midiam: Cicero in Pisonem, Vatiniū, Clodium, Antonium & ceteros.

Iam ubi hac, & simili proposita immanitate; obiecta est eius, qui in odium adducitur species, si contra lætæ personæ dignitas opponatur, confurgit indignatio; vt,

Cic. 4. Philipp.

Est igitur, Quirites, P. R. Victori omnium gentium, omne certamen cum percussore, cum latrone, cum Spartaco.

Salust. in orat. Philipp. 2.

Et apud Salustium. Proh Dij boni, qui hanc urbem, omiſſa cura adhuc regitis: Marcus A Emilius omnium flagitiosorum postremus, qui peior, an ignauior sit deliberari non potest, exercitum opprimendæ libertatis habet, & se è contempto metuendum effecit: vos mussantes, & retractantes verbis, & vatū carnibus, pacē optatis magis, quam defenditis.

In factō demū proponendo, & aptissimis verbis, atque sententijs explicando, per magna totius affectus vis consistit.

Greg. Nazianz. orat. 3. in Iulianum.

Quid illud Marci Arethusij martyrium, quod narratur à D Gregorio Nazianzeno, sine iusto iracundiæ dolore in auctorem supplicij, & singulari in Martyem miseratione audiat?

Ducebatur senex sacerdos, Athleta voluntarius, per mediam ciuitatem, omnibus, præter persecutores, & carnifices tum ob ætatem venerabilis, tum ob vitæ probitatem venerabilior. Ducebatur porro ab omnibus cuiuslibet ætatis, & conditionis, ac fortuna, æque videntibus viris, & sceminis; adolescentibus, & senibus; tam publica negotia administrabant, quam qui honoribus, ac dignitatibus præditi erant; hoc vnum certamen cunctis propositum erat, vt furoris aduersus senem immanitate sese mutuo superarent, omnibusque pietatis pars esse censebatur; quam plurimis cum malis afficere, pugilemque senem, aduersus totam ciuitatem decertantem superare. Raptabatur per plateas, volutabatur in cloacis, crinibus, & quauis alia corporis parte admixta, nempe cruciatibus, contumelia ab ijs traheretur, qui in Mithræ sacris huiusmodi supplicij iuste cruciantur. A pueris ad pueros pendulus remittebatur, qui cultis pennatis generosum illud corpus certatim excipientes, instar ludi diram agebant tragœdiam.

Tormentis etiam tibiæ illius ad ipsa vltimè ossa comprimebantur, lincis filis amputabantur aures, tenuissimis quidè illis, sed firmisissimis. Ipse interim sporta in alium sublatus, melle, & iusculo vndique perfusus, apibus, & vespis meridiano tempore pungebatur, ardentissimo sole lucente, atque huic quidem carnes colliquante, illis autem beatarū carnum, non enim dixerim miserarum, esum acriorem efficiente.

Hæc è Græcis Latine expressa, ne Græcis vsq; testimonijs, paginas oneremus: quæ vel liquidè, simpliciterq; narrata, ad motus cœlitandos vim habent non mediocrem.

Sic Galgacus apud Cornelium Tacitū Britannorum suorū animos, odijs aduersus populum Romanum iritans, quam excellè, & Romanorū crudelitatem, & suorū miserias narrat.

Raptores (inquit) orbis, postquam cuncta vastantibus defuere, terras, & mare scrutantur: si locuples hostis est, auari, si pauper, & Romaniorū crudelitatem, & suorū miserias narrat.

Raptores (inquit) orbis, postquam cuncta vastantibus defuere, terras, & mare scrutantur: si locuples hostis est, auari, si pauper, & Romaniorū crudelitatem, & suorū miserias narrat.

Coniuges, forefereq; & si hostilem libidinem effugiant, nomine amicorum, atque hospitum polluuntur. Bona, fortunæque in tributum egerunt, in annonam frumentum, corpora ipsa, ac manus syluis, ac paludibus communiendis, verbera inter, ac contumelias conterunt. Nata seruituti mancipia semel veniunt, atque vltro à dominis aluntur. Britannia seruitutem suam quotidie emit, quotidie pascit. Hæc ad mouendam iracundiam graui-

ter, & amarulente dicta. Quid si iam accedant vehementium figurarum emissiones, vt;

Καὶ τὰ κατὰ σωματικὰς ἐαυτῶν πεπραγμένα ὁ κατὰ τὸν Τολμηρὸν βλέπων εἰς ὑμᾶς. Deinde tot criminum sibi conscius impurus ille audebit in nos intueri. Et cōtra Aristogitonē καὶ οὐδὲν ὑμῶν χολῶν οὐδ' ὄργων ἐχθρὰ φανήσεται ἐφ' οἷς ὁ θεὸς ὑποσχεθεὶς ἀνθρώπων ὑποσχεθεὶς ἐλάττω τοῖς νόμοις. Nullus deinde vestrum succensere, & irasci videbitur, in ijs quibus execrandus ille, & exhausti pudoris homo leges violat.

Hæ sunt faces, & classica. Quid Cicero? quo genio in odium, & iracundiam rapit.

Cum

Cum quidem tu, o vecors, & amens, cum omnes boni, abisti, inclusique mœrent, tēpla generent, tectū ipsa vrbis lugerent, complexus es istud funestum animal, ex nefarijs stupris, & civili cruore, ex omnium scelerum importunitate, & flagitiorum impunitate concretum: Atque eodem in templo, eodem loci vestigio, & temporis, abiria non mei solum, sed patriæ fœnecis abstulisti. Quid ego illorū dierum epulas? quid lætitiā, & gratulationē tuā? quid cū tuis sordidissimis gregibus intemperatissimas perpotationes prædicē? Quis te illis diebus sobriū? quis agentē aliquid, quod esset libero dignum? quis denique in publico vidit: cum collegæ tui domus cætu, & cymbalis personaret? cumque ipse nudus in conviviū saltaret in quo, ne tum quidem, cū illum suum saltariorum versaret orbem, fortunæ rotā perimefcebatur. Hic autem non tā musicus iacebat in suo Gregorū fatore, atq; vino, quod quidem istius in illis Reipublicis, quasi aliquod Lapitharum, aut Centaurorū conviviū ferebatur: quo nemo potest dicere, vtrum iste plus biberit, an vomuerit, an effuderit.

Hæc crudelitas, & turpitude tam sublimi oratione expressa, ingentes habet aculeos. Post hæc modo vibrantur confertæ exclamationes: vt, O tenebræ, o lutum, o sordes! Et alibi: O scelus, o portentum in vltimas terras exportandum! Errurusus] O spectaculum miserum, atque acerbum ludibrio esse verbis gloriam, P. R. nomen, in hominum conuentu, atque multitudine, piratico Myoparone, in portu Syracusarum, de classe populi Romani triumphum agat pirata, cum prætoris nequissimi, acerbissimi que nauim prædonum xemi aspergerent.

Modò apostrophæ, & conuersiones accedunt ad homines, ad Deos. vt,

Per Deos Immortales, Iudices, quo tandem animo sedetis, aut hæc quemadmodum auditis; vtrum ego desipio, & plusquam satis est, doleo in tanta calamitate, miseriaque foetiorum? an vos quoque hic acerbissimus innocentium cruciatus, & maxor pari sensu doloris afficit, &c. Ad Deos, vt, καλῶ ἢ ἐναντιὸν ἡμῶν ὦ ἀνόθεσ Αἰθνηῶσι τοῖς θεοῖς ἀπαγ-
τας.

Modò comparata proferuntur exempla.

Quis hoc fecit vlla in Schyria tyrannus, vt eos, quos luctu afficeret, lugere nõ sineret?

mœrorem relinquis, mœroris auferis insignia, eripis lachrymas, non consolando, sed minando.

Modò per prosopopœias orationes exprimentur, mortui ipsi ad tribunal Iudicium, & confessum auditorum appellantur; siquidem Orestes apud Libanium, apte admodum patris demortui animam, & Apollinem Pythium, tanquam innocentia suæ propugnatores aduocat. Ad summum tanquam balistis exploduntur indignationes, execrationes, dira, & cætera id genus, de quibus in figuris. Adduntur etiam minime, & varij terrores incuriuntur, vt [Erit, erit illud tempus.] & similia.

Quod si etiam signa extiterint, vt corpora spurcè tractata, liuores, cruor, vulnera, vites, gladij, suppliciorum instrumenta.

Signa externa aptè hic proferuntur.

Clotildis, Clothouæ filia, & Childeberti, Clotharij, atque Theodorici Regum Francorum soror, ab Almarco Rege Visigothorum Ariano, cui nupsérat, ignominiose, duritè que tractata, imbutum suo cruore sudarium ad fratres Reges misit, quibus veluti literis sanguine exaratis perciti, classicum tota Francia cecinerunt, & immane illud bellum cõstârunt; quo res Visigothorum prorsus attritæ ceciderunt. Nec altares magis P. R. excitauit, quam cum Antonius Castalis vestem explicans exclamauit;

Ὁ σολῆς ἐσσορα γένεθς ἐν τῷ τῶστω μόνον ὡς εἶπεν ἑλαβες ἐν ταύτῃ σφαιρῆς.

Paul. Aemil. i.

Diol. l. 44.

De varietate motuum iracundiæ, & eorum vsu.

Ac de vitiosis motibus in hoc genere.

CAPVT XXXII.

A Dhibenda est à prudenti feliciter oratore permagna in hisce motibus concitandis temperies, vt insanos quosque, & ignauos reiciat: sanos contra, & generosos studiosissime consequatur. Primum quidam motus sunt iracundiæ, qui videntur magni, & violenti, sed re ipsa verbosi sunt, degentes, ignaui: qui a comicis, plebeijs hominibus tribui solent: Rumpuntur enim nonnūquam iracundiæ, & quo magis irascuntur, eo pleniorē omnium capiunt risum. Talia sunt ista apud Terentium.

Ecc 2 Intro

Demosth. de coron. a. Cicero in 2. 780 m.

Tum autem Syrum impulsorem: Vah! quibus
illum lacerarem modis.

Sublimem, medium, arripere, & capite pri-
mum in terra statuerem.

Vt cerebro aspergat viam.

Adolescenti ipsi oculos eriperem: post hac praece-
ptem da em:

Ceteros ruerem, agerem, raperem, tunderem, &
prostrerem.

Fulgura sunt haec (vt diximus) è pelui.

Quin apud Plautum, quanto dolore, & i-
racundia haec senex.

Perij, interij, occidi: quò curam? & quò non
curram?

Plautus in
aulularia.

Tene, tene, quem? quis? nescio, nihil video, ca-
cus, atque

Equidem quo eam, aut ubi sim, aut qui sim,
neque cum a. imo

Certum inuestigare, obsecro vos ergo mihi au-
xilio

Oro, obsecro, sitis: & hominem demonstratis,
quò eam abstulerit.

Qui vestitus, & creata occuliant sese, atq; sedet,
quasi sint frugi.

Quid ais tu? tibi credere certum est, nam esse
bonum te vultu cognosco.

Quid est, quò videtur noui omnes. Scio fure esse
hic complures.

Haec tam iracunda ad risum ab ingenioso
poeta sunt comparata. Homo enim dolore, &
iracundia cæcus seipsum interrogat, & si-
mul respondet, modò alios laudat pariter, & vitupe-
rat, quas ob causas meritò deridetur.

Quæ sunt igitur huius affectus vitia? faci-
le est istud: quidem prudentia diiudicare.
Primum vitiosus sunt nimis vehementes, atq;
insani. Tantum enim abest, vt iracundiam,
vel terrorem injiciant clamosi isti nugatores,
qui potius se ipsos præbent deridendos, quò
ratione præstantissima hominis parte videan-
tur destituti.

Secundò, deridentur qui licet insani nihil
admodum habeant, supra rem tamen, & per-
sonam sunt elati: quales sunt, qui in caulis,
& negotijs minoris momenti adhibentur ad
tragædiæ grauitatem nimis compositi. Quòd
vixitum pueris familiare est, qui in affectibus,
& iudicijs nullum persæpe tenent modum.
Atqui vt res alioqui viles amplissimis extol-
lunt laudibus, sic etiam in minora quæque
crimina, æque solent, ac in maxima, excan-
descere.

Tertio generosi plerumque motus verbis Motus ge-
antiquis, atque inflatis deteri, infringique fo- nerois qui
lent: Num enim in risum cedit hæc iracundia enarui,
Medea apud Pacuuium?

Quidnam autem hoc soniti est, quò stridit Pacuuius
fori?

Vbi ille est? me miseram! quoniam clamor e-
liminat.

Si quis me hac oratione incilet, quid respon-
deam?

Vtinam nunc matrem, am ingenio, vt meum
patrem vici queam.

Egone tyranni noui reueritudinem,

Me caluuiur sufficio.

Quartò, cauendum est serijs iracundia
motibus, misceantur ioci, & ridicula. Ne-
que enim licet irasci oratori, vt Ballioni.

Forum coquinum qui vocant, stuitè vo-
cant:

Nam non coquinum est, verum furinum est
fori.

Nam si ego iuratus peiorem hominem qua-
rerem.

Coquinum non potui, quàm hunc, quem duce
ducere.

Multiloquum, gloriosum, insulsum, in-
utilem.

Quin hæc rem Orcus recipere hunc ad se
noluit.

Vt esset hic, qui mortuus cenam coquat:

Nam hic solus illis coquere quòd placeat,
potest.

De generosis iracundia moti- bus.

CAPVT XXXIII.

Extant plerique generosi iracundia mo-
tus, qui, quasi liberi paterni corporis si-
militudinem, sic animæ ipsius Oratorum,
à quibus fluunt, effigiem quandam præfe-
runt, vt non immeritò, illustrium parentum
sobilem possis appellare. Quæ in re præ-
ceteris admirabiles. Diuus Gregorius Nazian-
zenus, Demosthenes, & Cicero extitere.

Quo enim spiritu, hæc aduer-
sus Iulianum.

MOTVS IRASCIBILIS.

Gregorius Nazianz. auersus Iulianum Orat. III.

Ενηδέεσθε, καὶ ἀσεβέεσθε, καὶ ἀπαυδευτό-
 τατε τὰ μεγάλα, σὺ χαλὰ τοῦ ταύτα κλη-
 ρῆ, καὶ τὸ οὐκ ἀμικρῆς κατ' ἰσοφορίας,
 καὶ τὰ πάντα διαλαβέσθε τὰ πέριτα, διὰ τὸ
 εὐτελείαν τῶ λόγου, καὶ τὸ μωρίας ὡς ἀν' αὐτοῖ
 φαίητε τὴ κηρύγματι, ὅθ' ἔρωτες ἐνίκητε, καὶ
 δαίμονας ἔπαυσε, καὶ χρόνον ὑπερηκόμισε, τὸ
 αὐτὸ παλαιὸν τε ὄμβ' τυγχάνον, καὶ νέον ὡς
 ὑμεῖς τὸ δεῖον τινὰ τερατεῖον δεῖτε, τὸ ἴδιον τῆς ἐλί-
 γοις τὸ ἴδιον τῆς πολλῆς, καὶ τὸ μὴ τῆ σκιαζο-
 φία, τὸ ἴδιον τῆ τελειώσεσθε τῆς μοσχηρῆς κηρύξας ἰ-
 δίοις ταμειουθέντι; σὺ χαλὰ τὴ μεγάλης τῆ
 Χριστὸ κληρονομίας; ὁ πῆς, καὶ πρὸς, καὶ
 πόθεν, μεγάλης, καὶ οὐ πικρῆς, οὐδ' ἀμ-
 πλιον ἢ σὺ ματῶσι τινες. ἀλλ' ἐπὶ πῆτον ἀεί-
 βαλὸς μὲνης τὴ καὶ ἀρδῆ θιμένης. πεισὺ γὰρ
 τῶς πρῆρτεσι, καὶ τοῖς ὀρωμένοις, ἦν ὁ θεὸς
 ἐποίησε, καὶ ὡς ἀνθρώπου ἑκλήρονόμησε,
 ἦν νόμος ἐτύπωτε, καὶ χάρις ἐπλήρωτε, καὶ
 χριστὸς ἐνεκάρησε. ἦν ἀρροφῆται σιωπῆς
 αμ, καὶ ἀπόστολοι σιωπῆσαν, καὶ εὐαγγελιστῶν
 κηρυχθέντων, καὶ τὸ χριστὸ δυνάμεις, τῆς
 ὅτις μᾶλλον σὺ κατὰ τῆ τὸ κόντων καθή-
 ραντ' αἵματι, τῆς ὅτις αἵμασι; σὺ πό-
 λειον χαλὰ τὴ εἰρήνης; σὺ χεῖρα καλὰ τὸ ὑπὲρ
 θεὸ ἠλωθείτης τε καὶ διὰ σέ; σὺ καλὰ τὸ χολῆς
 τὴν σὴν γέισι; καλὰ τῆ σαυρὸς Ἰσραηλ; καλὰ
 τῆ θανάτου κατὰ λυσιμ, καλὰ τὴ ἀναστάσεως
 ἐπανόστασι; καλὰ τὸ μάρτυρι, οὐδ' ἄρτυ-
 ρας; καὶ Ἡρώδη διόκτης; καὶ μετὰ Ἰδαν προ-
 δότης; πῆτον ὅσον ὅδε ἀγχοῦ τὴν μελάνοιαν
 ἔδειξας ὡς περ' ἐκεῖ, καὶ χριστοκτόνος καὶ
 Πιλάτον, καὶ μετὰ Ἰδαίως μισοῦσι; ὅδε καὶ ἠ-
 δέωδες τὰ ὑπὲρ Χριστὸ σφάγια; οὐδ' ἐφοβήθη
 τοὺς μετὰ τῆς ἀγωνίας. τὸ Ἰωάννην ἐξένου,
 τὸ Πέτρον, τὸ Παῦλον, τὸ Ἰάκωβον, Στέφανον, τὸ
 Ανδρέαν, τὴν Θέκλαν, τοὺς ἐπ' ἐκείνοις τε, καὶ
 πρὸ ἐκείνων, τὸ ἀληθείας προσηγορευμένους αἰτίας;

Homo stultissime, & impiissime, & in mag-
 nis rebus imperitissime, tunc aduersus
 tantam sortem, ac per totam orbem fit-
 sam oblationem, quæ per sermonis vilita-
 tem, prædicationisque, vt ipsi fortasse dixe-
 ritis, stultitiam omnes terræ fines complexa
 est, quæ sapientes vicit, & demones oppres-
 sit, & tempus superauit, eadem vetus simul,
 & noua (vt vos Deorum quendam porten-
 tose confingitis) illa paucis, hæc promiscuæ
 multitudini, illa adumbratione, hæc perfe-
 ctione mysterij ad sua tempora reseruat? Tū-
 ne? quis autem, & quantus? & vnde profes-
 tus? Aduersus magnam Christi hæreditatem,
 magnam inquam, illam, nec etiam si quidam
 maiori, quàm tu, futuro, atque insania præ-
 cipites ferantur, finem habituram, verum lon-
 gius progressuram, altiusque assurrectu-
 ram? mihi enim & Prophetarum oracula, &
 ea, quæ cernimus, fidem faciunt; quam, vt
 Deus, creauit; & vt homo, hæreditate conse-
 cutus est: quam lex adumbravit. & gratia
 expleuit: quam Prophetæ coagmentarunt, &
 Apostoli, quasi vinculis constrinxerunt,
 & Euangelistæ numeris omnibus absolue-
 runt? Tunc aduersus Christi sacrificium,
 cum tuis piaculis? tunc aduersus eum cruo-
 rem, quo mundus purgatus est, cum tuis cruo-
 ribus? tunc bellum aduersus pacem? tunc ma-
 num aduersus eam, quæ, & pro te, & propter
 te, clavis trāfixa est? tunc aduersus fel gustum
 tui? aduersus crucem trophæum? aduersus
 mortem oppressionem? aduersus resurre-
 ctionem, insurrectionem, & rebellionem? ad-
 uersus martyrem, ne martyres quidem? post
 Herodem persecutor, & post Iudam proditor,
 nisi quod non laqueo, vt ille penitentis
 animi significationem dedisti, post Pila-
 tum Christicida, post Iudæos Dei hostis?
 non victimas pro Christo castas verius es?
 nec magnos pugiles extimuisi, Ioannem il-
 lum, Petrum, Paulum, Iacobum, Stephanum,
 Andream, Theclam, eos, qui & post illos, &
 ante illos, pro veritate periculis se obice-
 runt? qui cum igni, & ferro, & belluis, & ty-
 rannicis, & presentibus malis, & denunciatis.

Ecc 3. a lacti

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

οὐ πυρὶ, καὶ σιδήρῳ, καὶ θηρί, καὶ τυράννοις προ-
 δύμως ἀντηγωνίσαντο καὶ παρ᾽ ἑσὶ χακοῖς, καὶ
 ἀπειλούμενοις, ὡς περ ἐν ἄλλοις σώμασιν
 ἢ ἀσώματοι, τὴν ὀνεικίαν: ἵνα μὴ προδώσι
 μηδὲ μέχρι ῥήματ' τὴν εὐσθένειαν, ὧν αἱ
 μεγάλαί, ἡμαί, καὶ πανηγύρεις, παρ' ὧν δαί-
 μονες ἐλάσσονται, καὶ ἴσοι θεραπεύονται.
 ὧν αἱ ἐπιφάνεια, καὶ ὧν αἱ προρήσεις, ὧν καὶ
 τὰ σέματα μόνον ἴσα δύναται ταῖς ἀγίαις
 ψυχαῖς, ἢ ἐπαφέματα, ἢ τιμώματα. ὧν καὶ
 φανίδες ἄματ' μόνον, καὶ μικρὰ σύμβο-
 λα πλάτους, ἴσα δὲ ῥῶσι τοῖς σώμασι.

alacri animo, velut in alienis corporibus,
 imò quasi corporum expertes, dimicant.
 cur? ne pietatem, vel verbo tenus proderent.
 Quibus præclari honores, & festa consti-
 tuta sunt: à quibus dæmones propelluntur,
 & morbi curantur: quorum apparitiones,
 & prædictiones: quorum vel sola corpora
 idem possunt, quod animæ sanctæ, siue tan-
 gantur, siue honorentur, quorum vel solæ
 sanguinis guttæ, atque suppliciorum signa i-
 dem possunt, quod corpora. Hæc et-
 iam truci habet aliquid fe-
 stiuitatis admix-
 tum.

ΟΥ φασι αἱ τὰ ἐκείνου σέβοντες, καὶ
 τὴν νεοῦ μιν θεὸν ἀναπλάπτοντες, τὸν
 ἡδὺν, καὶ φιλόανθρωπον, ἀλλ' ὅτι δημο-
 σίας διακέσθωσαν Χριστιανοὶ προὔθηκα, καὶ πάν-
 τα πασχέτωσαν, ὅσα δοκεῖ τοῖς διώκουσι μ,
 ἀφέντες αὐτοὺς τὴν διάκειν αἰτίας. τὴν ὕ-
 δραν δ', οὐδεὶς πῶποτε κείων ἤμερον, ὅτι οὐ-
 νεὰ κεφαλᾶς ἀντὶ μίας πρὸς ἀλλοτρίαν. ἔτι τῶ
 μύθῳ πεισέωμ, οὗ τὴν Παταρικὴν χίμαιραν,
 ὅτι ζεῖς, καὶ ἀγομίτες, ὡς εἶναι φοβερώτεραν.
 ἢ τὴν αἰθέρην Κέρβερον, ὅτι τοσαύτας τε, καὶ ὁ-
 μοίας, ἢ τὸ θαλάσσιον χακὸν τὴν Σκύλλα μ, ὅτι
 ἔξ' ὧν κύκλω. καὶ ψευκτοτάτας, καὶ τοῖς γὰρ
 ἀνὴρ φασι αὐτῆς χρῆσθαι, καὶ φιλόανθρωπα,
 καὶ εἰς ὄψιν οὐκ ἀσπὴ κόρη γὰρ ἦν πρὸς ὕμνας,
 τι συγγενὲς ἔχουσα αἱ δ' ἀπὸ τῆς κενώδους
 κεφαλᾶς, καὶ θηριώδους, αὐθενὸς ἦσαν ἀγροῦ
 εὐλῆς ὄλης ἀρπάζουσα, καὶ μηδὲν εἰς κίνδυ-
 νον διαφέρουσα, τοῖς ἀντιθέτως χαρῶδους. ἢ καὶ
 τὴν τοξοῦν σὺ, καὶ τὴν σφενδοῦν τὰ βέλη, καὶ
 τοὺς λίθους καταπίπτουσα. ἀλλ' οὐ τοὺς σφεν-
 δοῦντας, καὶ τοὺς τοξοῦντας. ἔτι δ' ἡ κωμ-
 γητῶν τοὺς κύνας, καὶ τὴν φαρμακείων τὰ δη-
 ληγῆρα, καὶ τὴν κερατόντων βοῶν, καὶ σπαρτα-
 τόντων θηρίων τὰ κέρατα, καὶ τοὺς ὄνυχας,
 οἱ δ' ἡρώδης τοῖς, ἐκ τῶν σὴνται, καὶ οὐ
 μετέξουσιν τῶν τομῶν αἰτίας, πολλὰς ταύ-
 τα τὴν ἀλογίας, καὶ ὄντ' ὅρις, δέομα, τῆς
 καὶ τῆς σμυνοῦν κακοῖς, καὶ τῆς τῶ λόγῳ

ΝON ita est, inquit, qui res illius ve-
 nerantur, nouumque Deum illum no-
 bis effingunt, suauem, inquam, illum, &
 benignum: verum quia nequaquam aperte
 promulgauit, ut Christiani vexarentur, atque
 ea omnia paterentur, quæ persecutoribus
 collibitum esset, ideo eum à persecutio-
 nis crimine vindicant. Atqui Hydram ne-
 mo vnquam lenem, & mansuetam dixit,
 quòd nouem capita pro vno proferret, si quid
 fidei poetis habendum est: nec Patariam
 Chimæram, quòd tria, ac diuersa, ut terrorem *Chimæra*
 maiorem afferret: aut illum apud inferos
 Cerberum, quòd totidem, & similia: aut *Cerberum*
 Scyllam, æquoream pestem, quòd sex in or-*Scylla*
 bem, maximeque horrenda, & tamen supe-
 riores ipsius partes suas, & humanas fuisse
 narrant, nec aspectu iniucundas (virgo e-
 nim erat, cognationis cuiusdam necessitudi-
 ne nobiscum deuincta:) at reliqua capita
 canina erant, & belluina, atque omnino pec-
 niciosa, classes totas corripientia, nec, quan-
 tum ad periculum, ab apposita Charybdi quic-
 quam differentia. An tu etiam sagittario-
 rum, & funditorum sagittas, ac lapides, non
 autem funditores ipsos, & sagittarios accusa-
 bis? an venatorum canes, venficorum toxica,
 & cornupetarum bouum, & dilaniantium
 ferarum cornua, & vngues: qui autem his vi-
 tur, extra culpam ponentur, nec criminis cari
 rerum, quas perpetrant, participes erunt?
 Magnæ profectò hæc stultitiæ fuerint, ac so-
 phista proculdubio opus habuerint, qui virtuo-
 rum suorum patrociniū suscipiat, vtriusque
 eloquentiæ veritatem obtegrat. Sed nulla
 vi.

διωκόμεναι τὸ ἀληθὲς συγκαλοῦσιν ὅτι ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ὅπως ἑαυτὸν ἀποκρύψει, οὐδὲ ἀμυνομένη οὐδὲ εἰτὴν Αἰδὸς κινεῖται, ὃ δὴ λέγεται, περιβέβηκε ἢ τῷ δακτυλίῳ γύρω, καὶ τῇ σφοδρῇ τ' σφενδόνῃ χρυσάδιον, ἑαυτὸν ἀκλίθειται νανπὸν ἅ οὐν, ὅσα φέρεται ἐπιχειρεῖ, καὶ διαιδράσκει, τοῦτο πλεονάζει. καὶ τοῖς σωτηριώτεροις ἐστὶν κριταῖς, ὡς ταῦτα πράττων τὲ, καὶ πολλοῦ, οἷς οὐδὲ ἂν αὐτὸς ὡς δικαίως πράττοντο ἐχὴ συνηγορεῖν. οὕτως ἐκάλει τὸν ἑστὴν ἢ πονηρία, καὶ παύλαχθεν ἑαυτὴ περιπίπτει.

vnquam ratione seipsum occultabit, ne si in omnem quidem partem se verteret, ac per vanitatem suam in omnes formas immuter, atque Orei galeam, ut dici solet, induat, aut Gygis annulo, & palæ conuersione sese suffuretur. Imò contrà, quòd magis elabi, atque effugere tentat, hoc magis comprehenditur, & conuincitur apud veritatis tribunal, ac prudentissimos quosque earum rerum iudices, utpote hæc faciens, atque committens, quæ ne ipse quidem, ut iusta defendere queat. Aded expugnata facilis res est improbitas, atque vndeunque se ipsa pugnatur.

Orei galeam.
Gygis annulus.

Quenam ad
omnem com
mune exci
tent, et pu
dorem affe
rant.

Hæc quæ turpitudinem habent admixtam, ut libidinum, potationum, obsequiorum infamiam, non modo commune odium excitant, sed ei ipsi, in quem dicuntur pudorem afferunt non mediocrem, qualia sunt, quæ in nobili Philippica; Antonio de vomitu, & amoribus, Aeschini in oratione pro corona, de comica opera, de obscuritate familie, & vilissimis ministerijs in sacris Cæretis obijciuntur.

propter se clavis transfixa est. Quæ omnia vix habent maximam, & altissimam eloquentiam.

Tandem ista, verbane videntur, an potius fulmina, quæ epiphonematis vice subiiciuntur. Post Herodim persecutor, post Iudam proditor: & quod amarulentam habet ironiam, nisi quod non laqueo, ut ille, poenitentis animi significationem dedisti: post Pilatum Christicida; post Iudeos Dei hostis.

Nunc singula expendamus. Vnde tantus, & tam grauis consurgit motus, paucis ad imitationem norandum est.

Postremò, quæ consummata malitia est, arguit in Iuliano effrenatam audaciam, omnis timoris, tam diuini, quàm humani expertem; à qua luculentæ plerunque ducuntur amplificationes. Non victimas pro Christo casus veritus es, nec magnos pugiles extimuisi Iohannem illum, Petrum, & Paulum: quæ magnificè, & pro rei dignitate dicuntur. Addit falsam, & aculeatam ironiam. Hæc non colis, sed conuenis qui Hercules rogum; ubi de industria Hercules Oetheos, & Pelopas, & humeros eburneos, & cætera id genus commemorat, quo magis aduersarium irretet, qui poetices, ac fabularum cognitionem Christianis hominibus absconditam esse cupiebat. Is est igitur Gregorij character in motibus iracundiæ, & ex vngue leonem licet agnoscere.

Prima emissio fit per amarulentam exclamationem; homo stultissime, et impiissime. Subijcit vltimo loco, quod grauius ambitiosum Iuliani pungebat ingenium: in magnis rebus imperitissime. Mox, qua maiestate orationis, Ecclesie pingit maiestatem? Aduersus tantam sortem, quæ sapientes vicit, Demones oppressit, tempus superauit. Hæc & cætera magnificè. Iam ex aduerso personam Iuliani, quo carbone delineat: tunc quis autem, et quantum? et unde profectus?

Hæc ad contemptum grauiora sunt, quàm si longum verborum circuitum texeret: nam & innata animi generositas indicant, quæ ne dignetur quidē omnes minutias exequere, ut genus, ut educationem, & pueritiam, et vnde profectus? Suspicionem tamen animis auditorum relinquit, verbis ipsis longè grauiorem.

Demosthenes multum habet calidi, & incensit: atque in his profectò motibus longè felicius, quàm in miserationibus dominatur, quanquam non est fusa eius, ut solet iracundia, sed concisis vibrata locutionibus, quas tela ignea meritò quis possit appellare. Videretur autem nonnunquam, præ vehemètia oratoris inclusus collectari spiritus, & non

Demosthe
nis iracun
dia acru
generosa,
fulmini cū
nube collu
stanti com
paratur.
& non

Tertio, ex antithesi, & oppositione contrariorum, pugnam Christi, & Iuliani subiiciens oculis, ingentem motum excitat. Tunc manus aduersus eam, et quæ, et pro te, et

& non fecus, atque halius in ardenti nube circumrotari, strepere, minari, nondum tamē exilire, ut terror ipse quolibet exitu grauior sit, & formidolosior. Nunquid enim in istis videtur ignes parturire, necdum tamen edere ēp' οἷς ἀπ' ἰπποκράτους, cum de Aeschinis audacia, & facinoribus loquutus, ut plura suis auditoribus cogitanda relinquat, & eorum tantum esse turpitudinem ostendat, ut sine nausea, & animi cruciata dici non possint.

In his ego, inquit, strangulor. Nondum fulmen cecidit, & eo terribilius est: & ἐὼς ὁ ἀνέπτοι τις, postquam multa eructauit in a Iucriario? Numquid hic est barbarus? num execrandus? Hic intercidit, quasi prae atrocitate nomen vix inuenies, deinde transilit: Num ipse est, quo quisque dixerit mali? Cur tum quidem illud, sed grauis, & generosi stomachi.

Ciceronis
motus in
iracundia.

Quid Cicero ἐν τῷ 19. summis in omnibus: huius strictae, & fastidiosae iracundiae, ubi modo vult, multum habet: ut, tuae coniugis, bonae foeminae, locupletis quidem certe, Bambalio quidam pater, homo nullo numero, nihil illo contemptius, qui propter haesitantiam linguae, stuporemque cordis, cognomen ex contumelia traxerit. At auus huius nobilis, Tuditanus nempe ille, qui cum palla, & cothurnis nummos populo de rostris spargere solebat. Velle hanc contemptioem pecuniae suis reliquisset, haberetis nobilitatem generis gloriosam. Grauis dubio procul, & amarulenta oratio, quae plus celat, quam promittit. Nam quo artificio, M. Antonij auaritiam perstringit? Velle hanc contemptioem: Est istud, Quod mihi igitur certamen esset huiusmodi? cum C. Mario scilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero barbato Epicuræo, cum altero Catilinae laternario, quos neque hercule ego, neque supercilium tuum, neque collega tui cymbala, ac crotala fugi: & ego istius pecudis, ac putidae carnis, consilio scilicet, aut praesidio niri volebam? ab hoc eiecto caduere, quidquam mihi opis, aut ornamenti expectabam? Quae plena sunt acerbi contemptus. Iam vbi habenas laxat iracundiae quantus, & quam admirabilis est.]

Cicer. in
Pisonem.

O Dij immortales, tunc etiam, atque adeo vos geminae voragine scopulique Reipublicae, meam fortunam deprimitis, vestram extollitis. [Et] O familiae! [hic tantisper moratur] dein, non dicam Calpurniae, sed Cluentiae: neque huius vrbis, sed Placentini municipij: ne-

que paterni generis, sed braccatae nationis dedecus.

Et contra Antonium. Tu mentis es compos: tu non constringendus?

Iam ista sunt incensa fulmina.

O audaciam immanem! Tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum aedium Dijs penatibus os importunissimum ostendere? quam domum aliquamdiu aspicere poterat, nemo sine lachrymis pretereire, hac te in domo tamdiu diuersari non puderit in qua, quamuis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse iucundum. An tu illa vestibula, rostra, spolia, cum adspexisti, domum tuam te introire putas? fieri non potest: quamuis enim sine mente, sine sensu sis, ut es; tamen & te, & tua, & tuos nosti. Nec vero te vquam, neque vigilantem, neque in somnis, credo mente posse consistere: necesse est, quamuis sis, ut es, violentus, & furens, cui tibi obiecta sit species singularis viti, perterritum de somno excitari, furere etiam saepe vigilantem.

Et pro domo. O Dij immortales. (Vos enim haec audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat. [Deinde.] Quid tibi necesse fuit anili superstitione, homo fanatice? &c.

Tum Quid homini terribimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum, libidinumque maculis notatissimo, &c.

Quid de me, quod tulisse te dicis, patricida, fratricida, fororicida, nonne extra ordinem tulisti, &c. [Hoc demum stomachum eructare est.] Et. O caenum! o portentum! o scelus! hanc tibi legem Clodius scripsit, spurcior lingua sua.

Grauis hic stomachus, si quisquam alius: Vbi vero stimulandi sunt ad iracundiam iudices, quis illo potentior?

Si haec non ad ciues Romanos, non ad aliquos amicos nostrae ciuitatis, non ad eos, qui populi Romani nomen audiissent: denique, si non ad homines, verum ad bestias, aut etiam, ut longius progrediar, si in aliqua desertissima solitudine, ad laxa, & scopulos haec conqueri, & deplorare vellem: tamen omnia muta, atque inanima, tanta, & tam indigna rerum atrocitate commouerentur. Nunc vero, cum loquar apud Senatores P. R. legum, iudiciorumque, & iuris auctores, timere non debeo, ne non vnus iste cuius Romanus illa cruce dignus, caeteri omnes simili periculo indignissimi iudicentur. Paulo ante, iudices; lachrymas in morte misera, atque indignissima nauarcho.

Verr. 7.
iracundia
& conquisi-
tionis mor-
tua.

chorum non tenebamus. Quid nunc in nostro sanguine tandem facere debemus? nam cuius Rom. sanguis conuictus existimandus est. Et quæ habet in Verzem, initio actiois 2.

Agunt eum præcipitem pœnæ ciuium Roman. quos partim securi percussit, partim inculis necauit, partim implorantes iura libertatis, & ciuitatis in crucem sustulit. Rapiunt eum ad supplicium Dii patrij: quod iste inuentus est, qui è complexu parentum abreptos filios ad necem dueret, & parentis pretium, pro sepultura liberum posceret, & cætera, quæ longè, lateque exaggerata, ad incendendam iudicium iracundiam plurimum valent. Eriam illud 4. ad Herenn. ad incitandum validum est.

4. ad Heren. Quod si istum, Iudices, vestris sententijs liberaueritis, statim sicut à cauca leo missus, aut aliqua terribilissima bellua soluta ex catenis, volitabit, & vagabitur in foro, acens dentes multos (an potius inultos?) in cuiusque fortunas, in omnes amicos, atque inimicos, notos, & ignotos inuisans, aliorum famam depeculans, aliorum domum, atque familiam perfringens, tempubl. funditus labefactans, [Quantquam istud, nondum consummata, vt apparet, eloquentiæ. Mirro cætera prope innumerabilia, quæ passim occurrunt.

Innata est fermè omnibus oratoribus hæc ingenij celsitudo, sed in diuinis hominibus eò clarius elucet, quo sanctitatis armis freti, in vitia liberius inuehuntur. In quo admirabilis est, sicut in cæteris, D. Chrysostomus, maestas, quo enim si iritu dixit aduersus Eudoxiam.

Vide Baron iii. p. 243. Rursum Herodias fuit, rursum bacchatur, rursum ab Herode caput Ioannis iniuriâ petit abscindi: Rursum Iezabel Nabute vineam eripere satagit, & sanctum Eliam ad montes compellere. [Horribilis planè oratio, quæ licet in historiam de cæde Ioannis Baptistæ diceretur, omnes tamen in Eudoxiam quæ tunc acerbissimè Ioannem Chrysostomum persequeretur, dictum existimarunt. Hoc initium, quod inuenitur in oratione ab Antonio Agellio ex veteri codice decepta, immutatum est homil. decima quinta in Matheum, vbi his verbis exorditur: Heu me, quid agam? vnde sermonis exordium faciam? quid dicam? vel quid taceam?

Cætera planè conueniunt: habent autem

amarulentam in ambitionem, & crudelitatem mulierum inuectiuam.

Quid inter agrestes feras leone sæuius? sed nihil ad mulierem. Quid dracone atrocius: sed & hoc muliebri superauit ingenium.

[Deinde]

Danielem leones in lacu reueriti sunt, iustum verò illum Nabuten Iazebel interfecit. Tom. 2. h. 1. Cetus Ionam in ventre custodiuit; Dalida autem Samson circumuentum illecebris, ralo etiam capite deformatum, hostibus tradidit. Dracones, & aspides, & fera comuta, Ioannem Baptistam in solitudine degentem, immanitatis oblitæ tremuerunt, Herodias verò eidem caput ampurauit, & tanti viri mortem in pretium saltationis accepit.

Motus crescit ex comparatis, quæ superius notauimus: iam quo impetu ardentes sagitte vibrantur in Herodem.

Adulterium Herodes committit, & in carcerem pergit Ioannes; sic iudicæ sedens in loco Iudicis reus, in loco vindicis innocentia persequitur. Rogo vbi rerum facies? vbi forma? vbi pudor? vbi existimatio publici cognitoris? vbi Deus? vbi homo? vbi fas? vbi lex, vbi ipsius iura naturæ? Simul omnia sunt, Herodes, te agente, te iudicante, te viuente confusa.

Et ista, quàm graui, & neruosa dicuntur eloquentia.

Mensa migrat in ferarum caueam: in arenam funerum Regia conuertitur: sunt de cœuiuis laniæ spectatores: mutatur furor cœuiuium, fit cibus cædes, vinum transit in sanguinem. Versus est dies natalis in funebrem, ortus in occasum, cœna in homicidium. Neruorum cantus natiuitatis conueniunt, & tragedia personat, quam omnium sæculorum intuebitur memoria.

[Quid deinde?] Ingreditur bellua, non puella; cruorem sciti, non choræas: discurret per aulam imagine duntaxat muliebri fera importuna; per collum iubas spargit, non capillos, varijs torquet membra flexibus; crescit interim immanis sauitia, fit grandis crudelitate, non corpore, fremit ore, dentibus frendet, ferrum non suscipit, sed producit.

Sed omnium planè ingenia, mordaci quadam acrimonia, stylique volubilitate superauit S. Hieronymus. Nam, vt cæteros omittam, Heluidium, Iomianum, Vigilantium, qua oratione Rufinum veterem amicum exagitat.

Fff

Illud

De vastis motibus iracundiae.

Deque lenibus, & moderatis.

CAPVT XXXIV.

Motus iracundiae in oburgationibus.

Distinguendi sunt etiam nonnulli motus grandes, & vasti, quorum apud rusticos homines duros, & ceruicofos, vel etiam apud alios inueteratae malitiae viros, nonnunquam opportunus est vsus: Neque enim compositis ad eloquentiam motibus plus mouentur, quam cantilenis: Atque ut ipsi vasti sunt, & vegetantes, ita etiam atrocibus plerumque, & incompositis moribus, hanc tamen prudentiae dispendio tractandi, quod mihi videtur Gilda sapiens in aeri illa, contra Ecclesiasticum ordinem corruptione, cum apud ferros, & plumbeos homines res ageretur praestitisse. Ita enim incipit.

Gilda sapiens in correptione biblioth. SS. 1. 5. p. 587.

Britannia habet sacerdotes, sed nonnullos insipientes, quamplurimos ministros, sed multos impudentes, Clericos, sed quosdam raptos, subdolos, Pastores, ut dicuntur, sed occisioni animarum lupos paratos. Quippe non commoda plebi prouideat, sed proprii plenitudinem ventris quaerentes.

Deinde. Friguedinis gratia taurorum more raucos, & ad illicita infeliciter promptos, vultus arroganter in alium habentes, & sensus conscientia remordente ad ima, vel tartarum demersos.

Mox, quid ad haec dormitantibus animae oculis aspiciatis? Quid talia furdis sensuum auribus auscultatis?

Ita vir pius, in tota illa inuestiua homines tractat non molli articulo blandiens, sed quasi robustiori turba classicum canens, non curat autem, quam dispositè dicat, aut lectè, aut quibus figuris illuminet affectus, videt enim cum crassis ingenijs agendum, quibus si mollius propines iracundiam, cogeris dicere. *Me miserum! non intellexerunt.*

Oburgationum usus apud generosios animos.

Alia prorsus in oburgationibus agendi ratio est, apud generosios animos, qui non temere irritandi, sed leni quadam, & honesta iracundia stimulandi sunt, quod prudentissimè, & disertissimè praestitit M. Tullius Philipp. prima in nobili illa Dolabella, & Antonij reprehensione. *Sed per Deos immortales Te enim intuens Dolabella, qui es mihi charissimus, non possum de vtriusque vestrum errore recitare. Credo enim vos homines nobi-*

les, magna quaedam spectantes, non pecuniam, ut quidam nimis creduli suspicantur, quae semper ab amplissimo quoque clarissimoque contempta est, non opes violentas, & populo Romano minime ferendam potentiam, sed charitatem ciuium, & gloriam concupisse, &c. quae alibi fusius.

Haec plane prudens, excelsa, & moderatè iracunda oburgatio. Habes eiusdem rei praclarum exemplum in oratione Germanici, vbi milites ob concitatum seditionem oburgat. *Quod nomen huic carni dabo* (non enim eos dicit ingratos, improbos, conuictos, quibus ipse adhuc egebat.)

Cornel. Tacit. l. 1. Ann.

Milites ne appellem, qui filium Imperatoris vestri vallo, & armis circumfeditis? an ciues, quibus tam proiecta est senatus auctoritas. Hostium quoque ius, & sacra legationis, & fas gentium rupistis.

Crimen proponit, conuictijs abstinet, stimulat etiam pristinae virtutis recordatione. *Prima ne, & vicesima legiones*, sub finem quoque asperitatem melle diluit. *Tua Diue Auguste caelo recepta mens. Tu a pater Deujs imago, cui memoria*, iisdem istis cum militibus, quos iam pudor, & gloria intrat, eluant hanc maculam. Similia sunt, quae habet Lilius in oburgatione Scipionis, de quibus suo loco. In hoc certe genere grauis, & honestus, & suavis est Basilii magnus, in epistola ad virginem lapsam: Crimen enim exponit magna verborum, & figurarum amplitudine, abstinet tamen acrioribus conuictijs, nam vult corrigere, non insultare.

Basil. ad virginem lapsam. tom. 5. 43.

Vbi est ille reuerentius tuus habitus.

Vbi honesti mores, & vestis frugalis virginem decens: & honestus ex pudore rubor, & decorus ex continentia, & vigilijs afflorescens pallor, omni coloris suavitate praestantior: Quoties in orationibus impolluta lachrymas effudisti: Quot literas ad sanctos saepe exarasti, quid postulas: non ut nuptias humanas, aut hanc plenam ignominiae, & dedecoris corruptionem contraheres, sed ne a Domino IESV excideres. Quot verò numera a sponso accepisti, quid opus est dicere: conuictum cum virginibus, progressum cum iisdem, encomia virginitatis, virgineas benedictiones, literas velut ad virginem scriptas. At nunc modica aura rebellis afflata spiritus conturbasti, & venerandam illam hereditatem breuissimae voluptatis momento commutasti, quae si faucibus aliquando placuit, felle tamen

posthac amariorem experieris. Hæc fere ad verbum è Græco expressa. Deinde,

Corrupta est autem, non solum mens tua, sed cum eadem virgineum corpus scædissima libidine contaminatum. Et horrendum illud, quod pudet me dicere, sed tamen piget tacere, ardet enim velut ignis ossibus ipsis, & medullis adhærescens, nec diutius sustinere possum, *sublatis membris Christi, fecisti membra meretricis.*

Ambr. ad virgin. lapsam cap. 2. Si modo eius est quod vix credibile.

Ambros. in reprehensio- nibus Basilio acrior.

G. 9.

In eodem genere longè acerbior est D. Ambrosius. *Vnde incipiam?* quid proximum? quid ultimum dicam? Bona commemorem, quæ perdidisti. An mala desceam, quæ inuenisti? Eras virgo in paradiso Dei, utique inter flores Ecclesiæ, eras sponsa Christi, eras templum Dei, eras habitaculum Spiritus sancti. Et quotiens dico eras, necesse est, vt totiens ingemiscas, quia non es, quod fuisti. Incedebas in Ecclesia, tanquam columba illa, de qua scriptum est: Pennæ columbæ deargentatæ, & posteriora dorsii eius in pallore auri: splendebas, vt argentum, fulgebas, vt aurum, quando cum sincera conscientia procedebas. Eras tanquam stella radians in manu Domini, nullum ventum, nullas nebulas pertimescebas. Quæ ista subitanea conuersio? Quæ ista repentina mutatio? De Dei virgine facta es corruptio sathanae, de sponsa Christi scorum execrabile, de templo Dei fanum immunditiæ, de habitaculo Spiritus sancti, tugurium diaboli. Deinde,

Væ tibi misera, & iterum væ, quæ tanta bona parui temporis luxuria perdidisti. Quam tibi spem apud Christum Domini reliquisti, cuius membra tollens, fecisti membra meretricis. Mox ad corruptiorem conuertit orationem.

De te autem, quid dicam? Fili serpentis, minister Diaboli, violator templi Dei, qui vno scelere, duo crimina perpetrasti, adulterium utique, & sacrilegium: Sacrilegium plane,

Orat. 4. 296.

ΤΙΣ ἰφουσίσεις, καὶ ἀντιφουσίσεις ἂς ὀδυμασίῃ ἐκείῃ, καὶ τὰ ἡμέτερα διασύρων τοῖς Γραιδοῖς ἀντεπεδέκνυτο, τὸ ἐπιούμιον πῦρ ἀνάπλων, πῦρ λόγῳ δὴ Ἐμῆ; ἢ καλὸν γέ τῃ Ρωμαίων βασιλεὺς τὰς γνάβυς ὄραν ἀσχημονέσας, καὶ γέλωτα πο-

vbi vas Christo oblatum Domino dicatum, dementi temeritate polluisti. Balthasar ille Rex Perfarum, qui in vasis Domini, quæ de templo Hierosolymis fuerant à Patre eius ablata, bibere cum suis amicis, & concubinis vsurpauit, ipsa nocte Angelii manu percussus crudeli morte punitus est. Quid de te arbitraris perditæ pariter, & perditæ, & cætera.

Balthasar rex punitus.

Hæc verò etiã aduersus lapsam grandia sunt, & horrois plena. *Cesset, cesset iam violentia signentum, cesset ruboris argumentum, vbi toties membra illa dicata Christo, scelerato mœcho suis visceribus polluenda præbuiti.* Horret animus, mens tabescit, cum ad adytum sceleris peruenitur. Nam, & Medicus quamuis fortis sit animo, cum altius tamen secat vulnus, puto ex parte aliqua sustinebit horrorem. Heu perditæ, iamne intelligis omnes tibi vias excusationis omnimodis claudas? Iamne sentis, quantum tibi mali, & in carne, & in anima, nefaria libido contulerit. Non istam de te confusionem tuus expectauerat pater, qui te sibi singularem gloriam computabat. Non hunc luctum, & has lachrymas ex te sibi nasci crediderat mater, quæ partus sui gemitum per tuam virginitatem consolabatur, &c.

Ad summum post increpationes adhibet salutaria remedia.

De mixtura motuum iracundiæ.

CAPVT XXXV.

MORUS iracundiæ nonnunquam cum Sacerdotino, hoc est acri, atque mordaci risu præclare temperatur. Et hoc quidem vehiculo tubnixus affectus, aduersarios in inuestiuis vehementius afficit, atque deridendos præbet. Minus autem ad auditorum iracundiam excitandam valet, quam miserationis temperies. Hoc genere acerbè inuectus D. Gregorius in Iulianum.

motus iracundiæ quomodo temperatur.

IAM sufflationes, & reflationes, quas admirandus ille vir, doctrinæque nostræ fugilator vetulis mulierculis in contrarium ostentabat, altaris ignem accendens, quo tandem orationis loco ponemus? Præclarum enim profecto erat, Imp. Romani buccas indecore tumentes cernere, risumque ingentem non externis tantum, sed his etiã, qui-

Iracundiæ motus mixtura cum risu mordaci.

λὺν παρέχ' ἔσας, οὐ τῆς ἐξώθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς οἷς ταῦτα ἀρέσκον ἄετο. τὴν Ἀδελφάν ἢ ὄσ' ἔκχε, τὴν εὐαδ' ἰδὼν ὅτι τοῖς αὐλοῖς κατ' ἄσπετο οἷς ἐκαστὸν ἔσαν ἐαυτὴν κατεμάθανε, ἀντ' ἐσὸ πρὸς χερσὶ ἀμνηστῶ ὕδατι. τὰς ἢ πρωτόσεις, καὶ φιλοτισίας, ἀεὶ δημοσίαι τὰς πόρνας ἀντιπρῆπνετο ὑποκολλέπων τὸ ἀσελγές, μυσηρὶς σχήματι. πᾶς οὐ δαυμάζειν.

bus hac ratione placere se putabat excitantes. Minervam autem suam tibias execratam non audiebat, postquam aquis speculi vice usq, eas dedecori sibi esse prospexit. Propinatio- nes verò, & pocula, quibus meretrices palam, publiceque poscebat, vicissimque poscebatur, mysterij obtentu petulantem libidinem obuelans, quis non laude, & admiratione prosequatur?

Hæc, inquam, magis fatigant aduersarios, si d non aque odium iritant auditorum. Alia est mixtura motus iracundiæ, cum affectu miserationis. Est enim ad iram concitandam efficacissima narratio aliqua, aut deploratio rei funesta, & crudelis. Atque ex ardore doloris animus, ad iracundiam facili nutu propensus delabitur. Hoc artificioso vsus est M. Antonius, cum ad vltionem Cæsaris P. R. sollicitaret animos, neque enim in peroratione, vbi vehementior est oratio, maledictis in interfectores sæui, sed tragicam Cæsaris, mortem, quanta potest verborum miseratione deplorat, quo modo dolorem primum flebilem, deinde iracundiam & furorem concitauit, Sic igitur ille apud Dionem.

Oratio An- tonij in su- nere Cæsaris apud Dio. l. 44. Ἀλλ' οὗτος ὁ πατήρ, οὗτος ὁ ἀρχιερεὺς, ὁ ἀσουλῶν, ὁ ἥρωος, ὁ θεὸς τῶν δεινῶν, οἱ μοι τέθνηκεν. Vide, quo pondere ista colliguntur. Is pater, Is Pontifex, Is Sanctus, Is Heros, Is Deus mortuus est Heu me miserum mortuus est, Deinde modum explicat stupendæ mortis, & indignæ, οὗτος τῶν τεύχεσ' ἐπέβλευδεις, ὁ καὶ ἐς Βρετανιὸν ἀσφελῶς στρατεύσας. Non morbo, non vulnere, non casu repentino abreptus, sed inter mænia ciuitatis insidijs occisus, qui ad extremas vsq; Britannię oras saluus, & incolumis bellum duxerat. Et ista plena sunt affectus ἀσπῶν, εὐπρόλεμῶν. Ἵμνός ὁ εἰρησώσιός, πρὸς τῆς δικαστηρίοις ὁ δίκασίς. πρὸς τῆς ἀρχαῖς ὁ ἀρχῶν. Inermis, ille bellicosus. Nudus, ille pacificus. Ad tribunal peremptus iudex. In curia, princeps curiæ.

Μοχ πῶ δ' ἦτά Ἐκ Κῆσ' φιλανθρωπία, πῶ ἢ ἀσουλία, πῶ ἢ οἱ νόμοι.

Quid tibi proffit Cæsar humanitas? quid sanctitas? quid leges? Et

Σὲ δ' οὕτως οἱ θεοὶ ἀπέκτειναν οἱ φίλοι. Tene tam miserandè contrucidatunt amici.

Iam Καὶ νῦν ἐν ἀγορᾷ πρόκεισται ἐσφαμένῳ, δι' ἧς πολλὰκις ἐπέμπευσας ἐσφαμένῳ, καὶ ἐπὶ τῶ βήματι ἐρρίψαι κατεβλήμεν ὅφ' οὐ πολλὰκις ἐδημηγόρησας. laces in foro iugulatus, in quo nuper coronatus triumphabas. Mactatus, & proiectus ad suggestum, e quo tam sæpe ad populum perorasti.

Postremò conuersus ad cadauer.

Οἱ μοι πιλίων ἡμαρτημένω, ὡς πολλῆς ἐσπασθῆς ἡν ἐπὶ τῶ μόνον ὡς ἔοικεν ἔλαβες ἐν ἐν ταύτῃ σφαγῆς.

Heu me canos tuos sanguine cruentatos! Heu tunicam discerptam, & dilaceratam, quam ad id solum sumpteras, vt in ea moreris. Non tuit opus longa in interfectores oratione, satis dolor, satis lacera vestis, & cruor loquebantur. At dices, quod si odium in vitium aliquod sic concitandum, vbi præsertim istæ imagines externæ, casus miserabiles, noui atque inopinati non suppetunt, quid tandem erit præstandum? Artis est eximia, ea plerumque suggerere, quæ rerum natura denegauit, & fictas imagines, quibus sensus impellantur, quantum locus, prudentiaque patietur conformare. Qua in re admirabilis est D. Ioannis Chrysofomi industria, qui cum ad detestati- nem iurifurandi commouere vellet audito- res, Ioannis Baptistæ caput pallidum, & cruentum, in orationis imagine producit, manibus termè palpandum, & domum asportan- dum suis auditoribus præbet. Vocem deinde illi tribuit. Me iurifurandum interfecit inanis odio habete interfectorem meum. Dignus est locus, qui integer exseribatur.

D. Ioan- Chrysofo- mi in moti- bus indu- stria.

DE ODIS CONCITANDO INVITIA, ET FICTIONE imaginis.

Ex D. Chryfostomo exemplum.

CAPVT XXXVI.

Ex D. Chryfost. h. 14. p. 177.

Καὶ γὰρ παρακάλεσα πρόσωπὸν ἡμῶν τὴν κεφαλὴν Ἰωάννη λαβόντας ἀποτετμημένον, καὶ δερμὶ τῷ αἵματι ἐπιἀποσάξασαμ, οὕτως ἀπειλᾶν οἴχοιτο ἔχουσαν, καὶ νομίζεν πρὸ τῶ ὀφθαλμοῦ ὄραν αὐτὴν φωνὴν ἀφίεσαν καὶ λέγεισαν, μισήσατέ με τὸ σφαγέα τὸ ὄρκου, ὅπερ ἔλεγε. Ὁ δὲ κείνοί ησσε, τὸτο ὄρκου ἐποίησεμ. ὅπερ θυμὸς τυραννικός ὄρκισχυσε, τὸτο ἐπορχίας ἀνάγκη παρῆσκεύασε. καὶ ὅτε μὲ ἠλέγετο δημοσίᾳ πάντων ἀκρόντων ἠνεγκε γενναίως τὴν βλαπτικὴν τῶ τῆραν, ὅτε ἡ εἰς ὄρκων ἀνάγκη ἑαυτὸν ἐπέβαλε, τότε τὴν μακαρίαν ἐκείνην ἀπέτεμε κεφαλὴν. τὸ αὐτὸ δὲ τὸτο καὶ νῦν παραχλῆ, καὶ παραχλῶν οὐ παύεμαι, ὥστε ὅσων περὶ ἀν ἀπίωμι, ταύτην βασιλεύοντες τὴν κεφαλὴν ἀπίωμι, καὶ πᾶσιν αὐτὴν βλαπτικὴν βούσαν, καὶ τὸ ὄρκων κατηγορέσαμ. καὶ γὰρ σφόδρα ὠιδμὴν ῥάθυμοι καὶ ὀλίγοι, τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆ κεφαλῆς ἐκείνης ὄραντες φοβερὸν ἡς ἡμῶν βλέποντας, καὶ ἀπειλῶντας ἐμνύσσει, χαλκῶ πάντος ἐπιτόνωτερον τῶ φέρεται τῶτα σφρονοδέντες, ἀγχειν καὶ ἀποφέρειν διωκησόμεθα ῥαδίως τὴν γλῶτταν ἀπὸ ἐπὶ τοῦ ὄρκου ὄρμη.

Et enim antea vos rogavi, ut Iohannis caput abscissum adhuc calido calore distillans fumentes, sic domum quisque suam redeatis, & pueris ante oculos habere ipsum vocem emittentem, & dicentem: odio habete iugulatorem meum iuramentum. Quod increpatione non fecit, hoc fecit iuramentum: quod ira non potuit tyrannica, hoc peiurij necessitas effecit. Et quando nempe omnibus publice audientibus arguebatur, increpationem generose tulit tyrannus. cum vero se in iuramentorum necessitatem adiecit, tunc illud beatum caput abscidit. Hoc ipsum igitur, & nunc peto, & petere non desistam, ut quocumque abierimus, hoc gestantes caput abeamus, & omnibus clamans ostendamus, & iuramenta condemnans. Quamuis namque valde sumus ignavi, & negligentes, capitis illius oculos intuiti, terribiliter nos respicientis, & minantis iurantibus, fræno omni vehementius per timorem huiusmodi repressi, cohibere, & auertere faciem poterimus linguam à iurandi præcipitio.

Praclarum omnino exemplum, ad quod similia multa exprimi, conformarique poterunt. Quibus efficacius peccatorum sceleritas, & miseria ex effectis, ad sempiternam detestationem oculis subijcietur. Vide etiam Cicero. vltima Verrina. Aspicite, aspicite, iudices, squallorem, sordem, qui sociorum, ubi est artificiosus locus indignationis & commiserationis.

De indignatione.

CAPVT XXXVII.

Existit, & generosa quædam iracundiæ species, quam indignationem appellamus, quoties ex secundis alicuius rebus, qui lautiore fortuna maximè sit indignus, iustum dolo.

dolorem concipimus. Qua in re sapissimè triumphant Oratores, & Poeta; dum facinorosos homines, aut certe viles, & propudiosos ad amplissimos honores euectos esse indignantur. Quam generoso fastidio Horatius ista in Menam Pompeij magni libertum excussit.

Horatij in Menam indignatio.

Horat.

Epod. ad. 4.

Lupis, & agnis, quanta sortidè obigit;
Tecum mihi discordia est.
Ibericis peruste sinibus laque,
Et crura dura compede.
Licet superbus ambules pecunia;
Fortuna non mutat genus.
Videsne sacram metiente te riam
Cum bis ter vltimum toga.
Vt ora veritas huc, & huc eunium
Liberrima indignatio?
Sectus flagellis hic triumphalibus
Praeonis ad fastidium,
Arat Falerni mille fundi iugera,
Et Apriam manus terit.

Apparet in istis saeva quaedam generositas, & nobiles aculei, qui eò magis probantur, quod in improbi hominis arrogantiam commodè videantur exerti. Sed non alio absinthio versus suos intingunt satyrici. Quis non miretur Iuuenalis ingenium, & excelsam acrimoniam, dum hæc effundit.

Iuuenal. satyr. 3.

Pauicidos omnes opibus cum prouocet unus,
Quo condente grauis iuueni mihi barba sonabat.
Cum pars Niliaca plebis, cum verna Campani
Crispinus Tyrias humeroru uocante lacernas,
Venitile astitum digitu sudantibus aurum,
Nec sufferre queat maioris pondera gemma,
Difficile est satyram non scribere, Nam quis iniqua
Tam patiens verbu, iam ferreus, ut teneat se,
Caussidici noua, cum veniat lectica Mathonis
Plena ipso; post hunc magni delator amici,
Et cito rapturus de nobilitate comesa.
Quam aptè Cinami illius, qui torsor fuerat indignitatem, Crispini annulos estiuos ventrilanti mollitiem, & Mathonis caussidici lecticam in lenam ipso (tantum erat homini abdomen) satyrico carbone describit, & ista, quoru risu dicuntur.

Cinami torsoris descriptio.

Satyr. 4.

Montani quoque venter adest, abdomine satyrici.

Et matutino sudans Crispinus amomo.
Quantum vix redolent duo furera, sauior illo.
Pompeius tenui iugulo aperire susurro.
Et quæ vultu uis seruabat viscera Dacia
Fusus, marmorea meditata prætia villar.
Et cum mortifero prudens uenit Casullo.
Qui nunquam uisceribus flagrabat amore puella.
Grande, & conspicuum nostro quoque tempore monstrum
Cacus adulator, dirusque à ponte satelles,
Dignas Aricinos, qui mendicaret ad axes,
Blandaq; deuota iactaret basia Rheda.

Vt totam illam Imperatoris cateruam exagitat: quæ ex tenui fortuna ad palatinos honores erepserat; Plane ad magna eloquentiæ decora natum erat istud ingenium. Sed ne Poetas commemoremus, quis tandem in istis Cicerone, & Demosthene felicior: cuius Ciceropro ista sunt indignationis pro Sestio. Inuentum magistratum Tribuni Plebis, quo omnes se de me promulgaturos confirmarant. Ex his princeps emittit ab inimicis meis, is quem homines in lectu irridentes, Græchum vocabant: quoniam id etiam fatum ciuitatis fuit, ut illa ex uespereculis extracta miteuula, rempublice conaretur arrodere. Alter uero, non ille Serranus ab aratro, sed ex deserto Gaii oleli horreo, calathis grauis in Calatinos, ac Lælios inustus, subito nominibus in tabulas relatis, nomen suum de tabula sustulit. Et in Vatiniū.

At illud tenebricosissimum tempus in euis atque tua patiar latere. Licet impune per me patriet in adolescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem uerberaris, habeat hoc premium tua indignitas, ut adolescentiæ turpitudine obscuritate, & sordibus tuis obtegatur.

Pergit deinde hominis antea obscurissimi aditum ad honores, & cursum demonstrare, totaque oratione uehementer ob eius contemptissimam uilitatem indignatur. Postremo loco addit, quod uehementis est stomachi, ut Te cognati respuunt, tribules execrantur, vicini metunt, affines erubescunt: Struma denique ab ore improbs demigrarunt, & alii iam se locis collocarunt, quod mordacius hoc dicit, quo adeo impurum Vatiniū esse ostendat, ut struma, quibus nihil impurius uideatur, eum ob summam feclitatem ferre non possint.

In Demosthene uero grauisimum Aeschinis contemptum, & conceptam de eius fortuna indignationem ista præferunt.

Cicer. pro Vatini. Gravis & generosa indignatio.

Ἰόσειμνός ἀνὴρ, & διαπύων τοὺς ἄλλους, σκόπει πρὸς ταύτην ποία τινὶ κέρησαι τυχῆ, & cetera, quæ à numero 442. vsque ad 445. consequuntur amarulenta, & indignationis plena.

Indignatio in quibus est quos exortitur. Facile est autem colligere, quibus de causis, & in quos, & in quibus exoriri solet indignatio. Nemo, inquit Aristoteles, ob alterius virtutes, sed ob diuitias, & potentiam inuidiosam succensere, indignarique solet, maximè verò, cum quis à tenui, & macilentà fortuna, subito ad excitatam, & speciosam demigrat.

Neque verò tantum in improbos, sed etiam in bonos alioqui viros, qui tamen ea, quæ præstantioribus debentur obtinent, incitatur aliorum indignatio, vt cum quis defultorius protrudit se in numerum, cursumque quadrigarum. Porro ad indignationem procliuus sunt nobiles, honoris cupidi, generosi, qui non æquo animo gloriæ sibi hereditatem diripi patiuntur. Modus excitandæ indignationis erit, si per contentionem pristinae fortunæ vilitas, cum præsentis lautitia compareretur. Deinde, variæ exclamationes, querimonix, redargutiones, prout argumenti ratio suggererit inferantur. Hæc eadem ad motum inuidiæ excitandum non mediocriter faciunt.

De remissione Ira, seu delinitione.

Ac de eius industrijs.

CAPVT XXXVIII.

VT igni, aquam, sic iracundiæ delinitionem ingeremus, cuius munus est animum ira exæstantem mitigare, & ad auream reducere æquitatem. Iracundia quidem non secus ac illa *Aie* Homericæ.

Remissionis ira officii. Aie. Homer. Iliad. 2.

σεναρή καὶ ἀγρία ὄνεικα πάσαι
Πολλὸν ὑπεκπροδέει, φθάνει δὲ τε πᾶσαν
ἐπ' αἴσω.
βλάπτει δ' ἀνθρώπους.

Valentissima (inquam) illa bellua præcurrit, & per orbem vagatur, damna, & clades ingerens: Quis verò tantam pestem auer-

teret, nisi succurrerent venerandæ Iouis filix, quæ Liræ nominantur, & ab Homero insigni artificio describuntur.

Χωλὰί τε βροσάτε παραλάπες τε ὄφθαλμοῦ.

Claudæ sunt ob iacentem, & inclinatam demissionem, rugosæ ob vultus mœstitiam, strabæ oculis, ob reuerentiam, qua aduersus iratos vtuntur. Vt rectè interpretatur Eustatius. Aten igitur consequuntur, & morbis iracundiæ faciunt medicinam, de qua nunc dicturi sumus.

Non est autem huius instituti rationem præscribere, qua quisque proprios iracundiæ motus refrænet, cum de ea re disertè imprimis, & copiosè inter ceteros Plutarchus, & Seneca tractarint: Sed qua ratione excitatos in alijs iracundiæ fluctus, quasi obiectis scopulis frangat, & allidat Orator, hoc demum edoceat Rhetorum est, & huius partis, quam nunc habemus præ manibus.

Primum igitur hoc spectare oportet, non omnem iracundiam esse medicinæ capacem. Vna leuissima est, quæ simul exaulescit, simulque mitigatur. Atque vt in bona corporis constitutione fieri solet. Naturâ valenti sanè, ac robusta ad conseruationem corporis semper excubante, prius insultantes morbi repelluntur, quam antidotum, & remediorum acies sit exercenda; Ita prorsus euenit, vt qui leni admodum sunt ingenio præditi, iracundiam sua sponte citius expellunt, quam aliorum egeant delinitionibus.

Alia est ira specics, quam *μανίαν*, seu furorē diximus, quæ in hoc perturbationum actu vinculis magis eger, quam verbis.

Tertia, quæ *μῆτις* iracundia permanens nuncupatur, delinitionis expectat remedium, placaturque nonnunquam, si opportune adhibeatur. Neque tamen apud qualis promiscuè personas rectè adhibetur delinitio, quædam enim sunt pigræ, viles, & crudeles animæ, quæ blanditijs, vt tigres muscorum canibus, irritantur. His ego, nec occini velim, nec ludos fieri, sed alijs, & feuerioribus quidem minarum, ac terroris remedijs rem transigendam esse facile censuerim.

At verò apud generosa qualibet ingenia, plurimum semper valuit delinitio, in qua laboranda eximia virtus est oratoris.

Personæ verò ad deliniendam iracundiam accom-

Persona ad deliniendam iracundiam accom-

Persona ad delinēdam iram apta. accommodata illæ sunt, quæ minus habent roboris, & ad vim inferendam suspitionis, quales sunt mulieres, pueri, senes, sacri & religiosi viri, vel etiam ij, qui sua autoritate tam suauiter cogunt, vt rubor sit aduersari. Atque in hoc certej genere potentissima semper fuit ars feminarum, quibus cum mitis inest facundia, & ipsa quæ muta commendatio esse solet, formæ species permagnam vim habent ad suadendum.

Plutarch. in Romulo. Testes sunt illæ Sabinæ, quæ imperium Romanum penè in ipsis canabulis belli furoribus extinctum, admirabili, & prope stupendo fœdere composuerunt.

Polyenus l. 8. Val. l. 5. Testis Volumnia, & Veturia, quæ Coriolanum perniciosi consilij in patriæ funus armatum, flexerunt, & de sciantia deiecerunt.

Cic. Phil. 1. Testes denique in sacris Estera, & Abigail, quæ duos potentissimos Reges leniunt, & quos nulla hostium arma expugnare poterant, illæ prudentia, mansuetudine, facundia, deunciant, fleunt, mitigant, & ex ferocibus, propè leonibus mites agnos efficiunt. Quid pueri? M. Antonius paruulum filium, ad Brutum, & Cassium, qui in Capitolium confugerant pacis obsidem misit, quæ res, & spectaculo iucunda, & ad concordiam efficac, aliquo saltem tempore exitit. Nec alia re magis Themistocles Molossorum Regem sibi conciliauit, quam ipsius filiolum pro se supplicem obrendens, tantum est in tenera illa ætate apud omnes, maxime verò apud parentes, & affines diuinitum.

Senes ad iram extinguendam idonei. Senes ipsi, qui imbecillitate prope ad pueros accedunt, vt sunt per se miserandi, ita ad extinguendas iracundiæ flammæ plerunque idonei. Extat nobile exemplum in Philone, vbi miserabilis ille Iudeorum Senatus canis puluere conspersis, reiectis post

Phil. de legatione ad Caium. terga manibus, flebili vultu personas, ad Petronium venit, oraturus, ne Caij statua Hierosolymitani templi adytis inferatur. Itaque imprimis suam imbecillitatem ad conciliandum iudicem, & seditionis suspitionem auertendam obrendunt. *λοπαλοί* (inquiunt) *ἵσμεν ὡς ἱερᾶς*, & cætera, de quibus alio loco. Iam personæ sacræ, & religiosæ, maxime verò Pontificum, quantos habent aculeos? Alexander Iudæos, quod Darius partibus fauisset prædæ destinabat, & eadē Ecce Iaddus Pontifex, diuinitus somnio monitus, cum cætera Sacerdotum byssinis ve-

sibus amictio, ipse hyacinthina stola, & Tiara præfulgidus obuia Regi procedit, apud quæ tantum valuit sanctitas religionis, & stupor ille, qui, vel barbarorum mentes ferire solet, vt prædani (ita enim loqui fas est) suam adoraret. Sed & Alexandro longe ferocior Attila Leoni Romano, & Lupo Tricassino manus, in omnium terrarum perniciem armatas dedit, adeo salubris est ratio eos ad conciliandos homines adhibere, qui Deum quotidie humano generi propitium reddere sacrificijs, & precibus conantur. Iam quod ad modum delinitionis attinet.

Captanda est imprimis opportuna temporis ratio, quæ plurimum in hac re momenti sibi vindicare solet. Atque vt iræ remedium efficacissimum est mora, sic nūquam irati calentibus adhuc animis iniuriæ præsentis imagine, sunt deliniendi: Expectandum tantisper, donec se frangat impetus, nisi aliud alia rerum adiuncta suaserint. Quis enim Leoni rugienti occurrat? Aut quis abactis fectibus insanientem tigrim mollire studeat? Omnino plus valet arte malum, & suo ipsorum damno experti sunt multi, qui cum in his perturbationum fluctibus inimicos delinire studerent, prius distinctos in suum iugulum gladios senterunt, quam liceret inuidum orationis telum aduersus Martis gladios exere. Peropportunum autem cum huiusmodi hominibus agendi tempus erit, vbi exorta quadam noua lætitiæ iucunditas, sel pristina iracundiæ nonnihil diluerit. Itaque, qui iudicio vicerunt, qui hostem debellauerunt, qui insigni aliquo honore recens affecti sunt, & ludis, conuiujs, aut alijs animorum remissionibus vacant, iam exteris doloris nubeculis, ad mansuetudinem propensiores sunt, & eo maxime tempore commodius aduentur.

II. Vt fera famelicæ oblata primum corpora comedunt avidius, tractantque diutius, mox cruore, & carnibus saginata paulatim defervescent: quæ ratio, opinor, fuit, vt Polyphemus magni beneficij loco Vlyssi numeraret, quod cum postremo loco esset deuoraturus, sic enim cum eo remissius agendum fore censebat. Ita profecto in iracundia cernere solet, primos scilicet impetus habet admodum vehemente, iidem ipsi satiati longe remissiores fiunt. Quamobrem, & prudentis erit priores illas iracundiæ emissiones subterfugere, donec aliorum pœnis fuerint ex-

Tempus iræ remedium.

Polyphemus erga Vlyssem beneficijs.

pleta, & iam gliscente aliqua miseratione dissolui incipiant. Qua ratione Philocrates, vt est apud Aristotelem, cum prodicionis accusaretur, tamdiu subiecit, quamdiu recentem populi iracundiam vidit. At vbi nonnullorum supplicij coepit mitigari, peropportunam causae agenda occasionem sibi datam ratus, quam optime se purgauit.

*Vide Arist.
h. 2.
Rhetor.*

III. Vt ira ex suspicione contemptus, vel ipso contemptu efferuescit, ita omnis desipientiae opinio, quamprimum amolenda est, quo facto omnes iracundiae fibrae mitius euellentur. Euenit enim plerunque hominibus, vt tauris, qui rubra pila iritantur, suspicione quibusdam imaginibus terrentur, concitarique, quos si sustuleris, videas repente iracundiam, non secus, ac fluctum ad scopulos allisum frangi, atque debilitari, imo instar etiam fumii vanescere.

Quamobrem, si quae putatur iniuria falsa est, hoc firmissimis comprobandum argumentis: Si vera, ex ratione mentis eius, qui rem admittit, varijsque adiunctis diluenda, inter quae prima erunt, quod cum desipientiae consilio minime fecerit, quod irato, quod per casum exciderit: quod in se ea, quae in alium fecerit, committere etiam soleat, quae nunquam faceret, si quid contemptus inesse arbitraretur.

*Demissio
vera ad iram
placandam
apta.*

IV. Optima ratio est ad contemptus suspensionem, ynde innuitur iracundiae flamma, profus cluendam, demissio non ficta. Satis est enim (quod aiunt) Leoni corpus prostrasse, & sedentem canes non mordent. Hac ratione generosissimi quique animi placari solent, qui cum solius honoris cupidi sint, in aduersariorum demissione plenè conquiuescunt. Contra verò viles animae, odiorum aculeis incitatae, damna, & poenas sentiunt, nec vllis officiorum rationibus leniuntur.

V. Verecundia alicuius personae honore dignae, dona etiam, & beneficia, quae partim in promptu sunt, partim etiam sperantur instar aquae affusa, iracundiae fomites extinguunt, nec adeo ferreum os inuenitur, quod sustineat allatrare pascentem.

VI. Misericordia ipsa eius, in quem irae aculei exerebantur, iracundiam plerunque vertit in miserationem. Et si is est inimicus, qui stupore, aut alio casu nihil sentiat, desinit iracundia, & cum morte quidem intermoritur, odium autem in morte, & post mortem etiam

am regnat.

VII. Magna est industria, & felicitis ingenij iram in usum conuertere, quod fecisse permultos laeto admodum, festiuoque exitu didicimus. Augustus Caesar vt est apud Dionem Corocota: famosissimo praedoni vehementer iratus, festertium decies illi, qui hominem ad se viuum adduxisset promiserat. Venit vltro ad Caesarem praedo, & ea quae erat festiuitate praemium sibi, quasi exiure postulat. Caesar inaudito clementiae exemplo, non modo homini vitam dedit, sed & numeros, quos iudici proposuerat praesentes numerari iussit. Simili quoque faceriarum industria Leo Bizantius, Philippum, Anaximenes, Alexandrum, ab vrbium, & populorum clade, vt alio in loco ostendimus auerterunt. Tantum habet roboris verbulum aliquod oportune dictum, maximè verò, vbi amabiles sunt, & dilecti, quibus irascimur, difficile est iram diutius praecordijs inclusam continere.

*Insignis ars
Corocote
in Augusto
delinenda.*

*Verbulum
portans
dilectum
qua vii.*

VIII. Vbi grauitas rerum, personarum, temporumque ratio postulat, adhibentur petita est Philosophorum officinis, sed maximè ex Christiana sapientia remedia, quibus iracundiae utilitas, damna, turpitudine, contra, clementiae generositas, decus, atque in humanum genus profusa utilitas subijcitur oculis, qua in re triumphare solent oratores: vbi praesertim apud principes viros hunc dicendi campum aperuerunt. Nunc ad exemplorum rationem veniamus.

*Homeri litas ad insigne delimitationis
exemplum compositas.*

Item ex Plutarcho, Liuiio, Dionysio Halicarnassensi exempla.

CA P V T XXXIX.

Extat apud Homerum grande, & luculentum delimitationis exemplum, in eo libro, qui inscribitur *Διοι*, vbi ad Achillem mittuntur legati, qui eundem pertinaci iracundia obfirmatum leniant, & Agamemnoni, totique Graecorum exercitui concilient. Ingeniose autem omnia à Poeta videntur obseruata. Primum deliguntur personae, quae partim miseratione inflectere, partim amolere, & verecundia pellicere non mediocriter possent,

*Legatio ad
Achillem.*

possent. Caput legationis est Phenix canitie venerabilis, & Achilli, apud quem moderatoris vice fungebatur, apprimè charus. Huic duo comites adduntur Vlysses, & Ajax, vnus sapientiæ gloria, bellicis alter laudibus, in toto exercitu florentissimi. Tempus præterea illud aucupatur, quo Græcorum miserijs Achilli iam abundè satisfactum putabatur, dein consulto in ipsam conuiuij lætitiã incidunt, & perhonorificè à viro principe excipiuntur. Post familiaria tandem colloquia vitro, citroque iactata, cum iam conuiuij finis esset, Vlysses accepto poculo sic Achillem salutat.

Salutatio
Vlyssis ad
Achillem.

Χαῖρ' Ἀχιλλεὺ δαιμόν μὲ εἶσθ' οὐκ ἐπι-
δέξῃς.

Hæc artificiosa ad institutam legationem delinimenta. Statim ille, qua erat facundia, summam Græcorum calamitatem aperit, quæ sola Achillis iracundiæ sufficere poterat.

Ἀλλὰ λίλυ μέγα πῆμα δῖος Ἔρως εἰσορό-
ωντες

Δαίδημδ', ἐν δοίῃ ᾧ σαωσέμενδ', ἢ ἀπο-
λέσσομ

Νῆας ἰδοσέμενδ', εἰ μὴ σύγε δύσεια ἀλ-
χίμ.

& cætera, quæ graui, copiosaque oratione amplificat. Mox, quæ est eius industria, patrem Achillis senem gloriosum, & toti Græciæ venerabilem, qui tunc aberat tanquam præsentem, & cum filia colloquentem inducit.

Ὡ πέπων ἦ μὲ Γίγ'ε πατὴρ ἐπετέλλετο
πηλεὺς

Ἡμάλ' τῶ ὄτε σ' ἐκ φθίνης Ἀγαμέμνονι
πέμπε.

Τέκνον ἐμὸν χάριτ' ἔμην Ἀθλιναίη τε χῆ
ἦρη

Δάσσο' ἀχ' ἐπέλωσι, σὺ δ' ἰμεγαλήτορα
συμῶν

Ἴσχαν' ἐν σῆδεσσι & cæt. Deinde

Ὡς ἐπέτελλ' ὁ γέρον σὺ δ' ἠθέσασ.

Ad summum amplissimos honores, & dona commemorat, quæ Agamemnon Achilli pollicebatur, vi iam nulli locus contemp-
tui esse possit. Postremo, quod ad animum gloria cupiditate volitantem deliniendum facere, vel plurimum potest.

Σὺ δ' ἔμης πῆρ παναχαίξῃς

Τέτρομένοις ἰλέαρε κατὰ στρατὸν, οἱ σὲ
δέοντες

Τίσοσ'

quippe illum instar alicuius numinis in toto exercitu honorandum fore pollicetur.

Post Achillis responsionem Phoenix senex lachrymis persusus loquitur, & senili orationi indulgens, multa de se, & Achillis infantia, cui admodum tenero fuerat admotus commemorat, intimumque illum, quem à teneris vnguiculis imbiberat alumnus erga moderatorem suum amorem præterdit, quem pro nihilo haberi nefas est. Deinde ad maiora conuersus sermonem illum, de Atre & Liete summa grauitate conditum immiscet, & ex Dearum cōtemptu terrorem inijcit. Enimvero, inquit, verendum est, ne Preces magnæ illæ Diuæ à te paulo durius acceptæ, ad thronum Iouis parentis conquerantur, & debitas despicientia pœnas exigant. Mox seruat ubique decoro longam istam de Meleagri iracundia historiam perrexit, qui vxoris precibus delinuit fatum patriæ extremum euerit. Ingerit extremo loco, quod ab Vlyssè iamdudum Achillem vehementer titillarar.

Ἴσον γὰρ σὲ δέω τίσοισιν Ἀχαιοὶ

Vltimo loco perorat Ajax paucis, & familiaribus verbis plane ad ingenium militare compositis. Nam, & liberè Achillem increpat.

Ajaxis sermo ad Achillem.

Σχέτηλιος οὐδὲ μετατρέπεται φιλόγητ'
ἐταίρον,

& eius amorem perstringens.

Ἐνεκα κούρης

Οἴης. Νδν δέ τοι ἐπὶ τὰ παρῖσχα μὲν ἐξοχ'
ἀρίστας

Amanter deinde, & familiariter,

Ἀδέσσομ' ἰμελάδρον ὑπωρόφιοι δέ τοι εἶ-
μεν.

Hæc verò Volumniæ ad Coriolanum filium oratio apud Plutarchum plena est ma-
Voluntia
gravis delē-

Ὀρῶς μὲν ὦ πᾶν κᾶν αὐτὰ μὴ λέγωμεν νῆσι,
ἐδῆτι, καὶ μορφή τ' ἀθλίων σωματίων τεκ
μαυρόμενδ', οἷαν οἰκὸν ἠμῖν ἢ σὺ φυγῆ
περιωρήσει. λόγισαμ' ἰνὺν ὡς ἀτυχέστατον
πασῶν ἀπίγμεθα γυναικῶν, αἷς τὸ ἡδίστον
δεσμά φοβεράτατον ἢ τύχη πεπωοίχημ, ἐμοσ
μῖν

Ggg 2

ἢ ἰόν, ταυτη ἡ ἀνδρα, τοῖς ἡ πατρίδιος τεί-
χων ἰδὲν ἀντικαθημῶν. ὁ δὲ ἐστὶ τοῖς ἀλ-
λοῖς ἀτυχίας πάσης, καὶ κακοπραγίας πα-
ραμύθιον εὐχεται θεοῖς, ἢ μὴ ἀπορώτατον γέ-
γονεν, & cetera, quæ ne longior sim latinè
reddam, & oratoricè.

Primum exordium, est valde graue, & ap-
positum [Qualem domi] conditionem (fili)
tua nobis fuga reliquerit est veste, & misero-
rum corporum facie, satis opinor conijcere
potes. Tecum enim reputa nos omnium cala-
mitosissimas scæminarum ad te deuenisse:
Quibus quod iucundissimum natura dederat
spectaculum, fortuna terribilissimum fecit.
Mihî vt filium, huic, vt virum patriæ obfes-
sorem videat.

Quæ verò ceteris in miserijs, & cala-
mitatibus solatio esse solent, fuscæ ad Deos
preces, illæ nos in fammas conijciunt angu-
stias. Neque enim licet, & patriæ victoriam,
& tibi à dijs immortalibus poscere salutem?
Sed quæ nobis ipsi hostes imprecantur, hoc
miseræ postulare cogimur, vt aut patria
careamus, aut te orbentur coniux, & libe-
ri.

Ego verò non expectabo, vt hanc mihi
fortunam decernant belli necessitas. Verum
nisi persuasero, vt tu extrinectis odijs, & defen-
sionibus vtriusque partis benefactor esse ma-
lis, quam perditor, sic habeto tibi per cada-
uer demortuæ parentis, ad patriæ oppugna-
tionem esse transcendendum.

Absit enim, vt ego illam diem expectem,
quæ, vel triumphari de filio à ciuibus, vel fi-
lium de patriâ triumphantem videam. Si abs-
te postularem, vt proditis Volscis, quibus
fidem obtinixisti patriam seruares, grauis
omnino, & perplexa foret deliberatio. Neque
enim ciues perdere honestum, neque eos,
qui tuam fidem sequuti sunt, villo modo pro-
dere fas est.

Hoc minimè volo, quid igitur postulo?
quod Volscis æquè, ac nobis salutare est, &
honorificum: illis verò gloriosius, quod victo-
res ea concessisse videbuntur, quæ ipsi acci-
pient pacem, & concordiam.

Horum tu omnium author esse potes,
quæ si non euenerint, in te vnum culpa, v-
trumque conferetur. Bellum, vt vides incer-
tum, hoc habet certi: vt, aut victor patriæ
furia sis futurus, aut victus per iracundiam,

atque imprudentiam amicissimos homines
censearis in summum discrimen adduxisse.
(Deinde illa, quibus instat.) Quid files fili? An
verò decorum censet iracundiæ tuæ omnia
indulgere. Matri verò pro tantis rebus depre-
canti nihil gratificari? Hoc cene magni animi
est, iniuriarum tam pertinaciter meminisse.
Pietatem verò in parentes tot nominibus
venerandam colere, & reuereri indignum
est: Ecquem par est beneficijs gratiam repen-
dere lubentius quam te, qui animi labem a-
deò inuisis odijs persequeris?

Et quidem infelix patria, satis iam poena-
rum dedit, Matri verò nullam gratiam retu-
listi, ad eò in vlciscendis iniurijs, quam in re-
munerandis beneficijs promptior es, & acri-
or.

At certè oportebat imprimis mihi hanc
vnam honestam, & iustam petitionem con-
cedi, quam si non obtineo, quid vltra extre-
mam omnium miserorum spem differo?

Facunda planè mulier, nec mirum si vi-
cit, ad hanc enim orationem reddidit illas vo-
ces Coriolanus [Quo me adegisti mater? vi-
cisti?] Comparatur nunc illa Titi Liuij SINE
PRIVS, quæ complexum accipio, sciã ad ho-
stem, an ad filium venerim: Captiua, matre-
ne in castris tuis sim. In hoc me longa vita,
infelix senectâ traxit, vt exulem te, deinde
hostem viderem? Potuisti populari hanc ter-
ram, quæ te genuit, & aluit: Non tibi quam-
uis infesto animo, & minaci perueneras, in-
gressi fides ira cecidit? Non quum in con-
spectu Roma fuit, succurrit intra mœnia illa
domus, ac penates mei sunt? Mater, coniux,
liberi? Ergo ego nisi peperissem, Roma non
oppugnaretur: nisi filium haberem, libera
in libera patria mortua essem. Sed ego nihil
iam pati, nec tibi turpius, quam mihi mise-
rius possum, nec vt sim miserima diu futura
sum. De his videris, quos si pergis, aut immat-
tura mors, aut longa seruitus manet.

Hoc ipsum argumentum nobilissimè Dionysius
tractauit Dionysius Halicarnassensis, in quo sic. l. 8. An-
tationibus est pugna, & affectibus sa-
tis vehemens. Nam inter cetera præcla-
re mouet à religione Veruria, timorem
numinis incutiens. Neque enim existimam-
dum esse ait, τὰς τὸ θεῶν ὄργας διητὰς εἶναι,
τὰς ἡ ἀνθρώπων ἀθανάτους.

Deinde affectus maternos habet valde
mites.

Ἡ τις ὄφραλόν ἐπὶ τῷ πατρὸς καταλει-
φθέντα παραβοδσα νήπιον, διέδρων ἐπὶ σαι
χίρα & τοὺς ἐπὶ τῷ πατρὸς ὄφραλόν ἀννήψα
πόνος, εὐ μήτηρ μόνον, ἀλλὰ καὶ πατήρ, & ἀ-
δελφός, καὶ ὄφραλός, καὶ ἀδελφὴ, καὶ πάντα τὰ
φιλάτατά Γεγενομένην.

Cum te, inquit, tenella admodum aetate,
pupillum à patre relictum suscepissem, vidua
permanfi, educationis labores perituli, nec
matris tantum, sed patris, fratris, nutricis, so-
roris, omnium denique carissimarum necessi-
tudinum loco fui.

Tam illud excelsum, quod ait, se si hoc
beneficio affecta moriatur, corporis solutam
compagibus in beatorum, purum candidum-
que domicilium esse migraturam, vbi sanctis
illis, & immortalibus animis, filij pie-
tatem narret, & à Dijs meritas imporet gra-
tias.

Contrà, si repulsam patiat, actum esse
de sua vita, aduenisse tempus, quo sibi vio-
lentas manus inferat, & filio vtricis mater-
nae caedis relinquat furias, quae cum nusquam
seculo animo consistere patiantur. Postremo
Deos inuocat, vt eam mentem dent filio, quae
cum sua gloria, & reipubl. salute consen-
tiant.

Magni planè artifices, qui tamen in hoc
argumento multum differunt. Titus Lilius,
acuminum studiosus, rem breuissimè con-
stringit, pugnax, suauis, ingeniosus. Diony-
sius, laxior est, & in plerisque vastus, affectus
tamen habet valde graues, & vehementes.
Plutarchus mediocritatem sequitur, nec stri-
ctior est, nec prolixior, sermo illi grauis,
honestus, efficax, qui nec luminibus caret,
nec acumina desiderat, tractu autem Liuii,
speciosior est.

Comparan-
tur in hac
Volumnia
oratione
tres magni
artifices.

De miserationibus, & lachry-
mis.

De varijs generibus lachrymarum.

CAPVT XL.

D Euenimus ad eum affectum, in quo
sapius triumphare solet maximorum
Oratorum industria, siquidem dolorē ex
alienis praefertim malis imprimere, misera-
tionem concitare, lachrymas clicere grandis

est, & felicitis eloquentiae, nec immerito La-
chryma auditorum nominantur laudes orato-
ris.

Primum igitur, quod ab Antonio Impe-
ratore apud Herodianum praclare dictū est,
τὸ ἀνδρῶπιον φύσει ἑλεεινόν. Homo animal
est natura misericors. Hoc cum suae miseriae
docuerunt. Quid enim est homo, nisi quod
omnium ore iactatur, mutationis imago, tē-
poris spoliū, inuidiae, & miseriae trucina,
phlegma, & bilis, imbecillum corpus, & fra-
gile, nudum, suapte natura iacermē, alienae
opis indigens, ad omnem fortunae contume-
liam proiectum. Huic partim bonorum ab-
sentia, partim ingruentium malorum pro-
cella, partim quotidiani casus, partim etiam
ipsi (si nihil aliud imminet) humores cor-
poris, satis longam mœrorum telam texunt:
quos vt aliqua ex parte alleuet natura, la-
chrymas dedit, atque eas dum profundit, eua-
porat affectus, & insiti doloris particula in a-
lienū pectus deriuatur. Duo autem sunt
genera lachrymarum, quas per Irriguum su-
perius, & inferius significatas, in sacris agno-
scit D. Gregorius. Ex irriguo superiori fluunt
lachrymae, purae, caelestes, liquidae, quarum
fons est Dei amor, siue ob Christi desiderium,
dilectionisque ardorem, siue ob tormentorū
Domini miserationem dimanent.

Herod. im-
orat. An-
ton.

Senec. ad
Mart. c. 11.

Duo lachry-
marum ge-
nera.
Iosue 15. 19.
Greg. 1. 3.
dial. c. 34.

Dulces verè lachrymae, quas caeli margà-
ritas Basilius, vinum angelorum Bernardus
appellat. Qui has excitare conantur sacri O-
ratores, nisi diuinis nitantur praesidijs, aquas
è pumice postulabunt.

Basil. de
Magdal. la-
chym.
Bern. in
Cantic.

Aliae lachrymae sunt humanae, & profus
naturales, quae ex causis humanis, & natura-
libus fluunt.

Est enim lachryma proprie, humor ex ca-
lesfactione humidi, ac teneri cerebri, distil-
lans per oculos; quae calefactio, si vehemen-
tior fuerit, ita vt cerebrum exsiccet, lachry-
mis est impedimento: ex quo fit, vt viri in
dolore, & iracundia fletus non effundant.

Lachryma
definitio.

Alios etiam ingens animi mœstitia, &
stupor ita confundit, calorisque vim com-
primit, vt nullus sit lachrymis locus. Contrà,
vbi cerebrum mediocriter calidum est, hu-
midum, molle, ac tenerum, facilius erumpunt.

Lachryma-
rum causa.

Accidunt etiam nonnunquam ex vento
valido, ex fumo, ex aduersa valetudine, ex in-
temperanti risu, quo cerebri humiditas in-
calefcit: Sed maximè ab affectionibus excu-
tiunt.

tiuntur, quales sunt amor, desiderium, ira, inuidia, pudor, lætitia, & ea, quæ hic principem locum obtinet miseratio. Extant, & fictæ lachrymæ, quas tanquam ex vero affectu hypocritæ nonnunquam ciete solent, quales sunt Polydori in Hecuba apud Euripidem. Multi enim administris cerebri humoribus, quod ait ingeniosus Poeta.

Vi flerent oculos erudiere suos.

De industriis miserationum.

Ac primum, quid circa personas, & res considerandum.

CAPVT XII.

Lachrymula vis.

Lachryma nihil fermè tenuius esse videtur, utpote, quæ sit aquæ guttula quamprimum exarescens; Tam violenta tamen plerunque in intimos sensus, mentesque permeat, ut ea ipsa emolliat, quæ nullis viribus expugnari posse videbantur.

Non est igitur minimi ingenij, nec industria, hos motus appositè concitare. Frustra sudant multi, & omnem (quod aiunt) lapidem mouent, ut lachrymas excutiant, cum tamen se potius deridendos in sua flebili monodia præbeant, quam vltos fletus exprimant.

Delicata est omninò hæc permotio, atque ut violentia, & imperio reprimi non potest, sic neque importunis clamoribus, & euulsiuibus excitari.

Nihil opus est multum monere auditorem ut fletat, non iustus hic erumpit, sed suoapte ingenio excitatus, sensim, & leniter eliquatur affectus. Loquaces illi sapius, & flebiles nugatores sicis audientur oculis. Vna però sententia cum affectu pronuntiata, vel silentium ipsum cum decoro actionis efficiet, quod verbosa minimè poterit oratio.

Hoc igitur motu, ut congrua ratione uti possimus, primum personarum, si quando aliàs diligens habenda est ratio.

Parum apti sunt, ut iam dixi, ad miserationis affectus, primum summè felices, qui nihil dum in rebus humanis acerbitatis, sed compositis ad arbitrium omnibus, secundissimos cursus tenere; nihil enim ad se lachrymas attrinere putant, sed perpetuæ cuiusdam securitatis imagine, aliorum miseras negligunt, & nihil durius ad auriculas aduertunt.

Secundum locum tenent, qui in extremas deuenere calamitates, ut iam neque timendi, neque sperandi vllam occasionem habeant, sit enim nescio quo pacto, ut diutinis malorum sensibus hebetati, ad flexibiles motus obstupefiant.

Tertiò numerantur homines acutuli, prudentes, ingeniosi, fati, veteratores, eruditi, qui rarius, & difficiliter istos affectus admittunt, ita sunt alijs rebus afflueti.

Contra ad lachrymas procliuus sunt, primum boni viri, secundum vetus Græcorum nec ad leproverbiu, *Ἀγαθὸν δ' ἀπὸ δάκρυοι ἀνδρῶν ἐστὶν* chrym. Habent enim cereas animas, & ad miserationum motus flexibiles.

Deinde, multa olim, & grauiam passi cætorum miserijs, vbi occurrerint promptius commouentur. Reddit enim prioris fortunæ quoddam vestigium, & imago, quæ intimis implicata sensibus misericordiam in aliorum casibus, ex fortunæ similitudine facilius excitat.

His accedunt imbecilles qui que, & timidi, ut senes, pueri, scemina, orbi, debiles, ex suo enim statu alios metiuntur, & dum timent, ne quid sibi miserationum eueniat, ad alios miseratione subleuandos longe sunt paratiores.

Addo omnes, qui bonis artibus, & teneris studijs sunt inuoluti, nisi fortè rebus similibus audiendis afflueti incipiunt ista negligere. Hoc igitur imprimis nauo, & prudenti oratori considerandum erit, cum quibus aget personis, ne corneas fibras frustra conetur titillare, sed eas impellat, quæ tanquam nubes aqua fœtæ, & leniter à ventis agitata, in miserationes & fletus facilius resoluantur.

Quod autem attinet ad ea, quæ vulgo miserationes concitare solent in genere, sunt omnia *ἀναίρητα*, ut appellat Aristoteles, hoc est, quæ perdendi perimendique vim habent: quales sunt morbi, alimenti indigentia, senectus, supplicia, cruciatus, solitudo ab amicis, deformitas, & debilitatio membrorum, mentis alienatio, & cætera, quæ in animos corpora, & fortunas cadere solent, quorum malorum amplissima seges, & nusquam in alijs animantibus, quam in homine fecundior.

Augentur porò ista ab adiunctis, vel personarum, vel locorum, vel temporum, vel finis, vel modi.

Personarum, ut si maxime innocens sit, qui miser est, si nobilis rei militaris gloria, si sapientia, si

Qui ad miserationes inepti. Vide Arist. 2. Rhet.

Qua miserationes concitare solent in genere

Fundamentum miserationis

etiam, & optimarum artium disciplinis excultus, si specie corporis, si affabilitate sermonis, si morum candore, gratia, simplicitate, & cæteris ornamentis, quibus vulgo homines commendari solent, præstiterit, si familiaris, si similis ætate, genere, dignitate, hæc sensum doloris efficiunt molliorem.

Deinde etiam augetur miseratio, si ab indignissimis hominibus, & ab ijs, quos beneficijs deuinxerat, præter omnium cognitionem illata sit iniuria.

A loco. Si eos habeat miseriarum suarum spectatores miser, quos minime velit, si in loco, qui minime eum deceat, & cruciatuum acerbitatem augere possit.

A tempore, si noua, si extra tempus iniuria sit illata, ut si tener scroculus in ipso ætatis limine fuerit demessus, cum iam ad magnas spes pubescere inciperet, eo magis despectur: Et hoc in funere Pulcheriæ plurimum luger Gregorius Nyssenus.

Gregor. Nyss. in funere Pulcheriæ.
Nostis (inquit) teneram hanc columbam,
 Quæ in nido regio nutriebatur, quæ iamprimum quidem nidioribus pennis volucris euadebat, sed ætatem gratijs, & virtutibus excellerat: ut relicto nido discesserit, ut ex oculis nostris auolauerit, ut eam inuidia repente de manibus nostris raperit, siue columbam hanc dicere oportet, siue edolumbam florem, qui nondum quidem toto suo splendore ex gemmis, ac vaginis emerisset, sed partim quidem iam enituisset, partim verò in lucem emeriturus speraretur: Nec eo minus in exigua sui parte mirum in modum resplenderet, ut repente in gemma emarcuerit, &c.

A fine. Si qui patitur Dei amore, & virtutis conseruandæ gratia patiatur, quales sunt martyres, quorum ideo cruciatus honestatis causa suscepti ad misericordiam mouendam efficacissimi sunt.

Multa postremo in modo, & cæteris circumstantijs contingunt: ut boni, quid alicui euenire, multa perperlo, cum iam nullus futurus sit futurus. Qualia fuerunt regia munera ad Diophitum iam mortuum missa. Velyiuo quidem magnam esse opulentiam, veruntamen eum in phrenesi lapsum, nihil eorum ferrire. Quales esse poterant Nabuchodonosori purpura, Sceptra, Sellæ Regiæ, quarum xerum vsum mentis impos, errans in solitudinibus minime percipere poterat.

Hæc sex sunt mirationis obiecta, in quibus

minimus labor est, occurrunt enim prout prius, quam cætera, sed penes modum grauior, & impensior cura versari solet.

De concitatione miseratiois per Characterisimum.

CAPVT XLII.

Facilis est omnino, & expedita miseratiois, ac lachrymarum concitatio. Cum ipsi ante oculos miseri videntur, & ea doloris edunt signa, quæ in his angustijs natura solet egerere.

Quando autem hæc desunt, danda est singularis opera, ut eorum, quæ gesta sunt characterisimus, & descriptio quam artificiosissime fiat, quo res ante oculos poni videatur.

Notandum est autem in hoc genere duplicem iniri viam, alij enim (ut cum Quintilianus miseratiois per descriptionem loquar) in malis sunt ambitiosi, & quicquid narrant copiosa admodum, figurataque oratione diffundunt.

Alij in hac re parciores rem quam apertissime, sine vllis superiectionibus exponunt, & moderatis affectibus opportunè distinguunt, in quo perunque miseratiois digniores videntur, quod minime sint queruli, & in rebus amplificandis profusi. Talia sunt illa Quintiliani commemorata superius.

Mibi filius minor, quantum egressus annu, ut in malis agerem, prior alterum ex duobus eruit lumen. Non sum ambitiosus in malis, nec agere lachrymarum causas volo, utinamque esset ratio minuendi, sed dissimulare, qui possum quid ille gratiæ in vultu, quid iucunditatis in sermone, quos ingenij igniculos, quam præstantiam placidæ (& quod scio vix posse credi, tantum altæ mentis ediderit).

Vide quam modesta oratio, & ideo apud eruditos præsertim aures est ad affectus magis efficax. Satis enim, & cū magno affectu expressa videtur his verbis orbitas. *Ut in malis agerem, prior alterum ex duobus eruit lumen.* Iam quàm aptè ista post verecundam orationem subiunguntur. *Sed dissimulare, qui possum, quid illi gratiæ, ut non apparatus, sed dolore expressus, reluctante etiam animi grauitate, videatur affectus.* Hæc autem prudenter in-texta. *Nec augere lachrymarum causas volo, utinam esset ratio minuendi.* Dissimulat enim, se.

Concitatōis per descriptionē via duplex.

Cicero ubi
ma in Ver-
rum.

se concitandi affectus iniuisse consilium, quod longe efficacius, quam si multis verbis flere iuberet auditores, quod artificium observavit M. Tullius in Gaiij supplicio. Rem inquit, in medio ponam, quæ tantum habet ipsa gravitatis, ut neque mea, quæ nulla est, neque cuiusquam ad inflammandos animos eloquentia requiratur. Deinde,

Cadebatur virgis in medio foro Messanæ civis Romanus, cum interea nullus gemitus, nullavox alia istius miseri, inter dolorem erepitiuque plagarum audiebatur, nisi hæc, *civis Romanus sum.* Et.

Crux, crux, inquam, infelici, & ærumnoso, qui nunquam istam potestatem viderat, comparabatur. Deinde. Quam apte ad motum interiecta exclamatio. *O nomen dulce liberatis! o ius eximium nostræ civitatis! o lex Porcia, legesque Sempronia.* Hæc etiam, si nihil aliud diceret misera, & miserabilia sunt, plusque afficiunt gravium personarum animos, quam ambitiosa quarimonix, maxime verò vbi res sunt per se factis atroces, & funestæ, qualis est historia de cæde liberorum Sedecix in sacris. Stille euulsis luminibus squalidus, & cruentus, hæc simpliciter narret, quis miseratione non moueatur?

Sedecia
quæmonia.

Coniuncto mittuntur ad nos in carcerem Babylonij carnifices, & me comprehensum, ijs

carenis, quas ærumnoso trahebam, ad palum alligant.

Quid sceleris pararent nesciebam, tantum exerebam iugulum, hort. bar. ut ferirent, mortem extremam miserorum spem, quasi iam proximam lætus amplectebam. Sed illi longe atrociores cogitabant tragœdias, filios quippe meos arripiunt, & lenta morte cruciatos, sub ipsis parentis oculis necant. Vidi, vidi, & in id tantum oculos habui, nunc eorum, ut vides cruore iaceo respersus. (Hic cum tantisper suspirasset.) At illi teneri morientibus oculis me aspicebant, & cum hæretet adhuc in labellis anima; Patris, heu blandum, & dulce nomen! sed perituris nihil profuturum, appellabant. Postquam miserijs meis sum abunde satiatas, iidem carnifices, qui lucem filijs eripuerant, mihi oculorum lumen eruunt [fateor (dilectissimi) hoc non doluit, vestra magis vulnera doluerunt.]

Hæc simplici narratione, & modicis affectibus dicta, non medioerem tamen ad excitandas miserationes vim habent.

Alia ratio est, cum excelsè, figuratè, magnificè, res ponitur ob oculos. Qualia sunt illa D. Chrystostomi de martyribus, vbi varia eorum tormenta non simpliciter narrantur, sed per antitheses copiosissime illustrantur.

Ex D. Chry-
sost. homil.
43 p. 576.

Aθηρακας ὑπερόρσιά φησιν, οἱ ᾗ ὡς ἐ-
πρόδα εἰρεχομ. πῦρ ἀνήψα, οἱ ᾗ ὡς
εἰς πηγὰς ὑδάτων ψυχρῶν ἐαυτοὺς ἐρ-
ρίψαμ. κατέξανα τὰς πλευράς, καὶ βαθείας
ἀνέτεμον αὐλακας, καὶ κατήγαγον ῥόακας αἰ-
μάτων, οἱ ᾗ ὡς χρυσοὶ σκάνταθεν περιρρέο-
μῆνοι, οὕτως ἐκαλλιωροῦντο. τοῖς κρημνοῖς
ἐρρίψα, καὶ εἰς πέλαγος κατεπόντισα, οἱ ᾗ
ὄχι ὡς εἰς βυθὸν καταβαίνοντες, ἀλλ' ὡς εἰς
αἰθρὸν ἀναβαίνοντες, ἢ αἰθρὰν οὕτω δίκην ἰο
σκιρτῶντες καὶ ἀγαλλόμενοι, καὶ ὡς περὶ ἐν ἱερῶ
πομοτῶν χορεύοντες, καὶ ἐν λειμῶνι παίζοντες
χλοερῶ, οὕτω τὰς τιμωρίας ἐκασθῶ ἡρώα-
ζον, οὐχ ὡς τιμωρίας, ἀλλ' ὡς ἀνθη λαμβά-
νοντες ἱερνὰ, καὶ σεφανεμένοι. καὶ τῆ ᾗ οἰκείας
προθυμίας ὑπερβολῆ τὰς ἐμὰς προέφηνομ τιμωρίας.

CArbones, inquit, substernebam: illi autem
tanquam ad rosas currebant. Ignem ac-
cendebam: Illi verò, tanquam in fontes
frigidarum aquarum se ipsos proijciebant. La-
tera cadebam, & profundos in eis sulcos fa-
ciebam, & riuos sanguinis deducebam: Illi
autem tanquam auro omni ex parte circum-
fluente gloriabantur, è præcipitijs iaciebam,
& in mare demergebam: Illi verò, non tan-
quam in profundum descendentes, sed tan-
quam in ipsum cælum ascendentes, ita affe-
ctierant, exilientes, & exultantes, & tanquam
in sacra pompa choreas ducentes, & in her-
bido prato ludentes, ita arripiebat vnusquis-
que cruciatus, non tanquam cruciatus, sed
tanquam vernos flores carpentes, & coronas
contextentes, & insigni animi sui a laetitate
cruciatus meos præuenebant.

Martyrum
tormenta
de, cxiibum,
149.

ITEM

ITEM DE SANCTIS MACHABAEIS.

D. Chrysoftomus, homil. pag. 625.

Εκείνοις μὲν γὰρ τὸ πολὺ τ' ὀδύνης, καὶ ὀλγοψυχία λοιπῶν ὑπετέμενετο. αὐτὴ δ' ἀκεραῖω διανοσίᾳ, καὶ ἀκραφνῆι γνώμῃ θανατέραν ἐλάβαν. τὴν γινόμενων τῆν αἰσθησιν διὰ τὴν φύσιν, καὶ ἢ ἰδέν βελόνην πύρ. ὅπερ ἔκαυσεν ὁ τύραννος ἐκείνους, ὡς περ ἐφλέγει ἡ φύσις, ὡς περ ἐφλέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἀγιον. οὐ τοιαύτῳ ἀνῆφε κείμινον ὁ βαβυλωνίος τύραννος ἐκείνους, οἷαν ἀνῆφε τῇ μηδὲ κείμινον ὁ τύραννος αὐτῶν. ἐκεῖ μὲν γὰρ ἡ φύσις τὸ πῦρ ἐλάμβανεν, καὶ πύρα, καὶ σίππουρ, καὶ κληματὶς ἦν. οὐ ταῦτα δ' οὐσίαι, ὡδίνες, φιλοσοργία, παιδῶν συμφωνία, οὐχ οὕτως ἐτηρηζοῦτο ἐκεῖνοι ἐπὶ τὸ πῦρ ἐκείμινον, ὡς ἐτηρηζοῦτο αὐτὴ διὰ τὴν φιλοσοργίαν. ἀλλ' ἐκράτει διὰ τὴν εὐσέθειαν, καὶ φύσις ἐμάχετο χάριτι, καὶ ἡ νίκη τ' χάριτος ἦν εὐσέθεια ὡδίνων περιεγένετο, καὶ πύρ ἐκράτει πῦρ τὸ πνευματικὸν τῶ φυσικῷ, καὶ τὸ παρά τ' ὡμότητος τῶ τυραννικῷ καυδέντος. καὶ καδᾶπερ θαλαττία πύρα δεχομένη κυμάτων προσβολὰς αὐτῇ μὴ ἀκίνητος μένει, ἐκεῖνα δ' ἀφρόμ διαλύσσα ἀφανίζει ῥαδίως, οὕτω δὲ καὶ καρδία τ' γυναικὸς ἐκείνης ὡς περ τις θαλαττία πύρα κύματα δεχομένη τὰς προσβολὰς τ' ὀδυῶν, αὐτῇ μὴ ἀκίνητος ἔμεινεν, τὰς δ' προσβολὰς ἐκείνας σερρῶ, καὶ φιλοθρίας γέμαντι διέλυε λογισμῶ ἐπιλοτιμῆτο δεῖξαι τῶ τυραννῶ, ὅτι οὐδὲ τις μὴ τῆρ αὐτῶν ἔστι. οὕτως ἐκεῖνοι γήσιοι παῖδες αὐτῆς οὐ διὰ τὴν συγγείαν τῆς φύσεως, ἀλλὰ διὰ τὴν κοινωσίαν τ' ἀρετῆς. οὐκ ἐνόμιζεν ὄρεον κολαστικὸν πύρ, ἀλλὰ χαμηλὸν λαμπαδά. οὐχ οὕτω μήτηρ κοσμοῦσα παῖδας εἰς γάμον ἐφάρτεται, ὡς ἐκείνη κολαζομένης βλέπεισσι ἔχαιρε, καὶ καδᾶπερ τ' μὲν σολὴ περιβάλλουσα νεμφικῆ, τῶ καὶ σφάνας πλέσσα, τῶ δ' πασάδας ἰσᾶσα χαμηλῆς, οὕτω τ' μὲν ἐπὶ τοὺς λέητας, τ'

Νam illis quidem pars maior dolorisanimi deliquio succidebatur; hæc verò integra mente, iudicio illafo, synceriores eorum, quæ gerebantur, sensum ob naturam Machabeorum, quæ gerebantur, sensum ob naturam Machabeorum ignis ille tyrannus accendebat, quem excitabat natura, quem Spiritus sanctus inflammabat. Non talem Babylonius tyrannus ille fornacem excitauit, qualem matri fornacem hic tyrannus accendit. Nam illic quidem ignis fomēs erat naphtha, pix, stypa, sarmentum; hic verò natura, dolores partus, liberorum amor, puerorum concordia. Non na illi iacentes in igne urebantur, atque hæc ob amorem liberorum urebantur, sed ob pietatem uiaceba; & natura cum gratia pugna; bat, & victoriam gratia reportabat: religio maternum affectu superabat, & ignis ignem vincebat; spiritualis naturalem, & quem crudelitas tyranni succenderat. Et quemadmodum maximus scopulus, qui fluctuum incurtus excipit, ipse quidē manet immobilis; illos autem in fumum dissolutos facile tollit; sic illius quoque mulierculis eoi, tanquam scopulus marinos fluctus excipiens dolorum incurtus, ipsa quidem mansit immota, sed incurtus illos firma, & Philosophiæ plena mente dissoluit. Ostendere tyranno contendebat, se verè matrem illorum esse, verè filios illos suos esse genuinos, non propter naturæ conationem, sed propter virtutis communior em. Non se ignem tormentorum, sed facem nuptialem cernete a bitratur. Non ita mater, quæ filios ad nuptias exornat, latatur, ut illa, supplicij cum cerneret exercuciatos, gaudebat, & quasi hunc stola sponsali amici, et, illi coronas neceret, alteri thalamos nuptiales erigeret, ita hunc ad lebetes, illum ad sartagine; currentem, alium capite truncatum cum cerneret, exultabat. Omnia tunc fumio, nidoreque redundabant, ac sensibus omnibus affectis liberis suos experimento cognoscebat: per ac, eos eos intuens, per aures uerba exaudiens, ipsis uerbis fumum illum, catium suatum, & in suauē excipiens: in suauem quidem in fide libus, Deo uerò, ipsiq; omnium suauissimum.

Machabeorum ignis triplex.

Machabeorum matri certam coninternum.

δι' ἐπὶ τὰ τῆρανα ἔχοντα, τὸ δὲ τὴν κεφαλὴν ἀποκεκλιμένον ὁ ῥῶσα ἠγάπητο, καὶ ἦν πάν-
τα κατὰ τοῦ, δὲ κλίσης μετὰ, καὶ διὰ τὸ ἀδολογητῶν. ἀπᾶντων τὴν πείραν ἐχέτο τῶν πα-
τρῶν, διὰ τὸ ὀφθαλμοῦ ὁ ῥῶσα, διὰ τὸ ἀκούει τὸ φιλοτάτων ἀλκίονα ῥημάτων. αὐτὴ τῆ ῥῶσι τοῦ
κατὰ τὸν δεχομένη τὸ σαρκῶν τὸ ἰδὸν ἐκόνον, καὶ ἀγῶν. ἀγῶν ἢ. τίς ἀπίσις, τῶ δὲ τῶ, καὶ αὐτῆ
πάντων ἠδίσον.

Nec minus in hoc genere admirabilis est
D. Gregorius Nazianzenus, e cuius Gre-
co hæc expressa, ubi matrem Machabæorum
filios in martyrio circumstantem descri-
bit.

*D. Greg.
ora. 22 de
Machabæis.*

At verò strenua mater, non secus atque a-
nicula, cuius pullos anguis, aut alia insidiosa
quapiam fera arripuit, circumuolabat, stride-
bat, obsecrabat, vna in septem filijs certabat,
nihil eorum omittens, quibus eos ad victo-
riam paratiores, alacrioresque redderet. Mo-
dò cruoris stillantes guttas rapiebat: modò
laccra colligebat membrorum fragmenta,
modò etiam defunctorum martyrum reli-
quias, sanguinem suum adorabat, alium in-
ter suos amplexus exanimem recipiebat. ali-
um porrigebat, alium interim ad eandem pu-
gnam comparabat omnibus quantum poterat
exclamans.

Euge filij mei, euge strenui mei milites,
euge in corporibus ferme incorporei, euge
legis patriæ, canaque senectutis meæ, atque
ciuitatis, quæ vos aluit, & ad eam virtutis
magnitudinem euexit, præsidium, ac pro-
pugnaculum. Paulum adhuc & vicimus: de-
fatigantur carnifices, hoc vnum extimesco:
paulum adhuc, & ego inter mulieres beata,
& vos inter adolescentes beati. At forrasse
vos matris desiderium angit? Nequaquam
vos deseram, hoc vobis polliceor, non tam
liberos meos odi.

Quis non interesse huic supplicio, cum hæc
legit, & beatam Heroinam videre se pu-
ret?

De miseratione.

Per contentionem fortunarum.

CAPVT XLIII.

*Miseratio
efficax per.*

Crebra est quoque, & efficax, quæ per
contentionem fortunarum fieri solet mis-

feratio: nam, cum maximum sit infortunij
genus, fuisse aliquando fœlicem, ubi quis ab
excitata, florentique fortuna, in maximas de-
uenit acerbitates, opuma ratio est commo-
uendi affectus, si vtraque fortuna per insigni-
nem antithesin comparetur: quod magnificè
præstitit Cicero in peroratione pro Mura-
na.

*fortunarij
contentio-
nem.*

Modò maximo beneficio P. Romani orna-
tus, fortunatus videbatur, quod primus in
familiam veterem, primus in municipium
antiquissimum consulatum attulisset: Nunc
idem squallore sordidus, confectus morbo,
lachrymis, ac mœrore perditus, vester est
supplex, Iudices, vestram fidem obtestatur,
miseri cordiam implorat, vestram potesta-
tem, atque vestras opes intuctur. [Deinde.]
Si, quod Iupiter omen auertat, hunc vestris
sententijs afflixeris, quò se miser vertet? Do-
mumne, vt eam imaginem clarissimi viri,
quam paucis ante diebus laureatam in sua
gratulatione conspexit, eandem deformatam
ignominia, lugentemque videat? An ad ma-
trem: quæ misera modò consulem osculata
filium suum, nunc cruciatur, & sollicita est,
ne eundem paulò post spoliatum omni dig-
nitate conspiciat? Sed quid ego matrem, aut
domum appello, quem noua pœna legis, &
domo, & parente, & omnium suorum consue-
tudine, conspectuque priuat? Ibi igitur in ex-
ilium miser; quò: ad orientis partes, in qui-
bus annos multos Legatus fuit, & exercitus
duxit, & res maximas gessit? at habet magni
dolorem, vnde cum honore decesseris, eod-
em cum ignominia reuertit? An se in contra-
riam partem abdet? vt Gallia Transalpina,
quem nuper summo cum imperio lubentissi-
mè viderit, eundem lugentem, mœrentem,
exulem videat? &c.

*Cicero pro
Murrano,
Vnde peror-
ationem
ora. pro
Flacco, &
Quintilio.*

Motum verò vtrumque per characteris-
mum, & vtriusque fortunæ contentionem
complexus est Hegesippus scriptor nobilis, Hegesipp. ibi
in illa sua Hierosolymitana monodia, quam Anac.
hic ex Græco oratorie expressimus.

Vbi est maxima ciuitas Hierusalem? ubi
decora

Regis septi
monodia
lamentabili.

Regis do-
mus des-
criptio.

Regis do-
mus ruina.

Cadet.

decora Sion? ubi templum admirabile? ubi
sanctitatis illud sacrarium, quod semel in an-
no summus Pontifex rem diuinam factur-
us, ingrediebatur? Proh dolor! nunc id ipsum
in cineres conuersum, sceleratis vestigijs hos-
tes polluerunt. Vbi es ciuitas referta popu-
lis? venerabilis Regibus? Dei domicilium,
gratiarum ornatum sedes: Parietum tuorum
splendori pavimentorum respondebat nitore,
in crustata marmoribus teeta fulgebant, par-
tem auro, partim argento radiabant portae:
tibi vni omnes ornamentorum deliciae afflo-
rescebant: nunc nudata, à culminibus iaces, e-
uersa, cremata, ab ipsis diruta fundamentis,
& qui ex omni terrarum plaga, ad te conflu-
xerant, tecum occubuerunt: mortui cum ciui-
bus inquilini, vt non dabitum sit, totum in
vna vrbē mundum perisse. [Deinde] Cui
nos scenae fata seruat? quo diutius perti-
nacem animam trahitis? Duri oculi! qui hanc
videre possunt: immites animi! qui velle pos-
sunt vitam tot funeibus superstitem, nisi for-
tè eò videntur sibi felices, quod iam mise-
riores esse non possunt. Quocumque oculos
circumferimus, vbique occurrunt funera.
Vrbs tota vacua ciuibus, plena cadaueri-
bus, mortuorum sepulchrum est, & ferale
quoddam bustum, è quo excitatae fauillae so-
lem ipsam moestitia confundant. Hunc pa-
triae commuem tumultum soli nunc incol-
unt macilentis senes, instar laruarum, cineru-
lenta canitie, scissa veste, squallore, & lachry-
mis obruti, nudis propè filiorum mortuo-
rum ossibus incubant. Si fortè auium rapa-
citate cohibere possint, mulieres pauca,
incolumes è patrio solo abducuntur, quas
miles non ad vitam, sed ad libidinem serua-
uit. Deinde nos semiuini caelum intueri pos-
sumus: vt Sydera etiam habeamus nobis gter-
narum concia miseriarum.

Hæc amplificandi ratio grauis est, & vche-
mens, at ue eo ornator, quo antithesis ex
pluribus membris composita artificiose pro-
cedit.

Throni Ni-
citas.

Nicetas
Chinias
in deplor.
Constant.

Eandem rationem sequitur est Nicetas
Choniatas in illa sua lamentatione, qua Con-
stantinopolim amaris pro fusis lachrymis lu-
get. Hæc autem è multis latinè exprimamus.
O Pœcudia genitrix! bysso, & purpura
imperatoria pridem amicta, nunc autem for-
dida, squalida, & germanis orbata liberis! ô
pridem in alto dignitatis fastigio collocata,

augusto vultu, regali incessu, structurâ mag-
nifica incedens, nunc humilis, depressa, & ad
terram afflicta corruisti: lacerata sunt quippe
tuæ vestes, tua illa imperiosa ornamenta pro-
fanis concisa manibus, extinctus est fulgor
oculorum, & qui prius suauiter efflorescebat
faciei decor, totus rugis exaratus est. Quid
dicam amplius? post hanc incendij fuligi-
nem, quæ te supra modum deturpauit, ex Re-
gina facta es ancilla caminaria; depressa es
a vecordi gente, terrarum sentina, & collu-
uie, cuius olim partem si non genuisti, at cer-
tè euexisti, & tuis sæpè visceribus sagina-
tis, vt tibi gratiam rependeret: Iaces nunc
ymbria, & cinis: At nos miseri è tuo sinu diuel-
limur, nec licet extremas libare lachrymas,
sed quasi passeruli, quarum mater discusso
nido abrepta est, timide circumuolamus lu-
gubri sono pipientes, siti, inedia, & miserijs
confecti.

Hæc περιφρασὶς è multis, quorum plera-
que in nimium tumorem assurgunt, vel in
degeneres lachrymas desinunt. Est & hic mo-
dus in deplorandis mortuis familiarissimus,
& eo, vsus Menechides in deploratione Bac-
chidis.

Mortuorum
deplorando
rui modus.

Ἡ ὄδχ ἐστὶ με φαιδροῖς τοῖς ὀμμασιν
δ' ἔταυ μαδιώτα οὐδὲ ἰλέως, καὶ εὐρυδὴς
διανουκτερούσει τοῖς ἡδίσοις ἐκείνοις χολὰν
μασίμ. ἀρτίως μὲν οἷον ἐπὶ γέγοτο οἷον ἔλα-
πεμ, ὅσαι τῶς ὀμλίαις αὐτῆς Σειρήνες ἐν-
δραυτο, ὡς ὅτι, καὶ ἀκήρατον ἀπὸ τῶν
φιλημάτων νέκταρ ἔταξεν. Ἐπ' ἀκροῖς μοι
δοκεῖ τῶς χεῖλεσιν αὐτῆς ἐκάθισεν ἡ περὶ αὐ-
πανία ἐκείνη γὰρ κερὸν ἐπέζωστο ἔλας τῶς
χάρισι τὴν ἀφροδίτην δεῖξαι αὐτῆς ἐπὶ τὰ
παρα τὰς πόσις μινυρίσματα, καὶ ἡ τῆς ἐ-
λεφαντίνου δακτύλου κερσμένη λίγα ἔρει,
κεῖται ὅτι πάσαις μελοῦσα χάρισιν κερὶ λῆ-
σθαι, καὶ σποδία.

Nen-eli-
des in deple-
ratione
Bacchidis.

Non
amplius hilaritate plenis oculis, subridens me
aspiciet, neque propitia, atque beneuola tem-
pus sallet iacundissimis narrationibus. Naper
quidem qualis erat eius oratio, qualis aspe-
ctus, quot in eius colloquijs ierant Sineas
quam suauis, & immortale nectar ab oculis
manabat, in summis, vt mihi persuadeo, eius
labris sacra comederat, aut certe cetera
H h h z Venc

Veneris cincta erat, imò cum gratijs Venerem fuit amplexa. Nunc autē euanuerunt illi inter epulas mollissimi cantus, & lyra eburneis digitis pulsari solita, conticuit. Iacet omnibus adamata: proli dolor! lapis, & cinis.]

*Homerus
Hectorem
mortuum
deplorat.*

Homerus quoque in morte Hectoris, ubi miserandos proflus affectus immiscet præclarè illud inter cætera, dum cadaver mortui ad currum Achillis alligatum, & raptatum describit.

Φῆ δ' ἦν ἔλκομένοισι κονίος αὐτῷ, ἀμφὶ δὲ
χάται

Κυάνεα πύμπαντο, κάρη δὲ δάων ἐν
κονίῃσι

Κεῖτο, παρ' αὐτῷ χαρίεν τότε δὲ Σείδς δυσ-
μύμοισι,

Δάκεν βερέϊστα δὲ ἐν ἐν παρ' ἑδὲ γαίῃ.

*Hæc autem raptus excitabat. r. pulvis, cir-
cum que verò*

*Cyanea coma aspergebantur. Totum verò
caput in cineribus*

*Iacebat olim gratiosum: Sed tunc Iupiter ho-
stibus*

Dedit desurpandum in eius patria terra.

Hæc quanquam obiter dicta, multum habent miserabilis affectus. Nec aliter Virgilius;

—Quantum mutatus ab illo Hectore.

De miseratione per representationem imaginis.

Præclara in eo Sophoclis dexteritas.

CAPVT XLIIII.

*Miseratio
per repræ-
sentationem
efficacissi-
ma.*

EFFICACISSIMA omnium ratio mouendi, quæ sit per repræsentationem imaginis rerum absentium, aut aliqua monumenta mortuorum: si modo illud prudenter, & opportunè, non frigide, & affectatè procedat, vt pluribus superius monuimus. Testis Drusi imago, testis illa Cæsaris toga lacera, quæ tantas tragedias excitauit: Sed, vt ea, quæ iam ex Tacito, & Dione commemorata sunt, omittamus, extat apud Sophoclem nobilis locus, in quo Electra tenens, vt arbitrabatur, in vasculo fratris Orestis cineres, flebiliter lamentatur. Opera: pretium est, huic affectum con-

sideratius expendere: est enim præ cæteris candidus, tersus, ingenuus, multumque habet prudentiæ, & suauitatis. Sic igitur illavaculum intuens; quæ vel soluta oratione redita plena sunt venustatis.

O monumentum hominis omnium longè mihi charissimi! ò dulces fraternæ animæ reliquæ! Qualem te, mi Orestes, accipio: quantum ab illo mutatu, quem ex paternis ædibus florentem dimiseram; nunc te infœlix istis porò, manibus, cinerem, fabulam, & nihil. Vtinam potius te in patrijs ædibus vita defecisset, quæ ista te infœlici pietate, me, & te his funeribus reseruassent. Occidisses nondum tot miseriarum conscius, & te innocentissimam animam paterni manes, ac cineres, comitem accepissent: nunc iaces in aliena terra, post mortem etiam exul, & fugitiuus, tam longè à tua sorore, quæ misera nec morientis spiritum excepit, nec mortui cadaver lauit, nec dictis manibus inferias tulit, sed te peregrini tumultuario sepulchro, & tratatitia humanitate condiderunt. O spes inanes, ò infelicem educationem meam! quid profuit mihi, infantie tuæ, & matris, & gerulæ vices reddidisse, tibi cibos meo ore manus in os ingessisse, tecum lussisse, & tibi tenellis, lussibus farigato amantèr accubuisse.

Heu! quot delicias vna mihi dies, instar infesti turbis, abstulit; tecum enim omnia vitæ solaria perierunt, tecum in eodem sepulchro iacent conclusa, atque composita: Quid enim aliud sperem? Consceleratæ matris cultro victimario confectus est pater: ego cruentis doloribus confecta, tu quasi somnium euanuisti, & tot spes vitæ ceciderunt; nunc in nostris funeribus tripudiant inimici. Deinde promittebas in dies, te paternarum, & mearum iniuriarum ultorem assuturum: hiccine est Orestes, quem pollicbaris? umbra, & is, qui tribus, digitis portatur cinis. Heu te miserum! heu me infelicem! ò corpus miserabile! ò frater! quam infausto hinc itinere ablegatus es! ò frater, amantissime! vt te perdidisti? amantissime frater! vt me perdidisti? Actum est, suscipe me vnà tecum in idem vasculum, quid enim aliud sum, quam umbra, & cinis? Noli sororem in morte spernere, quam tam piè in vita coluisti. Tecum mihi vna fors, vnus animus, vna omnia semper exiterunt, & nunc vna amborum cineres miscébuntur, nec vlla nos temporum iniuria diuelleret.

Hæc sanè ex ipsa oratione multum capiunt sua-

*Periphrasis
de Sophocle
expressa.*

*Orestis di-
ploratio*

suauitatis: sed tamen nescio quo modo, per imaginis representationem melius animantur.

Miserabile est enim, intueri Regiam illam virginem, vasculum, quo fratris cineres contineri existimabat, toties exosculantem, suisque perfundentem lachrymis: quæ actro, licet muta esset, haberet tamen suos ad motum aculeos.

Accedit & mixtura motuum, quæ affectus longè iucundiores facit. Nam & vasculum ab Oreste incognito Electræ est oblatum, & præsens ipse ligetur, tanquam mortuus: unde profecto irrepit auditorum animis miserratio, quæ iam affulgente læticia suauissimè titillatur.

De miseratione, per sermocinationem.

CAPVT XLV.

Magnam quoque vim ad permouendos affectus obtinent sermocinationes; in quibus eorum, qui duras patiuntur calamitates, verba, & orationes aptissimè conformantur, quales sunt præcipuè moribundorum, orborum, exulium, &c. eiusdem generis: quod Cicero præclarus artifex non omisit in Milone.

Me quidem, Iudices, exanimant, & interimunt hæc voces Milonis, quas audio assidue, & quibus intersum quotidie. Valeant (inquit) valeant ciues mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc vrbs præclara, mihiq; patria carissima, quoquo modo merita de me erit. Tranquilla repub. ciues mei (quoniam cum illis non licet, sine me ipsi) sed tamen per me perfruantur. Ego cedam, atque abibo, si mihi repub. bona frui non licuerit, at carebo mala: & quamprimùm tetigero bene moratam, & liberam ciuitatem, in ea conuiescam. O frustra! inquit) suscepti mei labores: o spes fallaces! o cogitationes inanes meæ! &c.

Hæc oratio calamitosi hominis tam grauitè expressa, vehementer animos, mentesque percellit.

In eo genere sunt vltima, vt dixi, virorum moribundorum ad coniuges, aut patrum ad filios colloquia, quæ ubi aptè finguntur, & pronuntiantur, vel è durissimis pecto-

ribus miserationem excutiunt. Finge Sedeciam apud Nabuchodonosorem damnatam, sic filios postremum alloqui.

Quid me aspicitis, dulces animæ? patrem non hodie primum amittitis: tunc desijt in humanis esse vester parens, cum miser, & captiuus esse cepit. Viuite felices amores mei, si quæ felicitas in seruitute esse potest. Vos fortasse melior fortuna, cum Deo visum fuerit, reuerset. Ego, qui vos simul genui, & perdididi, solus proficiscar ad mortem, meoque sanguine, quicquid est secleris, expiabo.

Valete solatia mea, & cum vobis creptus fuero, Deum patrem cogitare, qui vos in tutelam suam accipiet, & nunquam desertos esse patietur. State constanter patrijs legibus, & ceremonijs, nec vlla vos temporum iniuria ab auitæ religionis sanctitate diuellat. Matrem Regiam in hac viduitate, & exilio miserrimam cõsolamini, fraternam inter vos concordiam sanctissimè fouete. Ego, si quid sepulti mortuorum cineres sapiunt, vestri non obliuiscar; Adero sæpe dormientibus, vigilantibus adero, & vestræ seruitutis angores, qua potero voce, mitigabo. Valete, iterum mea delicia; valete liberi, quondam beati, nunc infelices; quondam florentes, nunc calamitosi; quondam Regis filij, nunc exulis, & fugitiui; Hic vester Dominus est, huic supplicate, amplectimini genua, quis pudor est? Vos miseros quidem effecit fortuna: ignobiles non ideo faciet? Quid sceptræ vos adhuc, & Reges cogitatis? Date fati manus, & si vos vestra etas dolere nondum docuit; Matris fletus imitami. Heu nimis mature discitis esse miseri!

Oratio composita est ad ferreum Regis pectus commouendum, itaque miserationes habet fati flebiles, grauitate tamen conditas: Neque enim Sedecias pro sua vita supplicat, verum se, de coniugis, & liberorum salute vehementer sollicitum, vt debebat, ostendit: Hæc enim cura, in paterna viscera vehementissimè penetrat, & nullus adeo ferus est, qui huiusmodi sensibus mollissimè non titilletur. Vidi, vidi nobilissimum, & facundissimum adolescentem, cum hæc magno, vt erat imprimis ad dicendum compositus actionis decoro recitaret, multorum lachrymas expressisse.

Iam Patrem orbum, quod miserabilius est audiamus. Iacobus est ille Patriarcha, magnis, & arduis laboribus à puero exercitus, &

Hhh 3. quem

Patris moribundi ad filios grauis oratio.

Sedecia cuncta.

Hominis calamitosi oratio.

Quem ideo generosior decet constantia, quam Sedeciam Regem mollissimis studiis inu-
eritum: ad hoc tamen fulmen, ex morte Io-

sephi filij (vt ipse arbitrabatur) contortum,
ita loquitur apud Philonem, orationem milic-
rationibus, & grauitate condicens.

ORATIO IACOBI PATRIARCHAE, IN FICTA
morte Iosephi.

Philo, lib. de Ios. ph.

Οχι ὁ θάνατος μελοποιεῖ τέκνον, ἀλλ' ὁ τῆς τάφου. εἰ ἐπὶ γῆς ἐτέλης τῆς σῆς παρηγορήσει. ἐδράσασα, ἐνο-
σιλεύσα πρότερον ἀποθνήσκοντα, τελευτά-
ων ἐκασμάτων ἐκοιμήθησα, τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς σινέκλεισα, ἐπαδάκρυστα κειμένη τῷ νεκρῷ, πολυτελεῶς ἐκδέουσα τῆν νομιζομέ-
νων οὐδὲν παρήλιπον. ἀλλὰ εἰ, καὶ ἐπὶ τῆ ἐξ-
νης, ἔσπον ἄμ, τὸ οἰκεῖον ὄφλημα τῆ φύσεως ἀπολαβέσης ὡ αὐτῷ, μὴ κατήφει. πρὸς ζῶντας αἱ παρῖδες ἀποθανόντων ἢ πᾶσα γῆ τάφου. ἠκύμοροι δὲ εἰσὶ πάντες ἄνθρω-
ποι, καὶ γὰρ ὁ μακροβιώτατος, ὀλιγοχρο-
νιώτατος ἀντιεταζόμενος ἀγῶνι. εἰ δὲ ὁ, καὶ βιάμεος, καὶ ἐπιβλήεις ἐδὲ θνήσκει, ἢ μὲν αἰνιχότερον κακόν ἢ π' ἀνθρώπων ἀναμ-
ρεθέντος. οἱ κτείναντες, νεκρὸν ἀνὴλέπταν ὡς ἔπαμῆσα δαυ κόνιρι, καὶ τὸ σῶμα ἐγκρύ-
ψαι, εἰ δὲ καὶ πάντων ἐγένεοντο ὁμότατοι πῖ-
πτόρι, εἶχον ἢ ῥίφαντες ἀταφον ἀπαλλάτ-
τεν δαυ. τῆ δὲ ὅτι ὁδῶ παριόντων ἴσως τῆς ὁπι-
εἰας, καὶ θεασάμενος. οἶκτον τῆς κοινῆς λα-
θῶν φύσεως, ἐπιμελείας, καὶ ταφῆς ἐῖσε. πικρὴ δὲ ὡς λόγος, ἀτιδάσοις, καὶ σαρκωδῶ-
ροις θρησίν ὀνομαζία, καὶ δοίη γέγονας γευσα-
μένοις, καὶ ἱσταδῆσι τῆ μὲν ἀσπλάγχναρι. ἀδελφῆς εἰμι τῶν ἀβελήτων, ἐκ γέγονασ-
μαι πολλῶς κακοπαθείας, ἀλάμινος, ἐξ-
νιτεύωρι, θητεύωρι, ἀναγκασόμενος ὑπὸ ὧν ἔχρην καὶ πολλὰ μὲν εἶδον πολλὰ δὲ ἤκα-
σα, μυρία δὲ αὐτὸς ἔπαθον τῆ ἀνηκίσωρι, ἐφ' οἷς παύειν μετεπαθεῖν, ὅσα ἐγνάμ-
φῶρι. ἀλλ' οὐ ἐν τῷ συμβεβηκότος ἀφορη-
τότερον, ὁμοτῆν ῥέμῳ τῆς ψυχῆς ἀνατέ-

ΝOn tam ego tuam mortē, fili mi, doleo, quam sepulchri iacturam: nam si tibi sepulchrum cōtigisset in terra propria, nec mihi deesset solatium. Affedisset agrotanti ante mortem, impendisset morienti extrema oscula, clausissem oculos, mortuum perfudissem lachrymis, extulisset magnifice, nihil omisisset ē iustis funeribus, atque etiam si peregrē defunctus es, dixissem mecū, per-solutum est naturae debitum, noli tristari, viui habent suas patrias, at mortuorum omnis terra sepulchrum est: Breuis aui sunt omnes homines, nam qui maximē lon- gius fuit, quantillum temporis vixit, si ad aeternitatem id conferas: vel si omninō moriturus eras per vim, & insidias, leuius fuisset exringui manibus hominum, qui mortui saltem miserati, obruissent terra, & cad. uer sepelissent, aui vt crudelissimi fuerint, quid amplius potuisset, quā insepultum projicere, quem mox viator aliquis praetereitens memor naturae cōmunis humasset, misericordia commōtus Nunc, vt ferrur, immites, & carniuoras bestias pauis-
sti, & saturasti me. s visceribus. Hactenus multos labores inopinatos exantlaui: in his miserijs abundē sum exercitus, errando, peregrinando, mercede seruando, dura ferendo imperia, vsque ad vitae periculum exagitatus, a quibus minimē oportuit: multa vidi, multa audiui, multa passus sū grauiā, quibus ad patientiam eruditus perdurauī, sed nihil praesenti casu intolerabilius, qui totum animi mei robur subuertit, atq; deiecit. Quis enim lucet potest esse maior, aut miserabilior: vestis pueri ad patrem perlata est: ex ipso nō membra, non frustum, non vel minimae reliquiae, reuī deuorantur bestiae: nihil superest, quod sepulchro inferatur. Ac ne vellem quidem recepī, nisi, vt ad eius aspectum recrudescat doloris memoria, ne vniquam tanta calamitatis obliuio possit interere.

Ἰακ.

se exerceat, conetur non steriles lachrymulas, sed fletus salutare elicere.

Tertio, nunquam videatur orator velle lachrymas cedere, & in id artis machinas componere. Audax est alienos fletus sibi polliceri, hoc qui expectant auditores, pertinacius obbluctantur, ac quicquid affertur, sua expectatione minus existimant.

Quarto, Infantissima eorum ratio diligenter fugienda, qui cum apparatus orationes recitent, sibi aut verba suspirijs intercludi, aut vocem lachrymis debilitari, aut ipsos etiam auditores, fletum tenere non posse dicunt, cum omnia frigide, & infalse ficta appareant. Haec ad comicos risus, quam ad miserationes aptiora sunt.

Apollonij
rhetoris di-
ctum.

Quinto, cum iuxta verus Apollonij Rhetoris dictum, cito arefcit lachryma, non modo quia falsa est, ideoque ipsa acrimonia facilius consumitur, sed quia alienorum praefertam malorum leuissimus est alijs sensus, quia tenerimè vt solent omnes) se diligunt, nunquam diu in miseratione commemorandum est, siue enim lenta sit, & iacens, ideo citius abruptenda, quia nihil incondita miseratione infelicius, siue secundos cursus teneat, non est nimis indulgendum, ne satietate, & fastidio, quod rebus etiam optimis innasci solet obruarur.

Sexto, vbi res per se sunt satis tristes, & funesta, qualia sunt dira innocentissimorum hominum supplicia, non sunt ad scitijs rebus, & figuris temerè exaggeranda, ne videamur argumenti penuria, & sterilitate res alienas cogitare.

Septimo, danda est opera, vt honesti sint aditus, & recessus ad affectum, & aditus quide talis esse debet, vt non videatur quasi apparatus, sed vt eius, qui repente excitatur motus, aliqua subesse ratio videatur. In quo errat pleriq, qui antequam intellexerint auditores, quid velint, aut in quo argumento versentur, statim incipiunt fure, & insanire, cum nulla causa tam atrocis tempestatis appareat: ex quo conijciunt auditores, Claudiana fore tonitrua, qua statim in risus soluentur. Recessus verò talis erit, vt non exhaustus, nec satiat, sed sui potens, consulto in alium sermonem, cum apta quadam digressiuncula sermonem diuertere orator videatur: nisi forte in extrema parte orationis versetur motus, & desinere ex abrupto oportunum iudicetur, quamquam hoc rarius praestandum est, nam

aut affectationem habet, aut intemperantis motus opinionem relinquit auditoribus, aut etiam inopiae verborum, & memoriae conturbationi, a plerisque imperitis uiuuntur.

Octauo, character orationis in miserationibus esse debet minime affectatus, non turgidus, non insolens, non festiuus, non potulius metaphoris comptus, aut periodorum structura ambitiosus, sed candidus, sobrius, & cum generositate aliqua demissus, rebus, & sententijs creber, numeris simplex, toto denique corpore ingenuus.

Nono, accedat ad elocutionem actio, rebus, & verbis accommodata, cuius tanta vis est in hoc praesertim genere, vt lectissimos quosq; affectuum, sine eius beneficio inclinari, repetere, extinguere videamus: contra, vel mediocres affectus decorum actionis incendere, & in eximiam quandam dignitatem efferre solet. Sed de tota actionis ratione alibi plenius.

Quaerit fortasse aliquis, siue apparandi motus oratori? videtur enim haec agendi ratio clarissimorum hominum sententijs non mediocriter auersari. Si quidem Demetrius Phalereus aperte dicit;

Θυμὸς, καὶ πάλιν ὁ τέρχνης οὐδ' εἶται, ἀλλὰ εἶ Demetr.
τρεπὶν τινὰ αυτοφοῦν εἶναι ὑπὸ τῆ πένταμι, Phalereus
(hoc est) Motus iracundia, & miserationis arte non indigent, sed oportet eos, veluti quodam naturae impetu fluere.

Hoc est, quod Dionysius Halicarnassensis dicit

αὐτοφοῦς καὶ αυτοπραγματέως λέγειν.

Nec immeritò videtur irrisisse Saryicus eos, qui ad misericordiam mouendam apparatus affertunt orationes.

— canas, cum fracta te in irabe p'elum
Ex h. mero portes? verum, nec nocte paratum Persius.
Saryt. h.

Plorabit, qui me videret incuruasse querela.

Qua si vera sunt, nihil igitur erit eloquenti, quomodo, aut quid dicat, cogitandum: nam, cum difficillima pars eloquentiae videtur in motibus consistere, si nulla, quod aiunt, arte indigent, quid est, quod magnopere putemus Oratori elaborandum.

Verum, nunquam haec fuit mens eorum, qui de eloquentia sincere iudicant: Si quis vere iratus est, aut dolet, non solet opinor cogitare in ipso permotionis astu, quomodo dolorem, aut iracundiam verbis depingat, factes adhibeate natura.

Verum,

Verum, quia oratorum est, non tam irasci, aut dolere, quam aliorum iras, & dolores exprimere, summa arte providendum arbitror, quomodo id recte prestare possint: alioqui, si nihil est artificij, dicamus quoque pictores, dum furiosum Athamantem, & mœrentem Antiopam depingunt, nihil artis beneficio indigere, quando rem oportet facere, quam maxime naturalem. Nemo tamen hoc dicit, nemo ita iudicat, sed eos artificiosissimos esse putamus opifices, qui propius rerum naturas assequuntur.

Ita quoque se res habet in eloquentia, motuum solers quaedam ratio magnifica res est, & eximiorum oratorum coloribus digna, nec dubium est, quin multum in id impendant industriæ.

Quorsum igitur contra sentire gravissimi videntur auctores? Primum eos reprehendunt, qui cum nihil opis habeant à natura, morosa quadam opera, & infelici labore motus parturiunt, de quibus dixit Pindarus.

--- ΚΟΡΑΧΕΣ ΩΙΣ

Γοργύετον δ' ἰδοὶ πρὸς ἄνθη δάια.

Deinde illos, qui in rebus afflictis, tristibus, calamitosis, vel certe serijs, & grauibus vadique flosculos carpunt delicatissimæ orationis, & in doloris motibus, ingenij luxuria, figurarum molliæ, periodorum denique lasciuoso ambitu imemperanter lasciuunt. Hoc omnes iure Critici Rhetores ineptiarum condemnant.

Quinti, l. 11.

Commoueaturne quisquam eius fortuna (inquit Quintilianus) quem tumidum, ac sui iactantem, & ambitiosum iustitorem eloquentiæ in ancipiti sorte videat: non: imò oderit eum verba aucupantem, & anxium de fama ingenij, & cui esse disertio yacet.

Quamobrem in his summa cura est egregijs oratoribus, quomodo artificium occultent, ut quod ait idem auctor illa, quæ dicimus, non domo attulisse, sed ibi protinus sumptisse videamur, & oratori, & ipsi causæ plurimum confert: nam, & magis intratur, & minus timet iudex, quæ non putat aduersus se preparata.

Aristoteles artem regē dam dicit.

Non dicit domo non esse afferenda, quæ dicimus, sed ita agendum, ut non videamur attulisse, quod similiter Aristoteles, 2. Rhet. Διὸ δὲ λαμβάνειν ποιεῖν τὰς καὶ μὴ δοκεῖν λαβεῖν πεπλασμένως, ἀλλὰ πεφυκότως.

Oportet (inquit) artem iræ obscurare, ut non ex vlllo apparatu, sed omninò naturaliter dicere videamur: quod si quædam molliores figuræ in oratione transluceant, quæ sine cura, & cogitatione fluere non possunt, statim ars deprehenditur, & vis motus sidit. Nā, ut ait Dionysius in Isocrate;

Artem regēdam.

Καριεντισμός πᾶς ἐν ἀσθδῆ ἄνερον πρᾶγμα, καὶ πολεμιάτατον ἔλεω. Oratio nimis elegans, & festiua in rebus serijs, imtempestiua res est, & miserationi contraria.

Alia plerumque ratio est Poëtarum & Sophistarum, qui omnia aurium delectatione metuantur, licet enim modum in iis quoque tenere debeant, tamen longè suas artes produnt liberius, quàm ij, qui non iam argenteis hastis pugnant, sed graue & laboriosum discrimen ingressi sunt.

Poëtica & Sophistica in montibus oratio ab oratorum diuersa.

Nunc, quæ ad actionem attinent, etsi breuius perstringere visum est, tamen quia aliud argumentum spectant, in sequentem libellum reijciemus.

Finis Libri Octau.